

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Факультет соціології
Кафедра галузевої соціології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:
«ВПЛИВ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ НА НАЦІОНАЛЬНУ
ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНЦІВ»

Спеціальність: 054 «Соціологія»
Освітня програма «Соціологія»
Освітній ступінь: магістр
Кваліфікація: магістр соціології

Авторка:

Горопашна Єлена Анатоліївна,
студентка магістратури,
спеціальності «Соціологія»

Науковий керівник:

Черних Геннадій Андрійович,
кандидат соціологічних наук, асистент

Магістерська робота допущена до захисту
рішенням кафедри *галузевої соціології*

Протокол №14 від «17» травня 2023 р.

Зав. кафедри _____ доц. Безрукова О.А.

Київ 2023

Реєстрація

8

номер

17.05.2023

дата

підпис лаборанта кафедри

**Рекомендовано
до захисту**

підпис наукового
керівника

ініціали, прізвище наукового керівника

Результат захисту

оцінка

дата захисту

Голова ЕК

підпис

ініціали, прізвище

Члени ЕК

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

Секретар ЕК

підпис

ініціали, прізвище

Анотація.

Горопашна Є.А. «Вплив повномасштабної війни на національну ідентичність українців». Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню впливу повномасштабного вторгнення на переосмислення українцями своєї національної ідентичності. Для реалізації даної мети було розглянуто теоретико-методологічні засади дослідження національної ідентичності шляхом концептуального визначення понять ідентичність та національна ідентичність, а також виокремлення основних теоретичних підходів її дослідження в соціології та суміжних науках. Результати теоретичного аналізу підкріплені вторинним аналізом специфіки національної ідентичності у світовій перспективі та Україні, а також результатами глибинного інтерв'ю щодо впливу повномасштабної війни на національну ідентичність студентської молоді.

Annotation.

Horopashna Y.A. "The impact of a full-scale war on the national identity of Ukrainians". The qualification work is devoted to the study of the impact of a full-scale invasion on the rethinking of Ukrainians of their national identity. To realize this goal, the theoretical and methodological foundations of the study of national identity were considered by defining the concepts of identity and national identity, as well as highlighting the main theoretical approaches to its study in sociology and related sciences. The results of the theoretical analysis are supported by a secondary analysis of the specifics of national identity in the global perspective and in Ukraine, as well as the results of in-depth interviews on the impact of a full-scale war on the national identity of student youth.

Ключові слова: ідентичність, національна ідентичність, нація, націоналізм.

Key words: identity, national identity, nation, nationalism.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	7
1.1. Поняття «національна ідентичність».....	7
1.2. Теоретичні підходи дослідження національної ідентичності	14
Висновки до першого розділу	19
II. НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ В СОЦІОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ... 21	21
2.1. Світові дослідження національної ідентичності.....	21
2.2. Національна ідентичність українців.	25
Висновки до другого розділу.....	39
III. ПІЛОТАЖНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПОВНОСМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ НА НАЦІОНАЛЬНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ (НА ПРИКЛАДІ СТУДЕНТІВ МАГІСТРІВ ФАКУЛЬТЕТУ СОЦІОЛОГІЇ КНУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА)	41
3.1. Програма	41
3.2. Інтерпретація результатів дослідження.	43
3.3 Практичні рекомендації.....	53
Висновки до третього розділу.....	56
ВИСНОВКИ	57
ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА	61
ДОДАТКИ.....	66

ВСТУП

Сьогодні в часи повномасштабної війни осмислення національної ідентичності українців є як ніколи важливою. На відміну від високорозвинених Західних країн, де національна ідентичність вже є сформованою та зазнає лише незначних коливань під впливом тих чи інших чинників, українська національна ідентичність досі знаходиться на етапі становлення, формування в єдину політичну націю. Останні роки під впливом Революції Гідності та початку війни на Сході дослідники фіксували поступові позитивні зрушення у громадянській мобілізації українців. Повномасштабне вторгнення ж, на нашу думку, стало рушієм до пришвидшених, але водночас глибинних змін національної свідомості громадян.

Нами було помічено, що існує низка вітчизняних доробків, що ілюструють особливості становлення національної ідентичності українців. При цьому, за останні 10 років в контексті зростання соціальної мобілізації громадян їх кількість суттєво збільшилася. Тим не менше, реальність продукувана повномасштабним вторгненням потребує детального вивчення його впливу на національну ідентичність українців.

Тому *актуальність* даного дослідження зумовлена стрімкими змінами суспільної свідомості щодо національної самоідентифікації під впливом повномасштабної війни.

Науковою *проблемою* даної роботи є недостатність знань щодо впливу повномасштабної війни на національну ідентичність українців.

Об'єкт: національна ідентичність.

Предмет: вплив повномасштабної війни на національну ідентичність українців.

Мета: дослідити вплив повномасштабної війни на національну ідентичність українців.

Завдання:

1. Розглянути основні дефініції понять ідентичність та національна ідентичність.
2. Проаналізувати особливості досліджень національної ідентичності в соціології та суміжних науках.

3. Встановити тенденції досліджень національної ідентичності у світовій перспективі.

4. Дослідити специфіку національної ідентичності українців.

5. Здійснити емпіричне дослідження впливу повномасштабної війни на національну ідентичність студентської молоді методом напівструктурованого глибинного інтерв'ю та розробити рекомендації щодо подальших досліджень національної ідентичності українців.

Дана робота складається з 3 розділів. Перша частина орієнтована на теоретико-методологічні дослідження національної ідентичності, а саме особливості трактувань понять ідентичність та національна ідентичність та суміжних понять, а також основні теоретичні підходи щодо дослідження даного об'єкту. Друга частина є аналітичним оглядом тенденцій досліджень національної ідентичності у світі, а також оглядом особливості формування національної ідентичності українців від витоків до сучасних подій. Третя частина роботи присвячена проведенню емпіричного дослідження – глибинного інтерв'ю з описом його програми, інтерпретацією отриманих результатів та розробкою відповідних рекомендацій.

I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

1.1. Поняття «національна ідентичність».

Перш за все варто окреслити специфіку поняття «ідентичність». Хоча це слово є доволі давнім та походить від латинського «identicus» - тотожність, в науці воно використовується не так давно. Незважаючи на те, що ще в 1830-х роках В.Гумбольдт порушував питання концептуалізації даного поняття, у науковий обіг в 1950-х роках його ввів психолог Е.Еріксон на позначення «процесу, що зосереджений у сутності людини і культури, до якої даний індивід належить» [Посохова, 2015: с.218]. Далі це поняття підхопили соціальна психологи, але визнання як важливого конструкту воно отримало, коли на нього звернула увагу представники етнології, соціології та політичної науки. Саме слово «ідентичність» є багатозначним, і може позначати як самототожність, самотутність, справжність, так і тотожність до чогось іншого. Таке поєднання доволі різних ознак в одному слові робить його доволі універсальним для застосування в тій чи іншій царині. Саме тому, незважаючи на те, що дане поняття почали активно використовуватися лише з середини 20 століття, сьогодні ідентичність є ключовим інструментом в дослідженні різноманітних суспільних процесів.

На думку Л. Нагорної «ідентичність» можна розглядати як «культурну норму, що відображає емоційні реакції спільнот та індивідів, тим чи іншим способом інтерпретуючи оточуючий світ і своє місце в ньому» [Нагорна, 2003: с. 34]. Тим не менше, в залежності від науки змінюється фокус дослідження, а отже й визначення ідентичності. Так, психологи більше зосереджуються на персональній ідентичності, відповідно ідентичність тут постає як стійке розуміння свого внутрішнього «Я», свою приналежності до певної групи чи спільноти. З боку соціології ідентичність можна розглядати як важливі культурні, релігійні, політичні орієнтації, що визначені мережею взаємозв'язків індивідами з певними соціальними групами, спільнотами, інститутами. В політології основний фокус йде на самоототожнення індивіда чи групи з прийнятими на певній території правилами та нормами

поведінки, що виходять з пануючих цінностей та визначають характер існуючих взаємодій в даному середовищі.

За О. Гулдбергом в «ідентичність» так чи інакше закладена певна просторовість, яку дослідник пов'язує з поняттями «усередині» чи «ззовні». Ті, хто знаходяться «всередині» почувають себе інакше, на відміну від тих – хто «ззовні» [Нагорна, 2008: с. 34]. Дійсно, ключовими характеристиками ідентичності є спільність та відмінність. За допомогою ідентичності відбувається фіксація смислового розподілу світу на «свій» та чужий», в результаті чого за тою чи іншою характеристикою (цінності, уявлення, вподобання) індивіди чи групи визначають чіткий кордон між «ми» та «вони». Таким чином, ідентичність виступає як засіб до об'єднання за спільними ознаками з одними групами («ми-групи») та паралельно є способом дистанціювання з іншими («вони-групи»).

Практичне застосування поняття ідентичність ускладняється різними концептуальними підходами до його визначення. З точки зору примордіалістів ідентичність є атрибутом притаманним індивідові/групі від народження або ж таким, що органічно формується на доволі ранніх етапах соціалізації [Нагорна, 2008: с.35]. Представники конструктивістського підходу ж навпаки вбачають в ідентичності штучний конструкт, що контекстуально виникає задля можливості розмежування тих чи інших груп між собою на основі певних ознак. При цьому в більш радикальному прояві конструктивізму – інструментальному підході – ідентичність взагалі розглядається суто як засіб досягнення тих чи інших інтересів. Загалом, конструктивістський підхід має більше прихильників серед науковців.

Складність полягає і в типологізації та ієрархізації ідентичностей, що пов'язане з їх тісними взаємозв'язком, де одна ідентичність переходить в іншу, а також пересіченні тих чи інших атрибутів в різних ідентичностях. Так, Л.Нагорна вказує на труднощі структуризації ідентичностей в історичному контексті, проте за синхронічним (горизонтальним) виміром у контексті побутової самоідентифікації виділяє наступні рівні ідентичності [Нагорна, 2008: с.36]:

- Перший рівень (базовий) – особистісна самоідентифікація;

- Другий рівень – сукупність соціокультурних ідентичностей: гендерні, вікові, професійні, етнічні, релігійні тощо;
- Третій рівень – національна, громадянська, цивілізаційна, глобальна ідентичності.

Але більш загальноживаним є простий розподіл ідентичності на два рівні – індивідуальний та колективний. Індивідуальна ідентичність зосереджується на самототожності індивіда в особистісному та соціальному аспектах. Колективна ідентичність полягає у відчутті схожості на груповому рівні, де ототожнення відбувається з різними соціальними групами – сім'я, клас, етнос, нація. Вона виникає тоді, коли є чітке розуміння про соціальні ролі та інтереси. Обидва рівні є взаємопов'язаними та допомагають індивіду адаптуватися до соціальної структури суспільства, обрати відповідні ролі та типи поведінки.

Національну ідентичність можна розглядати як відчуття приналежності до певної нації. Міллер називає національну ідентичність однією з найважливіших ідентичностей для індивіда [Miller, 1995]. Політологи Коновер і Фельдман визначають її як емоційний зв'язок між членами суспільства, які мають щось спільне [Conover, 1987].

На відміну від класової, етнічної чи релігійної ідентичності, що можуть охоплювати лише частину того чи іншого суспільства, саме національна ідентичність дозволяє об'єднати в одну групу всіх людей, що мають спільне територіальне розміщення. Таким чином, серед інших видів колективних ідентичностей національна є найбільш інтеграційною, тоді як класова, етнічна чи релігійна часто накладаються або поєднуються з нею. Почуття національної ідентичності як інших ідентичностей є суб'єктивним, але зумовлене об'єктивними факторами (історичними, економічними, політичними) організації суспільного буття.

Загалом з розумінням специфіки національної ідентичності є певні труднощі, що пов'язані перш за все з проблемою неоднозначного трактування поняття «нації» в тих чи інших наукових колах. Так, поряд з існуванням доволі чітких визначень нації, наприклад, як «нація – група людей, яка усвідомлює формування спільноти,

має спільну культуру, прикріплена до чітко визначеної території, має спільне минуле та спільний план на майбутнє та претендує на право керувати від свого імені» [Guibernau, 1996: с. 47], існує й низка дефініцій, за яким нація розглядається доволі розмито, аби охопити всі можливі категорії, що можна до неї віднести. Прикладами може бути погляд Б.Андерсона на націю як «уявну політичну спільноту» [Андерсон, 2001: с. 98-99], або ж розуміння Гілберта про націю як «групу, що має... право на незалежну державність через те, що вона є такою групою» [Gilbert, 1998: с. 19]. Останнє підкреслює нерозривний зв'язок нації з націоналізмом як політичною ідеологією/рухом. Тим не менше використання даного підходу має ризик не окреслити об'єкт дослідження як такий.

Одним з ключових підходів до визначення нації є концептуальний розподіл даного поняття на Західне розуміння нації («громадянський», «політичний» підхід) та Східне («етнічний» підхід). «Громадянський» або «політичний» підхід до визначення націй є характерним для високорозвинених Західних суспільств. В його основі лежить уявлення про націю як таку, що має чітко виділений простір – територію розміщення, до того ж, ця територія повинна мати «історичне коріння», бути «рідною» для її мешканців [Сміт, 1994: с. 18-20]. Іншими характерними рисами нації є наявність спільних політико-юридичних інституцій та єдиних прав/обов'язків для всіх членів, що забезпечує рівність усіх членів суспільства перед законом. Важливим є і наявність спільної громадянської культури – ідей, почуттів, колективної пам'яті, що пов'язують населення з даною територією. Все це дозволяє говорити про націю як політичну спільноту, що має виражені інтереси та механізми відстоювання цих інтересів.

«Етнічний» підхід в свою чергу визначає націю як спільноту людей об'єднаних спільним походженням [Сміт, 1994: с. 21-22]. Він характерний більшою мірою для країн Східної Європи та Азії, національна ідентичність яких часто виникала за межами держави та мала на меті якраз створити окреме державне утворення. Даний підхід хоч і успадкував деякі риси Західного через загалом вагомий вплив Західних суспільств на світовий розвиток, все ж має ключові відмінності. Так, історичні особливості розвитку Сходу (колоніальний період, вплив тоталітарних режимів

тощо) сформували сприйняття нації як певної «надродини», що може прослідкувати свою генеалогією, розглядати себе як «брати» та «сестри», що мають кровну спорідненість, спільну мову та звичаї. Відповідно приналежність індивіда до нації формується з народження, а тому її територіальне розташування не є важливим, будучи на території своєї спільноти чи емігрувавши за її межі – вона все одно вважається членом спільноти. Західна модель все ж дозволяє більш широко дивитися на національну ідентичність, де в індивіда є вибір приєднатися до тої чи іншої нації. Таким чином, якщо в Східному розумінні нація постійно апелює до того ким «ми» були у минулому, Західний підхід фокусується на тому ким «ми» є зараз, які в «нас» цілі і як їх досягнути.

Дослідники пов'язують етнічний підхід зі шкідливою версією національної ідентичності, яка є джерелом несправедливих і неліберальних дій [Indelicato, 2022: с. 2]. З іншого боку, громадянський підхід відповідає ліберальним цінностями. Тому сьогодні в наукових колах домінує саме Західне розуміння «нації». Але все ж існує низка дефініцій що не підпадає під таку дихотомію. Це пов'язане з великою різноманітністю суспільств, їхньою історичною, політичною, культурною різноманітністю. Тому даний розподіл є скоріше «ідеальним типом» у розумінні нації, але аж ніяк не виключенням всіх випадків. В тому чи іншому суспільстві прояв національної ідентичності містить як громадянські, так і етнічні елементи, але в доволі різних пропорціях та формах. Десь домінують громадянсько-територіальні прояви, десь більший акцент йде саме на етнічних, народно-культурних елементах. Тому варто орієнтуватися все ж на спільні риси в цих двох підходах, що власне вирізняють національну ідентичність від інших форм колективної ідентичності.

У своїй роботі ми спираємося на визначення національної ідентичності американського соціолога Е.Сміта, що і є тим компромісом, способом поєднання двох протилежних підходів. На думку дослідника національна ідентичність – «складна конструкція, що складається з багатьох взаємопов'язаних компонентів – етнічних, культурних, територіальних, економічних та політико-юридичних. Вони означають зв'язки солідарності між членами спільнот, об'єднаних спільною пам'яттю, міфами та традиціями, і ці зв'язки можуть або й не можуть втілюватись у

формі національних держав, проте вони ні трохи не схожі на юридичні та бюрократичні узи держави» [Сміт, 1994: с. 24]. Дане визначення дає чітке маркування національної ідентичності як такої що може існувати й за межами національної держави у вигляді прагнення її створити.

Е.Сміт виділяє такі ключові елементи (атрибути) національної ідентичності:

- «історична територія, або рідний край;
- спільні міфи та історична пам'ять;
- спільна масова, громадська культура;
- єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів;
- спільна економіка з можливістю пересуватись у межах національної території» [Сміт, 1994: с. 23].

Власне такий перелік компонентів вдало розкриває всю багатовимірність, абстрактність даної конструкції. При роботі з національною ідентичністю головне ніколи не зводити її єдиного елемента. Це і є на нашу думку правильним підходом до визначення даного поняття.

Говорячи про специфіку вітчизняних дефініцій національної ідентичності, варто зазначити, що все більше дослідників у своїх працях апелюють до Західного розуміння нації як політичної спільноти [Нагорна, 2008; Головаха, 2021]. Водночас, для уникнення концептуальної плутанини у вітчизняному дискурсі характерним є вживання такого поняття як «національно-громадянська ідентичність» на підкреслення саме політичного бачення національної ідентичності [Нагорна, 2008: с. 48; Дембіцький, 2022]. Таким чином, національно-громадянська ідентичність «містить не тільки лояльність державі, а й ототожнення з громадянами країни, уявлення про це суспільство, відповідальність за долю держави і почуття, що переживаються людьми (гордість, образи, розчарування, песимізм чи ентузіазм)» [Козловець, 2009: с. 63], тим самим включаючи не тільки політичне, а й культурно-історичне відображення суспільства.

Аналізуючи національну ідентичність Є.Головаха виділяє три її складові – ставлення до минулого, сучасного і майбутнього нації з якою індивід себе ідентифікує [Головаха, 2021]. Відсутність будь-якої зі складових робить

національну ідентичність неповноцінною, тому важливим є і знання минулого, і сприйняття та розуміння себе в теперішньому, і наявність уявлень про майбутнє.

Варто також уточнити, що через таку концептуальну невизначеність деякі дослідники ототожнюють поняття національної та етнічної ідентичності. Проте важливим є їх розрізняти. Якщо в етнічній ідентичності акцент робиться на ідеї спільного походження, то національна ідентичність фокусується на спільних культурних та громадського-політичних інтересах, перспективах політичного розвитку [Руденко, 2020: с. 21]. Український дослідник М.Степико визначає різницю між національною та етнічною ідентичностями в різних ступенях їхньої стабільності: якщо етнічна ідентичність визначається походженням індивіда, є даністю яку майже не можливо змінити, то національна ідентичність на противагу є змінною та ситуативною, яку можна обрати на основні політичних, економічних чи то історичних чинників [Степико, с. 177].

Необхідно провести і концептуальне розмежування понять «національна ідентичність» та «націоналізм». Обидва поняття апелюють до нації, проте національна ідентичність є більш широким поняттям, що включає в себе самоусвідомлення з тою чи іншою нацією, тоді як націоналізм є політичною ідеологією, рухом що розглядає націю як найважливішу форму колективної організації суспільства. Тоді як національна ідентичність включає як активні так і пасивні форми самоусвідомлення, націоналізм асоціюється з активною боротьбою нації за свої права.

В контексті дослідження нашого предмету варто також окреслити суміжні поняття «національна свідомість» та «національна ідея». Національна свідомість є так званим спільним відчуття національної ідентичності розділене певною спільнотою. Національна ідея в свою чергу є раціональним осмисленням національної ідентичності, «тим стрижнем, навколо якого сконцентрована вся гама національних домінант – національні інтереси, державність, патріотизм, демократія, справедливість, віротерпимість тощо» [Нагорна, 2008: с. 20]. Відсутність національної ідеї є ознакою слабкості й національної ідентичності.

1.2. Теоретичні підходи дослідження національної ідентичності

Е.Сміт у своїй роботі «Націоналізм» виділяє 4 основні парадигми дослідження національної ідентичності: модернізм, переніалізм, примордіалізм та етносимволізм [Сміт, 2004: с. 47-61]. Розглянемо детальніше кожен з них.

Довгий час домінуючим був модерний підхід до національної ідентичності. На думку модерністів нації є якісно нові спільноти, які виникли протягом останніх кількох століть. Проте серед модерністів є суперечності щодо причин їх виникнення, а також місця та ролі нації в суспільному житті, що виражається в існуванні наступних підходів:

1. Соціоекономічний підхід, представниками якого є Т.Нейрн та М.Гехтер, розглядає початок формування націй з появою нових соціально-економічних чинників, таких як класова боротьба, промислове виробництво, регіональна нерівність. Таким чином, почуття національної ідентичності виникає на фоні регіонального розмежування населення в сучасних державах, аби компенсувати втрату відчуття класової чи то регіональної спорідненості [Hechter, 1975].

2. Соціокультурний підхід розглядає нації як вираження «високої культури». На думку Ернеста Гелнера їх поява в перехідний етап «модернізації» індустріальної епохи була пов'язана з масовізацією культури та освітніх процесів, що за рахунок активного економічного розвитку була стандартизована та широко поширена серед населення [Gellner, 1973]. В результаті продукується письменна робоча сила, що є подальшим рушієм розвитку індустріалізму та націоналізму.

3. Прихильники політичного підходу (Дж.Бруйлі, Е.Гіденс, М.Манн) вважають попередниками націй та національної ідентичності сучасні держави. Саме держава об'єднує громадян в одну націю, інтегруючи їх в один простір задля забезпечення власного суверенітету [Breuilly, 1993; Mann, 1995]. Е.Гіденс зазначає, що націоналізм фактично породжує "культурну сприйнятливість суверенітету, супутню узгодженості адміністративної влади в межах держави-нації" [Giddens, 1985: с. 219].

4. Ідеологічний підхід розглядає нації та національну ідентичність як такі що мають квазірелігійне європейське походження, де невдоволена інтелігенція застосовувала християнські середньовічні доктрини, ідеї Канта та вчення часів

Просвітництва задля повалення імперських режимів і створення націй [Kedourie, 1960].

5. Конструктивістський підхід розглядає нації як соціально створений, «штучний» продукт сучасності, що виник на основні соціальної домовленості задля досягнення тих чи інших цілей. Так, Б.Андерсен наголошує, що нації фактично постали на заміну згасаючих монархій та релігій задля заповнення структурної пустоти [Андерсон, 1991]. Таким чином, вони є новим спосіб впорядкування соціальної реальності. Національна ідентичність ж є результатом навіювання індивідам/групам міфу про тісні зв'язки та спільне походження, за яким нічого не стоїть, так як нація є «конструктом», «уявною спільнотою». Е.Гобсбаум ж вважає, що нації були сконструйовані «згори» домінуючими групами задля отримання та збереження привілейованого статусу в суспільстві [Hobsbawm, 1983].

Незважаючи на відмінності об'єднує все ж ці підходи бачення націй та національних ідентичностей як таких що мають сучасну природу. Відповідно сучасність формується довкола націй і постійно продукує нові націоналістичні рухи.

Примордіалізм виходить з доробків французьких (Руссо, Сієс) та німецьких (Фіхте, Кант, Шиллер) романтиків, що захищали ідею істотності, природності, вічності націй як ранніх форм соціальної групи [Votim, 2015: с. 32]. Примордіалізм має кілька різновидів. Перший – соціобіологічний – розглядає націю як групу, об'єднану бажання індивідів поширити свій генофонд, відповідно культурні символи такої групи є проявом біологічної спорідненості. Даний підхід був розкритикований за біологічний редукціонізм та не набув широкої популярності серед науковців. Другий, більш впливовий підхід акцентує увагу на «культурних даностях» як основу для формування нації. Відомий представник даного підходу К.Гірц у своїх роботах довів, що первісні прив'язаності поряд зі світськими грають велику роль для індустріальних суспільств [Geertz, 1973: с. 259-260]. Ці примордіальні прив'язаності не є природною даністю, але стають такими в людському сприйнятті. Досліджуючи нові азійські та африканські держави К.Гірц встановив, що для індивідів та спільнот важливими є віра та почуття в так звану первісність свого етносу чи нації, що пов'язані з їхнім походженням, мовою,

традиціями тощо. Сьогодні дану парадигму розділяють деякі історики, проте їй не вистачає пояснювальної спроможності, аби фігурувати в дослідженнях національної ідентичності.

Переніалізм як парадигма об'єднує набір теорій що були популярними наприкінці 19 – середину 20 століття та розглядають націю як таку, що існувала з давніх часів [Сміт, 2004: с. 51]. На відміну від примордіалістів, не обов'язково, аби вона була «природним», «органічним» утворенням. Фокус йде саме на довготривалості та безперервності існування певних націй, що можуть досліджувати свої корені з середньовічних, і навіть античних часів. Ще далі пішли прихильники «рекурентного переніалізму», що обстоювали ідею переродження націй в різні історичні епохи. Таким чином, національна ідентичність є вічною та такою, що постійно відроджується в різноманітних формах. Загалом, незважаючи на конкретні історичні факти даній парадигмі все ж не вистачило теоретичної бази аби надійно закріпитися в наукових колах.

Етносимволізм є відносно новою парадигмою, що постала засобом охоплення дуальності вище перелічених парадигм, де з одного боку нації та національна ідентичність постають як первинні, циклічні форми, що існують з давніх часів, а з іншого – як якісно нові, сучасні продукти модернізму. На думку етносимволістів нації формуються націоналістичними елітами на основі домодерних етнічних зв'язків, вони погоджуються з сучасним характером націоналізму, але стверджують, етнічні культури постають фундаментом, на якому побудовані сучасні національні ідентичності. Представник даної парадигми Е.Сміт писав: «хоча нації можуть бути сучасними, їх походження не є таким, але їх сліди можна знайти в попередніх етносах, нації вигадані з нічого, але процеси, характерні для сучасності, перетворюють ці етноси в націю, але не знищуючи їх» [Сміт, 2004: с. 76]. Головний акцент тут здійснюється на суб'єктивні чинники формування націй, такі як колективна пам'ять, почуття, символи та міфи, що в поєднання з міцним етнічним зв'язком пояснює чому нації мають таку сильну владу над сучасними суспільствами.

Особливостями даної парадигми, що вирізняє її серед інших є, по-перше, відхід від фокусу суто на елітах, характери для модерністів, а й на народів як потужній

мобілізаційній силі. По-друге, здійсненні довготривалих досліджень метою яких є з'ясувати як минулі форми колективної ідентичності вплинули на сучасні нації. По-третє, це розгляд нації як набагато ширшої форми колективних ідентичностей, виникнення якою не пов'язано з сучасністю. По-четверте, це порушення питання відданості колективу, пошуку тих історико-соціальних причин, що формують цей тривалий та міцний емоційний зв'язок людини з певною нацією. І наостанок це поряд з сталістю таких зав'язків наголошення й на трансформаційній природі національної ідентичності, де під впливом тих чи інших чинників ці зв'язки можуть суттєво змінюватися: посилюватися, послаблюватися або й взагалі зникати. Такий підхід до дослідження національних ідентичностей на нашу думку є доволі комплексним, таким, що враховує всю різноманітність сучасних націй та національних ідентичностей.

Ще одним молодим підходом дослідження національної ідентичності є постмодернізм, який Е.Сміт поки не називає парадигмою через його фрагментарність та розфокусованість у дослідженні даного об'єкту [Сміт, 2004: с. 57]. Специфіка постмодерністичного погляду на національну ідентичність полягає в піднятті таких питань як вплив глобалізаційних, міграційних процесів на роль та силу національної ідентичності в житті суспільства, а також можливого переходу до постнаціоналістичних суспільств. Тривалий час йдуть дискусії щодо тенденції до згасання сили етнічних та національних держав. Фактично до кінця 19 століття національна держава дійсно була найвищою формою політичної організації та інтеграції суспільства, потужним рушієм економічного розвитку. Тим не менше, після подій Другої світової війни національні держави починають втрачати свою автономність та незалежність через появу більш глобальний гравців – міжнародних наднаціональних економічних та політичних організацій. Саме вони перебрали на себе функції об'єднавчої сили з вибудовання відносин тісної співпраці між окремим державами. Власне, прикладом такої організації є Євросоюз, держави-члени якої мають єдиний ринок, валюту, можливість пересування без паспортного контролю, що дає можливості для швидкого руху людей, капіталів, ідей створюючи не тільки політико-економічний, але й тісний культурний простір. Розвиток Євросоюзу

дозволило говорити про існування європейської ідентичності, що ніби то може витіснити національну ідентичність в даному регіоні. Але наскільки взагалі ідентичність та державна суверенність є взаємозалежними? Чи сприятиме посилення відчуття європейської ідентичності послабленню національної? Чи вони можуть цілком співіснувати на різних рівнях як й інші ідентичності, такі як професійна, класова? Власне, дані питання розділяють дослідників на тих хто говорить про наближення постанціональної організації світу та тих, хто не вбачає в сучасних глобалізаційних процесах загрози, а навпаки певною мірою дані засобом посилення/відродження національної ідентичності.

Прихильники ідеї постнаціональності сучасного суспільства говорять про розмивання національних кордонів, а отже й зменшення сили національних почуттів за рахунок впливу глобальних економічних процесів (масове виробництво та обмін товарами/послугами здійснюваних транснаціональними корпораціями) на стандартизацію культури споживання, яка стає глобальною та доволі однорідною. Однак емпіричний досвід вказує на те, що глобальні економічні стандарти та передові технології активно запозичуються національними державами для розвитку національних продуктів та культури, а трансльовані глобальні стилі життя можуть спокійно співіснувати з місцевою культурою споживання [Сміт, 2004: с. 121-123]. Іншим вагомим аспектом на думку постанціоналістів є вплив глобальної космополітичної культури. Цифровий прорив та новітні засоби масової комунікації, що дозволяють щосекунди обмінюватися різноманітною інформацією з різних куточків світу дійсно створюють майданчик для проникнення одного культурного досвіду в інший. Але на даному етапі про стирання кордонів на користь ідентичності «громадян світу» важко говорити, оскільки фрагментарність, віртуальність постмодерної культури наврядчи буде в змозі витіснити місцеву культуру, що має глибинні витоки.

Яскравим прихильником постнаціональних ідентичностей і водночас критиком націоналізму є Ю.Габермас, який через призму німецького націоналізму та його трагічної кульмінації в нацизм демонструє знецінення даної ідеології як основи колективної ідентичності. Відповідно з часів Другої світової війни на думку

Ю.Габермаса європейські країни розвинулися таким чином, що інтеграція на рівні національної держави втратила для них значення та стала неактуальною [Delanty, 1996: с. 24].

З іншого боку дослідники, що апелюють до процвітання націй в епоху постмодерну визначають вплив глобалізації на національну ідентичність прямо протилежно як такий, що навпаки стимулює більшу прив'язаність та зацікавленість місцевими процесами серед громадян. Так, Е.Гіденс зазначає, що відновлення провінціалізму спричинено саме розвитком глобалізму [Giddens, 1991]. Фактично, чим більше глобальна економіка та культура проникають на ті чи інші континенти, тим більше місцеві спільноти намагаються захистити власну економіку та культуру, тим самим сприяючи їхньому розвитку.

Досліджуючи національну ідентичність постмодерної епохи американський дослідник Гомі Баба говорить про гібридні національні ідентичності як такі що поставили внаслідок посилення міграційних процесів та зосередження різних культурних верств на одній території [Bhabha, 1994]. Відповідно від егідою нації збираються представники абсолютно різних етнічно-культурних спільнот, в кожного з яких своє відчуття ідентичності. Тим не менше, національна неоднорідність більшою чи меншою мірою існувала завжди. Як зазначає Е.Сміт однорідна нація була скоріше недосяжним ідеалом націоналістів-романтиків, тоді як так ідея більшості націоналістів полягає в тяжінні до єдності громадян, що проживають на одній території, а не їхній однорідності. Тому така гібридність нічим не заважає силі національній ідентичності як такій.

Висновки до першого розділу

В першому розділі нами було розглянуто основні теоретико-методологічні засади дослідження національної ідентичності. По-перше, ми дослідити специфіку трактувань понять ідентичність та національну ідентичність в соціології та суміжних науках, а також у вітчизняному дискурсі, виявивши відмінність у дефініціях в залежності від сфери застосування поняття та теоретичного підходу, де існує так звана дихотомія етнічної та громадянської національної ідентичності. Перша характерна для Східних суспільств та акцентує увагу саме на спільному походженні

членів спільноти, тоді як другий підхід є Західним, в основі якого лежить територіальний компонент. За основу взяли визначення національної ідентичності Е.Сміта, що розглядає її як багатовимірний конструкт, що складається з взаємопов'язаних елементів (етнічних, економічних, культурних тощо) на позначення різноманітних зв'язків солідарності між членами спільнот. Також ми розглянули основні атрибути національної ідентичності, провели його концептуальне розмежування з етнічною ідентичністю та окреслили суміжні поняття, такі як націоналізм, національна свідомість та національна ідея.

По-друге, ми розглянули основні парадигми в рамках яких досліджується національна ідентичність: модернізм, примордіалізм, переніалізм та етносимволізм. Встановили, що модернізм розглядає національну ідентичність як продукт сучасності, тоді як переніалісти та примордіалісти обстоюють ідею того, що нації та національні ідентичності існують з давніх часів, при чому примордіалісти ще й підкреслюють органічність та природність їх виникнення. Етносимволізм є так званим способом об'єднання двох протилежностей, що розглядає національну ідентичність як продукт модерну, який виник на основі етнічних домодерних зав'язків, тому останні є важливим об'єктом дослідження з точки зору розуміння сучасних націй. Також окреслили специфіку постмодерних досліджень, що зосереджуються довкола впливу глобалізації, ТНК на національну ідентичність, а також загрози послаблення ролі національної ідентичності на фоні постнаціональних ідентичностей.

II. НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ В СОЦІОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ

2.1. Світові дослідження національної ідентичності.

Національна ідентичність є важливою темою сучасних емпіричних досліджень. Регулярні опитування проводяться перш за все з метою встановити тенденції та особливості національної ідентичності, її місця серед інших ідентичностей, основні виміри та фактори. Для розуміння ж глобальних тенденцій проводяться моніторингові міжнародні дослідження національної ідентичності.

Прикладом можуть бути моніторингові опитування національної ідентичності від міжнародної програми соціальних досліджень (ISSP). Основний фокус даних досліджень встановити особливості національної, глобальної та етнічної ідентичності жителів різних країн, почуття національної гордості та міри підтримки власної нації, ставлення до національних та міжнародних проблем, іноземців та інших культур, а також виявити характеристики що роблять індивіда представником своєї нації. При порівнянні результатів двох різних хвиль, 2003 і 2013 років здійснюване для десяти країн, серед яких Велика Британія, Франція, Німеччина, Сполучених Штати та ін. дослідники А.Інделікато та Дж.Мартін виявили, що всупереч теоретичній практиці розподілу національної ідентичності на громадянську та етнічну, громадяни, як правило, визначали її як комбінацію обох. Це означає, що як етнічні аспекти так і громадянські є однаково мірою важливі для переважної частини опитуваних [Indelicato, 2022: с. 3]. Водночас є і концептуально не визначена частка громадян що нівелюють важливість обох моделей – таких дослідники пропонують називати постнаціоналістами.

Регулярними дослідженнями ідентичностей в тому числі і національної займається Євробарометр. За результатами дослідження 2020 року «Цінності та ідентичності громадян ЄС» бачимо, що європейська ідентичність далека від того, щоб бути домінантною серед громадян ЄС, національна все ж переважає всупереч сподівань прихильників постнаціональної ідентичності. Якщо в середньому 73% опитуваних ідентифікують себе зі своєю національністю, то лише 56% опитуваних вважають себе європейцями (14% не вважають себе європейцями, а 28% не визначились) [Values, 2021: с.71-74]. В розрізі країн найвищий рівень національної

ідентичності є в Португалії (93%), Угорщині (87%), Словаччині (85%), Іспанії (84%), Кіпрі та Болгарії (по 83%), а найнижчий відповідно в Люксембурзі (47%), Бельгії (52%) та Швеції (59%) [Values, 2021: с. 71]. Водночас найвищі показники європейської ідентичності мають Угорщина (76%), Словаччині (75%), Мальта (72%), Кіпр і Польща (по 67%), Румунія і Чехія (по 66%) – країни, що не так давно приєдналися до ЄС, а тому можливо для їхні громадян така інтеграція має більшу цінність, ніж для більш давніх членів. Водночас найнижчі показники європейської ідентичності зафіксовані в Греції та Швеції (по 42%), Хорватії (45%), Бельгії та Естонії (по 46%), Нідерландах (48%) та Фінляндії (49%) [Values, 2021: с.74]. Такі результати свідчать про те, що загрози від глобальних ідентичностей, що перекриватимуть національні поки немає. Власне якою б не була інтеграційна політика ЄС в контексті національних держав, все ж вона має свою межу.

Розглянемо основні тенденції національної ідентичності серед провідних Західних країн. За результатами опитування проведеного американським дослідницьким центром Pew Research Center у 2020 році серед 4 країн: США, Велика Британія, Франція, Німеччина встановлено, що погляд на національну ідентичність серед громадян даних країн стає більш інклюзивним [View, 2021]. Дослідники дійшли такої думки порівнявши відповіді респондентів з 2016 роком, в часи, коли збільшення рівня імміграції до Європи та політична кампанія кандидата в президенти Д.Трампа зумовили посилення ксенофобні настрої серед жителів даних країн. Громадяни в усіх чотирьох країнах також більшою мірою розділяють думку, що іммігранти хочуть прийняти звичаї та спосіб життя в їхніх країнах. Так серед американців така частка зросла з 54% у 2018 році до 65% у 2020, серед німців відповідно з 33% до 51% [View, 2021]. Як бачимо національні почуття можуть доволі швидко трансформуватися у часі під впливом тих чи інших факторів.

Говорячи про атрибути національної ідентичності, то найбільш важливою ознакою в усіх чотирьох опитаних націях за результатами 2020 року є володіння домінуючою мовою їхньої країни. Найбільше це проявляється в Німеччині, де 94% вважають, що володіння німецькою є важливим, аби вважати себе німцем, серед яких 76% стверджують, що це критично важливо. Так само у Великобританії та

Франції приблизно 90% опитаних вважають знання державної мовою принаймні більшою мірою важливим, проте критичну важливість державної мови тут визначають порівняно менша кількість громадян – 57% та 66% відповідно. Що стосується США, то тут частка тих, хто визначає володіння англійською мовою вагомим атрибутом ще менше – 77% погоджуються що мова є більшою мірою важлива, серед яких лише 49% вважають її критично важливою. Але такі результати в США як країни іммігрантів пояснюються її широкою національною різноманітністю, до того ж, домінуюча англійська мова вважається офіційною де-юре лише в частині штатів.

Дотримання національних звичаїв та традицій теж вважається ваговою частиною національної ідентичності, хоч і меншою мірою ніж мова. Так, у США, Франції та Великій Британії приблизно 70% повністю або більшою мірою розділяють дане твердження. Тоді як в Німеччині такі погляди розділяє трохи менша більшість – 60%.

На противагу цьому місце народження та християнське віросповідання є доволі слабкими атрибутами в даних країнах. Ці елементи є більш важливими в концепті етнічної національної ідентичності поширеної на Сході, тоді як результати по даних країнах ще раз підтверджують панування територіально-політичної моделі нації в Західних країнах. Так, в Німеччині лише одна четверта опитаних погоджується з важливістю бути народженим в Німеччині, аби вважатися німцем, а в США, Великій Британії та Франції таку думку розділяє третина респондентів. Релігійна приналежність має ще менший вплив - лише 14% опитаних громадян Франції вважають важливим християнське віросповідання для національної ідентичності французів, і приблизно кожен п'ятий німець та британець вважає те саме. На це може впливати загалом тенденція до секуляризації, так і відносна релігійна однорідність в даному регіоні. Тоді як серед опитуваних з США християнське віросповідання вважають більшою мірою важливим 35% опитуваних, у тому числі 21%, вважають його надто важливим. Але тут ми маємо справу з різноманітністю релігійних ідентичностей.

З 2016 по 2020 результати по цим чотирьом атрибутах суттєво змінилися. Так, порівняно з 2016 роком, у всіх чотирьох країнах громадяни стали меншою мірою надавати значення мові, дотриманню традицій, місцю народженню та релігійної приналежності як важливим ознакам національної ідентичності. Від країни до країни показники по даних ознаках знизилися у діапазоні 10-25% [View, 2021].

Розглянемо також фактори, що більшою чи меншою мірою впливають на почуття національної ідентичності. За ознакою **політико-ідеологічних** переконань громадян можна сказати, що прихильники правих течій більш суворо (навіть в розрізі часу) оцінюють важливість наявних атрибутів. Єдиним винятком є спілкування домінуючою мовою, де ліві та праві в Німеччині та Франції з однаковою мірою вважають дану ознаку важливою. Ідеологічні розбіжності найглибші в США: різниця між правими та лівими по кожному аспекту складає 40%.

Вагомим є і вплив **релігійної** приналежності. Так, у всіх країнах християни частіше, ніж нехристияни, вважають перелічені 4 складові як більш важливими, особливо це стосується безпосередньої важливості бути християнином.

Така соціально-демографічна характеристика як **вік** позитивно корелює з важливістю даних компонентів національної ідентичності, особливо суворими вимогами до національної ідентичності вирізняється група літніх людей 65+ років.

Так само розрізнення є за **рівнем освіти** громадян, де чим нижчим рівень освіти, тим більш важливими є дані атрибути. Також більш вимогливими до національних атрибутів є й ті громадяни, що виїхали за межі країни. Сталість їхній поглядів можна пояснити бажанням зберегти тісний зв'язок з «рідною» землею.

Таким чином, незважаючи на певні відмінності в баченні атрибутів національної ідентичності, для всіх чотирьох країн є помірний спад критичності цих компонентів як таких на противагу відкритості до різноманітності своїх націй. Можна було б сказати, що почуття національної ідентичності стає загалом менш важливим серед наявної картини колективній ідентичностей. Але на нашу думку це більше свідчить про відкритість сучасних націй до змін та різноманітностей в епоху глобалізації. Про це власне і свідчать результати дослідження, де громадяни, що є

більш відритими до змін, менш суворі щодо атрибутів ідентичності. На користь цього свідчить все ж помітна сталість деяких атрибутів (мова, звичаї), а також помітне сильне відчуття гордості за свою націю та національно приналежність. Це свідчить що про розмиванні національних кордонів на користь постнаціональних ідентичностей дійсно зарано.

2.2. Національна ідентичність українців.

В дослідженні національної ідентичності певної нації найпершим постає питання, коли вона виникла? Витоки української національної ідентичності не слід шукати в тисячолітній історії, хоч в IX столітті вже й існувала держава «Київська Русь» та уявлення про «руську землю», але для мешканців даної держави була характерна саме руська (слов'янська) ідентичність [Плохій, 2021: с. 79]. Деякі дослідники шукають витоки української державотворення в Галицько-Волинському князівстві [Плохій, 2021: с. 82], проте і тут ще зарано говорити про національну ідентичність, скоріше це була територіальна, етнічна, станова ідентичність. Уявлення про українців як майбутню націю простежується з XVIII століття, коли серед козацької еліти Гетьманщини розпочалися процеси усвідомлення свого етнічного коріння та важливості розбудови власних політичних та правових інститутів [Нагорна, 2003: с. 19]. Зароджена в ці часи національна ідентичність виявилася доволі ситуаційною, крихкою і в подальші століття перебувала в різних станах: від загрози асиміляції з поширеною «малоросійською ідентичністю», баченні єдиного виходу в отриманні автономії у складі іншої держави до боротьби за незалежну державу.

Власне до XX століття внаслідок перебування різних регіонів України в різні часи у складі різних держав – Російської імперії, Речі Посполитої, Австро-Угорщини на теренах сучасної України сформувались дві протилежні національні ідеї з орієнтацією на європейську та російську соціокультурні спільноти [Рябчук, 2021: с. 122-123]. Така дихотомія простежувалася довгий час і після здобуття (відновлення) незалежності 1991 року, що виразилась в домінуванні місцевої та регіональної ідентичності та була бар'єром до об'єднання громадян навколо спільної національної ідеї. З іншого боку, в цій дихотомії все ж варто виділити і третю

сторону – Центральну Україну, яка хоч і тяжіє ближче до Сходу та Півдня, а все ж має і значимі засадничі відмінності. Так, якщо Захід України був «прикріплений» до Радянського Союзу лише після другої Світової війни і найменше завдав впливу русифікації, то Центральна, Східна та Південна Україна увійшли до складу Російської Імперії приблизно в ті самі часи – протягом XVIII століття. Але якщо до цього Центральна Україна все ж тривалий час перебувала під політичним та культурним впливом Речі Посполитої, то Південь та Схід окрім російського не мали іншого ідеологічного та культурного досвіду. Саме наявність в одному випадку неімперського досвіду, і відсутність його в іншому і є ключовою ціннісно-ідеологічною відмінністю між Центром України та її Півднем і Сходом [Рябчук, 2021: с. 122].

У своїх працях український науковець М.Рябчук пише про так звані «дві України» як абсолютно два різних національних проекти в межах однієї держави, дві несумісні національні ідентичності, що базують на протилежних цінностях [Рябчук, 2021: с. 148-149]. Підтримка тої чи іншої ідентичності різниться за регіональними, мовними, конфесійними та етнічними характеристиками. Помітними є і те, що серед освіченіших, молодших та заможніших громадян національний проект європейського напрямку є більш популярний, і навпаки – індивіди старшого віку, бідніші та з нижчим рівнем освітою частіше тяжіють до російської «сторони». З одного боку обидва проекти мали б місце на існування, однак лише один з них на думку М.Рябчука є дійсно життєздатним – перейняття досвіду та інтеграція з високорозвиненими країнами Європи.

Подібні тенденції помітні й в емпіричних дослідженнях. Так, у 2006 році Центр Разумкова проводили опитування, де жителям України потрібно було оцінити від одного до десяти наскільки вони вважають близькими/далекими жителів інших регіонів та сусідніх країн за такими критеріями як характер, звичаї, традиції. Результати показали, що найбільш близькими для середньостатистичного українця є жителі Центральних регіонів (7,5 бали), тоді як поляки та турки найбільш дальніми (3,7 та 1,6 бали) [Рябчук, 2021: с. 150-151]. Але важливою особливістю є те, що росіяни та білоруси (6,8 та 6,4 бали) виявились для жителів України ближчими за

мешканців Заходу України (5,8 бали). В регіональному розрізі чітко видну поляризацію, де для жителів Заходу поляки є ближчими за мешканців Донбасу (4,4 бали проти 4,3), а росіяни відповідно знаходяться ще далі – 3,7 бали. Тоді як для жителів Сходу картина протилежна – найближчими після слобожан та донбасців йдуть росіяни (8,3 бали), українці з західних областей йдуть у рейтингу аж після білорусів. Такі результати яскраво ілюструє тодішню проблему з ідентифікацією «ми-вони» груп, розуміння «своїх» і «чужих», де жителі Заходу за своїми культурними ознаками тяжіють до іноземців, тоді як росіяни виглядають з українцями «одним народом». Більше того цікавою є висока близькість білорусів, яких на відміну від росіян доволі мало як серед етнічного складу України, так і в її соціокультурному житті. Така ситуація є наслідком поширеного радянського міфу про «три братні народи», яка власне не має під собою реальних історичних обґрунтувань. Фактично, опитування Центру Разумкова 2016 року з дещо іншими альтернативами показала ту саму тенденцію – для більшості українців росіяни є більш близькими за жителів Заходу [Рябчук, 2021: с. 152].

Наприкінці 2000х говорячи про причини чому українська нація та національна ідентичність досі знаходяться на етапі формування М.Козловець апелює до умов виникнення сучасної української держави, що було не наслідком масового суспільного руху за незалежність, а скоріше компромісом між комуністичною номенклатурою та слабким націонал-демократичним рухом [Козловець, 2009: с.405-406]. Відповідно на масовому рівні політичної та соціальної свідомості громадян не заклалося тісного зв'язку між нацією та державою. Таким чином, задля подальшої модернізації українського суспільства важливим є пошук загальнонаціональної ідентичності, яку б розділила більшість населення на основі поєднання соціокультурних і громадянських складових з врахуванням регіональної, етнічної, соціокультурної специфіки. Відсутність же чіткої національної ідеї українців як політичної нації є загрозою нав'язування такого проекту ззовні, наприклад, з боку росії.

Дискусійним на думку дослідників було й питання щодо того, якій моделі національної ідентичності слід надати перевагу – громадянській чи етнічній.

Враховуючи особливості історичного розвитку України, де на її території поєдналися абсолютно різні етнічні та соціокультурні системи більш дієвим є громадянська модель в так званій адаптації до українських реалій [Козловець, 2009: с.400-401]. Але проблемою в реалізації даної моделі є те, що на відміну від європейських країн, де титульні етноси давно задекларували свої культурні права в межах національної держави, український титульний етнос сам по собі потребує захисту, адже через тривалі процеси русифікації частинна українців втратила свою самобутність, що власне ускладнює реалізацію такої моделі. Таким чином, разом з формуванням політичної нації поставала необхідність й відновлення титульності українського етносу – відродження мови, культурних практик.

Власне, з приводу дихотомії громадянська-етнічна національна ідентичність тривалий час науковці розглядали національну ідентичність українців з боку етнічної моделі нації, як це загалом характерне для Східних країн. Тим не менше поступова соціальна мобілізація населення в спільноту з конкретними політичними цілями, піковими проявами якої були Помаранчева революція, Революція гідності та триваюча повномасштабна війна дозволила все більше говорити про українців як «політичну» націю. Звісно, як зазначав Е.Сміт в тих чи інших суспільствах превалюють поєднання даних моделей з домінуванням політичної чи етнічної національної ідентичності [Сміт, 1994: с. 22]. В контексті України про таке поєднання пише український соціолог Д.Судин. На перехресті діяльнісних (діяти в інтересах спільноти) та аскриптивних критеріїв (мати приписані риси певної спільноти) дослідник виділяє чотири типи національної ідентичності: діяльнісний – відповідник концепції політичної нації; аскриптивний – відповідник етнічної нації, амбівалентний – поєднання двох типів критеріїв; невизначений – індивіди не можуть встановити, за рахунок яких критерії вони себе ідентифікують з нацією [Судин, 2012: с. 3]. Апробація даної моделі на даних з моніторингу 2006 року показала, що на той момент для більшості українців (54%) був характерний саме амбівалентний тип національної ідентичності – важливими є як аскриптивні ознаки (українське громадянство, народити в Україні та прожити тут більшу частину життя), так і діяльнісні (бути відповідальним за Україну, поважати її закони, відчувати себе

українцем) [Судин, 2012: с. 11]. На другому місці превалував все ж аскриптивний тип – 25%, суто діяльнісний тип мали всього 13% респондентів. Цікавим в даному дослідженні є те, що знання української мови як елемент національної ідентичності був виключений з моделі через його сильний зв'язок з двома типами. Д.Судин пов'язує це з можливістю трактувати мову і як приписану ознаку дану з народження і як таку, що можна вивчити власними зусиллями.

Загалом, аналізуючи складний шлях становлення національної ідентичності українців за часів незалежності дослідники виділяють кілька поворотних моментів, що суттєво на неї вплинули – революції та війну. Зокрема український соціолог С.Дембіцький окреслив 5 етапів розвитку громадянської ідентичності [Дембіцький, 2022]. *Перший етап* – пострадянської адаптації (1992-2004 роки) перепав на часи економічної нестабільності, де після розпаду СРСР ще не сформувалось відчуття ідентифікації з цілою державою, натомість переважали місцеві, територіальні ідентичності. *Другий етап* – першої громадянської адаптації (2004-2006) став тою об'єднувальною ланкою громадян щодо захисту своїх політичних інтересів, у зв'язку з масовою фальсифікацією голосів на президентських виборах. Але ця єдність виявилася тимчасовою, розчарування в політичній діяльності помаранчевих та зростання впливу проросійських еліт привело до *третього етапу* – політичної поляризації (2006-2013) з чітким розподілом на Схід та Захід. Невизначеність між двома паралельно існуючими моделями національної ідентичності, одна з яких тяжіла до Європи, а інша до росії досягла кульмінації в 2013 році, коли тодішнє керівництво на чолі з В.Януковичем відмовилося від закріпленого курсу на Євроінтеграцію викликавши хвилю обурення, що з мирних протестів переросла в потужну революцію. Тоді настав *четвертий етап* – друга громадянська мобілізація (2013-2022), за якої більшість українців об'єдналися довкола спільних національних інтересів та чітко вирішила свій зовнішньополітичний курс, в результаті чого громадянська ідентичність поступово зростала, тоді як місцева та регіональна відійшли на другий план. Така розмірена, повільна еволюція поглядів була перервана повномасштабних вторгненням 2022, звідки й починається 5 етап рішучих змін – третя громадянська мобілізація.

Дійсно, якщо подивитися на результати опитувань Центру Разумкова, до 2004 року в першу чергу громадянами України себе ідентифікували не більше 45% українців [День, 2022]. Після Помаранчевої революції ця частка зросла до 50% і коливалась в таких межах аж до подій Революції гідності та початку війни на Сході України. Вже в 2015 році показники зросли до 64%, а в 2022 році під впливом повномасштабного вторгнення склали рекордні 72%. В порівнянні з 2021 року вперше так суттєво скоротилася частка тих, хто ідентифікує себе як жителя свого села/міста – з 19% до 12% в 2022 році, а також тих, хто вважає себе в першу чергу жителем свого регіону/області – з 11% до 6% відповідно [День, 2022]. За методологію КМІС результати ідентифікації себе як громадянина України станом на липень 2022 року ще вищі – 85% [Показники, 2022]. Все це свідчить про важливі процеси переусвідомлення своєї українцями своєї ідентичності, що відбуваються, на жаль, за трагічних подій.

Якщо говорити про інші ідентичності, то з 2021 по 2022 рік серед українців показники європейської ідентичної за 10-бальною шкалою зросли від 2,6 балів до 6,4 [Сімнадцяте, 2022]. Більш згуртованими громадяни стали і щодо зовнішньополітичного курсу, зокрема зросли показники схвалення вступу України до ЄС – якщо в 2021 році серед усі опитуваних таку ініціативу підтримали б 59%, то в 2023 році вже 78% [Зовнішньополітичні, 2023]. Важливим фактором у зміні такого ставлення є високий рівень підтримки, що надають країни ЄС Україні під час війни. В той же час «радянська ідентичність», яка і до цього мала тенденцію до зниження ще більше послабилася – з 2,9 до 1,1 [Сімнадцяте, 2022]. Поступове зниження з 2014 року характерне і для частки тих, хто ностальгує за СРСР: якщо в 2021 році таких громадян було 32%, то в 2022 вже 11%.

До Дня Незалежності України 2022 року Центр Разумкова провели опитування, які фіксують рекордно високий рівень *єдності* серед українців, чого не було за всі роки незалежності [День, 2022]. 90,4% опитуваних пишаються своїм громадянством (дуже пишаються 54,5% скоріше пишаються 35,9%). Для порівняння в 2021 році таких було 72%. Рекордна кількість громадян вважає, що за роки незалежності було більше позитивного, ніж негативного – 37% порівняно з 18% в 2021 році.

Але в чому цю єдність визначають самі українців? На думку громадян найбільше українське суспільство об'єднує віра у Перемогу – 72,5% опитаних, віра у краще майбутнє (48%) та патріотичні почуття (36%). Як бачимо найбільше українці об'єдналися навколо зовнішнього ворога, що на думку є вагомою точкою опори у формуванні національної ідентичності. Водночас найменш важливими чинниками є невдоволеність владою, політичні погляди, релігія та етнічна належність – по 4%. Що стосується мови спілкування, то єдність в цьому питанні розділяють лише 12% респондентів. За регіональним розподілом мовний фактор як об'єднуючий називають лише 2,4% жителів Сходу, чим вирізняються серед інших регіонів, в яких відсоток таких респондентів складає 13-18%. Це свідчить про те, що хоч і є позитивні зрушення в мовному питанні, але на те, щоб вважати мову дійсно об'єднуючою складовою потрібен час.

Важливим є і те, що під впливом повномасштабного вторгнення національна ідентичність українців стала більш дієвою, що є ознакою громадянської нації. На травень 2022 року опитування фіксували високий рівень соціальної мобілізації. Так, 78% громадян здійснюють благодійні внески на ЗСУ, а 58% на гуманітарні потреби; 56% допомагали ВПО одягом чи іншими речами [Судин, 2022]. Більш поширеною стала практика волонтерства, де 51% громадян долучилося до такої діяльності.

Щодо чіткішого *окреслення національних «кордонів»* у розрізі «ми-вони» груп, то цьому суттєво сприяло саме повномасштабне вторгнення. Так, якщо в 2021 році тезу про те, що українці та росіяни НЕ є одним народом підтримувало близько 55% респондентів, то в березні 2022 року їхня кількість зросла до 77%, а в квітні аж до 91% [Восьме, 2022]. Це власне і є логічним розрішенням тривалої ідентичної кризи, що полягала в невірному трактуванні «ми-вони», про що ми зазначали вище (див с. 23). Але окрім розмежування росіян як чужих в контексті народності, відбулось ще й чітке окреслення росіян як зовнішніх ворогів. Якщо в квітні 2014 року до росіян позитивно ставилось 45% українців, а 33% не могли визначитися з відповіддю, то вже в червні 2017 року кількість відповідей на користь позитивного ставлення скоротилась вдвічі – 27%, тоді як все ж 43% опитуваних сумнівались щодо позитивної/негативної оцінки [Зовнішньополітичні, 2023]. Станом на лютий-

березень 2023 року показовим є те, що позитивно ставиться до громадян росії лиш 2% українців, а сумніваються всього 14%, що є очевидним наслідком зважаючи на позицію більшості громадян РФ щодо повномасштабного вторгнення [Зовнішньополітичні, 2023].

Радикальним є і бачення українцями післявоєнних часів, де 75% готові повністю розірвати стосунки з РФ і заборонити самим росіянам в'їзд в Україну [День, 2022]. Тим не менше, якщо подивитися на регіональних розріз, то все ж жителі Півдня (56%) та Сходу (66%) меншою мірою до цього готові порівняно з Центром (78%) та Заходом (85%). Подібне простежується й щодо мовного фактору: серед україномовних громадян розірвати стосунки готові 82%, тоді як серед російськомовних 63%. Це власне свідчить про те, що хоч зв'язки з росіянами суттєво погіршилися, все ж вони лишаються доволі сильними. Це і не дивно, столітні процеси зросійщення, перебування у складі колишнього СРСР, вплив пропаганди, наявність родичів, знайомих, друзів в росії все це міцно заклалося в колективну пам'ять і потребує тривало часу та роботи щодо переосмислення сутності цих зв'язків, що є доволі чутливим питанням. Власне, про глибинні впливи російської пропаганди свідчить і думка жителів Південних та Східних регіонів щодо відповідальності за війну в Україні, де вони меншою мірою покладають відповідальність на громадян росії за війну в Україні порівняно з жителями Центру та Заходу – 34% та 32% проти 43% та 53% відповідно [День, 2022]. Водночас, 35% жителів Півдня та 21% жителів Сходу покладають одним з винуватцем війни вважають США, порівняно з 9% та 13% на Заході та Центрі.

Суперечливим моментом національної ідентичності українців завжди була **мова**. В стабільних, сформованих за національним проявом суспільствах мова виступає передусім засобом комунікації, інструментом для порозуміння з іншими. Проте ж в націях, що знаходяться на етапах формування та боротьби за свою незалежність, мова має важливе символічне значення. Тривалі процеси зросійщення, що не припинилися й після відновлення незалежності зробили українську мову маргінальною в більшості регіонів. Так, в ситуації, де російська мова лунала з телеекранів та радіостанцій, а російськомовна література переважала на книжковому

ринку, українській було важко стати домінантною. Все це ускладнювало й давно поширений наратив про «російську» як «міську» мову та українську – як «сільську». Варто не забувати що й в національному складі України російська національна меншина була найбільшою. Тому завжди було простіше користуватися всім зрозумілою російською, аніж опановувати «складну» українську. Власне політика популяризація та масовізації вжитку української мови почалась після Революції Гідності та початку війни на Сході. В 2016 році розпочалась робота, а в 2019 вже був прийнятий закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної», який декларував збільшення її частки в різних сферах суспільного життя (мовні квоти в теле- та радіо ефірах, перехід бізнесу у діловодстві та комунікаціях з клієнтами на українську мову тощо) [Закон, 2019]. Водночас така політика ніяк не стосувалася приватного життя, та незважаючи на чисельну критику проросійських еліт, була проявом «лагідної українізації». Тим не менше поширення української мови в медіа дискурсі, а також подальша соціальна та політична мобілізація суспільства на фоні війни вплинула і на збільшення її вжитку в приватній сфері. Повномасштабне вторгнення РФ суттєво прискорила ці процеси, де мова посіла надзвичайно високе символічне значення в свідомості громадян як інструмент вираження своєї ідентичності, відокремлення від росіян. Тому на всіх рівнях від громадських діячів та лідерів думок до широких мас розпочалися процеси якщо і не повного, то часткового переходу на українську мову. За результатами опитування станом на серпень 2022 року близько 19% громадян повністю або частково перейшли на українську мову у побуті, при цьому серед російськомовних та двомовних респондентів українською частіше або завжди почали говорити 41%, рідко або ніколи не користуються українською зараз лише 12% громадян [Сімнадцять, 2022]. Таким чином, якщо в 2021 році повністю говорили українською 46%, а частково 27%, то в 2022 році їх кількість збільшилася відповідно до 51% та 34%. Відпала актуальність і так званого мовного питання щодо надання російської статусу державної: якщо в 2021 році статус української як єдиної державної підтримувало 65% опитуваних, то в березні 2022 таких було вже 82%, а в серпні ще більше – 86% громадян. Таким чином, тенденція виглядає доволі позитивною та дає

сподівання, що мовне питання як таке вже не буде гострим в українському суспільстві.

Ще одним питанням, в якому тривалий час не було єдності серед українців є *релігія*. Важливість вирішення проблеми конфлікту церков пришвидшив початок війни на Сході. У 2019 році ПЦУ за сприянням тодішнього президента П.Порошенка отримала Томас чим стала незалежною від УПЦ московського патріархату. А в листопаді 2022 року розпочалися слідчі дії щодо перевірки діяльності УПЦ МЦ, де в різних церквах було виявлено пропагандисті проросійські матеріали та ознаки відповідного фінансування. Паралельно зросло негативне ставлення серед населення до даної релігійної організації – 78% опитаних виступають за посилений державний контроль УП МЦ, а 54% виступають за заборону даної організації [Грушецький, 2022]. До того ж, в кількох містах України на рівні місцевої ради вже заборони її діяльність. Показовим є і відмова Мінкульту продовжити оренду для УПЦ МЦ в Києво-Печерській Лаврі. Всі ці процеси, хоч і сприймаються частиною вірян гостро, але є необхідним етапом до національної самоусвідомлення та безпеки.

Події 2014 року дали поштовх до переосмислення важливості *національної культури*: з'явився інтерес до відродження автентичних народних традицій та практик; збільшилася частка книг українською мовою та паралельно скорочувався імпорт російськи; замість закупування російського кіно продукту розпочалися роботи з відродження та розвитку українського кінематографу; завдяки закону про мову почало з'являтися більше пісень, ток-шоу українською мовою і тд. Повномасштабне вторгнення однозначно прискорило процеси цього усвідомлення і водночас спричинило масову відмову від російських культурних продуктів. Так, за результатами дослідження проведеного соціологічною групою «Рейтинг» в серпні 2022 року частка населення, що споживає російський контент суттєво знизилась – повністю відмовились від перегляду російських серіалів 46% опитуваних, 15% стали дивитися рідше. Подібна картина й з музикою – 43% опитуваних повністю відмовились від російських пісень, а 18% стали їх менше слухати [Сімнадцяте, 2022]. Тим не менше, одна четверта населення продовжує як і раніше слухати

музику російських виконавців. Про це свідчить і статистика від популярних музичних платформ, куди в український топ прослуховувань періодично потрапляють пісні російських виконавців. В соціально-демографічному розподілі частка тих, хто продовжує споживати російську музику найбільше перепадає на молодь 18-35 років та чоловіків. Дійсно, якщо говорити про кіно, музику, розважальні ток-шоу, то аж впритул до повномасштабного вторгнення лівова частка українського контенту вироблялася російською мовою, що пояснювалось серед творців бажанням охопити ширшу аудиторію. Паралельно існував дефіцит як у якісному та цікавому україномовному контенті, так і попиті на нього. Фактично, різка відмова від російського та російськомовного контенту потребувала швидкого реагування українських контент-мейкерів, співаків, гумористів та інших лідерів думок щодо продукування аналогів. В результаті події 2022 року спричинили потужний творчий бум, як в появі нових культурних проєктів так і переклад/продовження старих українською мовою. Тому те що відбувається зараз однозначно є свідченням якщо не повного скасування, то суттєвого зменшення російського медіа дискурсу в українському просторі.

Паралельно з розвитком національної культури нового поштовху зазнав і феномен «шароварщини» - культурологічний термін на позначення примітивізації української культури, зведення її до єдиного сільського образу з використанням псевдонародних елементів побуту, одягу, стилю життя [Єрмолаєва, 2017: с.29]. Поширення шароварщини відбулося за радянських часів, де СРСР вміло замінювала автентичні народні елементи на стандартизовані образи, тим самим применшуючи різноманітність української культури. Війна на Сході, а згодом і повномасштабне вторгнення відродили ці мотиви, де вже самі українці почали штампувати яскраві, нехарактерні елементи в недоречному на думку громадської еліти контексті, наприклад, друкувати квіти на футболках чи то елементи вишиванки на шкарпетках. Якісно новим феноменом стала і поява «байрактарщини» як способу комерціалізації, вульгаризації та примітивізації новітніх українських символів, що виникли за часи повномасштабної війни. З цього приводу був ініційований законопроект щодо обмеження використання патріотичних мотивів в рекламі та при

реєстрації торгових марок [Проект, 2023]. Так, застосування даних елементів задля підтримки патріотичного духу у масовій свідомості має позитивний вплив на моральний стан українців, але це не має перетворювати на спосіб суто отримання прибутку, у вигляді ковбаси «ЗСУ» та напоїв «Героїчна Буча Комбуча».

Тривалі суперечності були й щодо ставлення українців до певних *історичних постатей*. Якщо сприйняття Сталіна та Леніна поступово ставало все більш негативним – в 2022 році їх позитивно оцінюють 7% та 13% відповідно [Десяте, 2022]. То щодо таких діячів як С.Бандери, С.Петлюри, І.Мазепи було оцінки були вкрай контroversійним і суттєво варіювались в регіональному розрізі. За даними загальнонаціонального опитування групою «Рейтинг», з роками ставлення до даних персоналій поступово покращувалось, в тому числі й в Південно-Східних регіонах. Однак в квітні 2022 року воно стало рекордно позитивним, наприклад, якщо в 2018 році позитивно ставилося лише 36% опитуваних, то в 2022 році їх частка складає 74% [Десяте, 2022]. Важливим в ідеологічному ключі є й переосмислення діяльності ОУН/УПА. Якщо до 2014 року борцями за незалежну Україну їх вважали лише 20-30% опитуваних, з 2015-2021 їх частка коливалась від 41% до 47%, то після початку повномасштабного вторгнення позитивно їхню діяльність оцінили аж 80% громадян. Звісно, це не говорить, про те що частина суспільства різко з негативного образу перемкнулась на позитивний. Скоріше фокус перейшов від того, «що» вони робили до питання «для чого» це було - для вільної, незалежної України. Відтак основний акцент у осмисленні даних постатей/організацій йде на їхньому вкладі в майбутнє України, що є позитивним об'єднавчим зрушенням у формуванні національної ідентичності.

Вагомим аспектом у формування національної ідентичності є й *система національної освіти*. Власне, з 2014 року розпочалася кампанія з різноманітних культурно-просвітницьких заходів з метою патріотичного та національно свідомого виховання. Однак повномасштабне вторгнення викликало необхідність посилення такої діяльності та закріплення її на законодавчому рівні. В січні 2023 року вступив в дію закон «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» метою якого є визначити

принципи, завдання та напрями формування державної політики в даній сфері [Закон, 2022]. Зокрема, туди входить і такі цілі як забезпечення національно-патріотичного виховання (залучення ветеранів війни та Революції Гідності до навчального процесу), громадянсько-патріотичне виховання (посилена увага до історії України та боротьбі народу з незалежність). Таким чином, нарешті було здійснено законодавче визначення основних засад національної та громадянської ідентичності, що є великим кроком для більш ефективної їхньої вибудови.

Незважаючи на постійне декларування *демократичних засад* української нації, в суспільстві тривалий час існує симпатія до так званої «сильної руки». Патерналізм як принцип державного управління був характерний для радянської влади та виробив в колишніх громадян СРСР відчуття норми такої моделі як єдиновірної для сильної держави. Такі симпатії особливо сильними були наприкінці 2000-х, наприклад, в 2009 році «сильної руки» потребували аж 75% українців [День, 2022]. Згодом тенденція пішла на спад, але навіть сьогодні за результатами опитування 2022 року 58% опитаних погоджуються з думкою про те, що кілька сильних лідерів краще справляться з управлінням державою, ніж закони та дискусії [День, 2022], причому немає особливих розмежувань за віковими, освітніми, регіональними, мовними характеристиками чи то рівнем матеріального забезпечення. Показовою була і тривала симпатія до Лукашенко, наприклад, на початку 2020 року ще до масового протесту в Білорусі щодо фальсифікації президентських виборів до нього позитивно ставилося 74% українців. Але як пояснюють дослідники це було пов'язане перш за все низьким рівнем інтересу українців до зовнішньої політики, а відтак уявлення про Білорусь здебільшого ґрунтувалися довкола міфу про стабільність, спокій, якісні товари, і це все завдяки вмілому господарнику, водночас недемократичність цього режиму їх мало хвилювало. Сьогодні ж беручи до увагу позицію та дії Лукашенко під час війни позитивно до нього ставиться лише 3% населення [Ставлення, 2023]. Власне і до самої Білорусі, яка перебуває під диктаторським режимом, ставлення доволі сильно погіршилось – позитивно ставляться 10%, і 80% вважають Білорусь співучасником у війні.

Водночас відчутним в українському суспільстві став запит на демократичний тип державного устрою для України. Якщо в 2004 році таки було лише 41% опитуваних, то до 2021 року їх частка зросла до 54%, а в серпні 2022 під впливом повномасштабного вторгнення склала рекордні 64%, частка тих, хто погодилися би на авторитарний режим за певних обставин складає 14%, а для 13% українців немає значення тип державного устрою [День, 2022]. У віковому розрізі саме молодь є тим рушієм, що відстоює важливість демократії – 71% опитуваних у віці 18-29 років виступають за демократичний лад, тоді як серед опитуваних 60 років і старше таких прихильників лише 56%. Так чи інакше все це свідчить, що у суспільстві під впливом повномасштабного вторгнення таки відбувається переосмислення важливості розвитку України в демократичній перспективі, тоді як потреба у сильній руці хоч і не знизилася, але й не зросла. Подальша тенденція розвитку чи то занепаду популярності ідеї сильного лідера, на нашу думку, залежить в тому числі й від рівня довіри громадян довіри до поточних політичних інститутів. Відтак, сьогодні ми бачимо, що рівень довіри до Збройних сил України (96%), Міністерства оборони (78%) та інших безпекових інституцій, а також до волонтерських організацій (88%) є доволі високим, тоді як рівень довіри до державного апарату (25%), політичних партій (20%), судів (23%) є доволі низьким [Оцінка, 2023]. Паралельно під час війни в суспільстві зростає запит до більш ефективного врядування та є доволі завищені очікування щодо післявоєнної відбудови. Це теж, на думку Д.Судина є певним викликом до української демократії [Судин, 2022]. Тому багато що залежить від поточних суспільних інститутів, їх здатності адаптуватися та бути продуктивними в сучасних реаліях.

Загалом оцінюючи вплив повномасштабного вторгнення на національну ідентичність українців варто згадати думки С. Гантінгтон, який досліджуючи національну ідентичність американців зазначає, що під впливом зовнішньої загрози почуття національної ідентичності може значно посилюватися або послаблюватися, проте сама сутність цієї ідентичності так швидко не змінюється, для її формування потрібен тривалий час, що включає в себе зміни в соціальному, економічному, політичному житті та вирішення конфліктів, що виникають з цього приводу

[Huntington, 2004]. Ця теза є доволі слушною в контексті української національної ідентичності, яка хоч і є зараз на піці посилення, проте все ж має під собою хитку змістовну будову, її засади хоч вже й сформовані серед громадських еліт та закріплені на державному рівні, мають набути подальшого розділення та засвоєння серед більшості громадян. Таким чином, попереду ще кропітка робота як в розрізі становлення громадянського суспільства – відповідального, соціально та політично мобілізованого, активного, так і розбудови економічних, політичних та правових інститутів на європейських засадах. Все це відбуватиметься паралельно з відбудовою економіки та соціальної інфраструктури після Перемоги, що безумовно теж є своєрідним викликом для української демократичної нації.

Висновки до другого розділу.

У другій частині нашої роботи ми розглянули особливості дослідження національної ідентичності в Україні та світі. По-перше, ми окреслили фокус світових досліджень національної ідентичності, що полягає у фіксуванні як локальних так і глобальних тенденцій національних ідентичностей. Також розглянули кілька світових прикладів моніторингових досліджень національної ідентичності, де зокрема виявили, що самі громадяни найчастіше ідентифікують себе з нацією як в етнічному так і в громадянському ключі; громадяни ЄС все ж більшою мірою себе ідентифікують в контексті нації, аніж постнаціональної європейської ідентичності; а в таких провідних Західних країнах як Велика Британія, Франція, Німеччина та США спостерігається тенденція до більш відкритого, інклюзивного бачення національної ідентичності в умовах глобалізації.

По-друге, досліджуючи особливості національної ідентичності українців ми виявили, що вона перебуває ще на етапі свого становлення, формування у політичну націю. Причинами такого становища є й здобуття незалежності без наявного масового свідомого політичного руху, й існування на території України двох протилежних у політико-ідеологічному контексті національних ідей – проєвропейського та проросійського спрямування, де перспективним на думку дослідників був саме перший формат, з акцентом на громадянську (політичну) національну ідентичність. Також, встановили, що від часів Незалежності основними

рушіями розвитку української національної ідентичності були революції та війна, де повномасштабне вторгнення РФ на територію України стало потужним поштовхом до посиленої громадянської мобілізації на фоні загрози національної безпеки.

Розглянувши результати емпіричних досліджень щодо тенденції національної ідентичності загалом та її окремих атрибутів, ми встановили, що поступове зростання національної самосвідомості з часів Революції гідності суттєво прискорилось під впливом повномасштабного вторгнення. Зокрема, дослідження фіксують рекордні показники національної самоідентифікації та високий рівень єдності громадян щодо боротьби проти спільного ворога. Повномасштабне вторгнення вплинуло і на переусвідомлення важливості використання української мови та розвитку національної культури, а також зміну ставлення до певних історичних постатей. Зростає і запит на демократичний державний устрій та більш ефективне врядування в умовах війни, що є викликом для існуючих політичних інститутів. Незважаючи на позитивні тенденції в становленні політичної національної ідентичності та законодавчого закріплення державних політик в даній сфері, попереду ще тривала робота щодо їх імплементації та розділення більшістю громадян.

ІІІ. ПЛЮТАЖНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПОВНОСМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ НА НАЦІОНАЛЬНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ (НА ПРИКЛАДІ СТУДЕНТІВ МАГІСТРІВ ФАКУЛЬТЕТУ СОЦІОЛОГІЇ КНУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА)

3.1. Програма

Тема: Вплив повномасштабної війни на національну ідентичність студентів магістрів факультету соціології КНУ імені Тараса Шевченка

Проблемна ситуація: Повномасштабне вторгнення стало потужним поштовхом до соціальної мобілізації українців у протистоянні зовнішньому ворогу. Як наслідок це так чи інакше вплинуло і на переосмислення громадянами своєї національної ідентифікації. Студентська молодь є тою соціальною групою, що в умовах космополітизму найбільше тяжіє до глобальних ідентичностей. Тому перш за все важливо зрозуміти, якою мірою повномасштабна війна вплинула саме на їхню національну ідентичність, її місце в контексті інших ідентичностей.

Проблема: Недостатність знань про вплив повномасштабної війни на національну ідентичність студентів магістратури факультету соціології КНУ імені Тараса Шевченка.

Об'єкт: Студенти магістратури факультету соціології КНУ імені Тараса Шевченка.

Предмет: Вплив повномасштабної війни на національну ідентичність студентів магістратури факультету соціології КНУ імені Тараса Шевченка.

Мета: Дослідити вплив повномасштабної війни на національну ідентичність студентів магістратури факультету соціології КНУ імені Тараса Шевченка.

Завдання:

1. З'ясувати особливості розуміння поняття «національна ідентичність» серед студентів.
2. Виявити специфіку національної ідентичності студентів в розрізі до повномасштабного вторгнення та після.
3. Встановити чинники що впливали на осмислення національної ідентичності студентів до та після повномасштабного вторгнення.

4. Встановити важливі атрибути національної ідентичності для студентів та на основі цього визначити домінантний тип національної ідентичності.

5. З'ясувати бачення студентами розвитку національної ідентичності у майбутньому, розділенні української національної ідеї.

Робочі гіпотези:

Блок гіпотез №1:

1.1 При визначенні поняття національна ідентичності студенти апелюють до суб'єктивного відчуття приналежності.

1.2 Після повномасштабного вторгнення національна ідентичність стала більш важливою для студентів.

1.3 Загроза від зовнішнього ворога вплинула на зростання почуття єдності зі своєю нацією серед студентів.

1.4 До повномасштабного вторгнення на осмислення національної ідентичності найбільше впливало близьке оточення (родичі, друзі) та державна політика (система національної освіти, соціокультурні проекти).

1.5 Під час повномасштабного вторгнення основним чинником, що впливає на осмислення національної ідентичності стала загроза національної безпеки.

Блок гіпотез №2: атрибути національної ідентичності

2.1 Під впливом повномасштабної війни у студентів переважає амбівалентний тип національної ідентичності.

2.2 Під впливом повномасштабної війни у студентів сформувалося розуміння важливості використання української мови.

2.3 Внаслідок впливу повномасштабної війни студенти почали більше цікавитися національною культурою, історією.

2.4 Внаслідок впливу повномасштабної війни студенти почали більше цікавитися національною нематеріальною культурною спадщиною.

2.5 Студенти тяжіють до більш сучасного бачення української культури і негативно ставляться до «шароварщини».

2.6 Внаслідок впливу повномасштабної війни у студентів більшою мірою почали проявлятися атрибути «політичної нації».

Блок гіпотез №3

3.1 У розмірковуваннях про майбутнє переважає бачення розвитку національної ідентичності на політичних засадах: важливість спільних цінностей, відповідальності, рівності перед законом.

3.2 В майбутньому студенти бачать себе перш за все українцями.

Стратегія дослідження: В даному дослідженні ми застосували якісну стратегію усної історії (oral history), за допомогою якої фіксували **суб'єктивний досвід** переживань студентами повномасштабної війни.

Обґрунтування методу: Застосування напівструктурованого глибинного інтерв'ю найбільшою мірою дозволить розкрити поставлені мету та завдання щодо з'ясування особливостей та змін в осмисленні національної ідентичності студентів під впливом повномасштабного вторгнення.

Вибірка: Вибірка здійснювалася методом потокового відбору (англ. river sampling) – в групові чати магістрів було поширене запрошення взяти участь в глибинному інтерв'ю, де всі бажаючі змогли відгукнутися. Всього до участі в інтерв'ю долучилося 6 респондентів.

Інструмент:

Головним інструментом нашого дослідження є гайд (див. дод. 1).

3.2. Інтерпретація результатів дослідження.

Блок гіпотез №1: про національну ідентичність загалом

На початку нашого інтерв'ю ми попросили надати 3 відповіді одним словом на питання «хто я?». За допомогою даного запитання на нашу думку можна встановити місце національну ідентичності в контексті інших особистісних/колективних ідентичностей студентів. В результаті ми отримали спектр альтернатив: від доволі конкретних – сімейний статус (сестра), навчально-професійний (студент, соціолог, музикант) до абстрактних (людина, особистість). Проте найбільш згаданим словом (часто, на першому місці) було «українець/українка». Аби виключити вплив теми дослідження на відповіді студентів ми попросили пояснити такий перелік, і виявили, що ідентифікація в першу чергу себе як українець/українка студенти пов'язали з

впливом повномасштабної війни, яка висунула даний аспект їхньої ідентичності на перший план.

«Зважаючи на контекст, в якому ми зараз знаходимося перше слово це обов'язково було б українець»

«...я вважаю себе українкою. Це моя країна. Я роблю все для її перемоги. І тому це зараз мені перше, що спадає на думку. Коли я знайомлюсь з іноземцями, і вони питають, звідки я, то я завжди кажу, що я з України. Це важливо».

Більше того, ми попросили студентів в дихотомічному розрізі до/після повномасштабного вторгнення описати ким вони в першу чергу себе відчували/відчують. В результаті, якщо до повномасштабного вторгнення студенти називали громадянина України, проте поряд з цим були і міська територіальна ідентифікація, й європейська, то після – основний фокус зосередився саме на національній ідентичності. Таким чином, ми підтверджуємо нашу *гіпотезу №1.2.*

Що стосується розуміння національної ідентичності, то в дефініціях студентів основний акцент йде на особистісне, суб'єктивні відчуття приналежності до країни нації, її культури, історії, що загалом підтверджує нашу *гіпотезу №1.1.*

«це те, ким людина себе відчуває саме за приналежністю до певної країни, незалежно від того, ким вона власне народжена»

«... це відчуття приналежності до певної нації... тобто тут скоріше, навіть якийсь суб'єктивний фактор грає»

«співвіднесення себе з певною країною, з певною нацією, її культурним та історичним минулим, культурними традиціями»

До повномасштабного вторгнення **причиною** усвідомлення себе як українця в першу чергу виступала **система освіти**. Опитувані нами студенти відносяться до покоління, яке відвідувало середню школу, коли розпочалася Революція Гідності та війна на Сході. Відповідно в цей час посилено розгорнулась кампанія з національно-патріотичного виховання, де в школах проводилися різноманітні культурно-просвітницькі заходи для формування відчуття національної приналежності та єдності серед учнів. Саме тому найперше про що згадували студенти щодо часів, коли вперше себе усвідомили українцем/українкою були різноманітні шкільні заходи/уроки:

«...це були шкільні часи... це було пов'язано із певними такими національними святами, які завжди були під егідою патріотизму із використанням символіки української, прапор, гімн і тому подібне. І саме в таких ситуаціях задумуєшся про ідентифікацію і усвідомлення, що ти українець.»

«В школі вже починають тобі розповідати про події, що українці той народ, який постійно бореться за свободу»

«...у молодших класах, мені подобалися такі штуки, як культурні вечори; заходи, де презентувати, що ми є українцями, національні символи»

Разом з тим на позитивний/негативний досвід шкільного самоусвідомлення впливала і подача цього національно-патріотичного виховання:

«Я вважаю, що в школі трішки неправильно подавалося. Національне свято знаєш як святкування, в актову залу приводять, діти нічого не хочуть, не слухають».

Важливим фактором до усвідомлення своєї ідентичності була і сама **революція Гідності** та **початок війни на Сході**, а також подальша рефлексія щодо цих часів у більш старшому віці.

«Напевно, відчуття такої національної ідентичності справили події 2014 року. Так, мені було 14 років.... але ти розумів, що в нашій країні відбувається війна»

«...з 2014-го року, коли почалася війна на сході України. І коли ми в школі збирали гроші на бронезилет. От тоді був якийсь скачок».

«Майдан був таким особливим переломним [моментом] ...там крутили 24/7...пряму трансляцію подій, які відбувалися цілу ніч, я пам'ятаю, то скільки це мені було років 13 виходить?...я не спала цілу ніч мамою. Ми дивились біля телевізора, там [був мій] дядя, там будинок профспілок горів, він [дядько] був там, ми були цим заряджені».

«Я, мабуть, постійно це [національну ідентичність] сприймала за замовчуванням, але момент, коли я по іншому зрозуміла, що таке бути українцем...це було мені років вже дев'ятнадцять, коли я дуже сильно переосмислила багато речей...це було, до речі, в контексті війни, яку ми мали з [20]14 року».

Таким чином, громадянська мобілізація довкола євроінтеграції, протесту проти свавілля влади та російське вторгнення на Сході стали переломними моментами в формуванні національної ідентичності студентів, які від пасивного сприйняття себе українцем/українкою «за замовчуванням» призвели до більш активного самоусвідомлення.

Що стосується **близького оточення** (родини, друзів), то їх вплив скоріше є опосередкованим (непрямим) у вигляді засвоєння дитиною мовних практик, культурних звичок/інтересів:

«Тато в мене дуже сильно любить історію і там якісь документальні фільми. Він коли дивився, я могла дивитися поряд з ним, і це все одно тебе прив'язує до якогось певного контенту і трошечки починаєш розуміти, хто ти, що ти».

«Я з Волині...2004 рік, напевно, це було, помаранчева революція. Оці гринджоли співали цю пісню «Ми не бидло, ми не козли...» знаєш там «Українці - дочки, сини...»...я пам'ятаю з дитинства це типу наша традиція з дядьком була, ми це співали, тобто в мене це було з дитинства: українські пісні народні, гімн».

Прямі впливи у вигляді розмов щодо національної ідентичності, розрізнення «ми-вони» груп здебільшого зумовлені патріотичною, націоналістичною позицією членів родини:

«Він [батько] 6 років навчався у Львові і він був більш таких, націоналістичних певних ухилів. У нас [в полтавській області] усі розмовляють, наприклад, суржиком, і він завжди поправляв, що треба говорити там українською, що в нас немає таких слів, що ми там, українці».

Серед інших другорядних чинників/подій усвідомлення національної ідентичності студенти зазначили:

- національні та міжнародні **культурні, спортивні заходи**, де, власне, використовувалась національна символіка, було відчуття єдності та чіткого виокремлення «ми» групи серед інших націй, країн.

«Ось ти дивився Євробачення, ти за Україну вболіваєш, ти себе ідентифікуєш з українцем...Збірна України грає...гімн там теж спочатку іде, і так весь футбол ти відчуваєш, що ти українець, і ти разом з ними, з тими футболістами».

- святкування **національних свят**: День Незалежності, День прапора, День вишиванки.
- **поїздки закордон** або **потрапляння в інше мовне/культурне середовище**, де чітко усвідомлюється, що національна «ми» група до якої належить індивід суттєво відрізняється за культурними звичками, мовою від інших

«Коли виїжджала за кордон, я про це думала і пам'ятаю ...мені було років 11, 12. Там [в Туреччині] були русняві, "хороші люди". Я казала, боже, як вони себе жахливо поведуть, добре що ми не вони».

«... [усвідомлення себе українцем] виникало в ситуаціях, коли потрапляв в сильно російськомовний контекст»

Таким чином наша **гіпотеза №1.4** підтвердилась частково.

Вагомим поштовхом до самоусвідомлення стало саме повномасштабне вторгнення, яке виразилось перш за все в діяльній перспективі: перехід на українську мову, усвідомлення важливості української мови та культури, відмова від споживання російських культурних продуктів.

«...я геть відмовилась від російської мови, не спілкувалася. Перед [повномасштабною війною] мій інфопростір був заповнений російськими ютуб-шоу... Я повністю самоідентифікувалася, що повністю відкинула російськомовний контент»

«Я зрозуміла, як багато всього іноземного, в плані руснявого, є в нашому просторі, в тому числі культурному... І коли розпочалась повномасштабна...я подумала: чому ми так сильно руйнуємо свою ідентичність?»

Фактично, таке усвідомлення свідчить про трансформацію національної ідентичності респондентів в бік громадянського (політичного) типу. Водночас **загострення** питання **національної ідентичності** в ці часи на думку респондентів пов'язане з чітким усвідомленням зовнішнього ворога, посиленою загрозою національної безпеки, розумінням важливості розрізнення «ми-вони» груп та проявленню активної громадської позиції.

«Бо люди зрозуміли, знаєш ну не всі, але більшість людей зрозуміли, хто є ворог».

«Перш за все, щоб розділити, хто свої, хто чужі, оскільки оцей наратив, який існує вже протягом десятки сотні років, що ми всі братні народи і ми один одного розуміємо і любимо і ніколи не вчинимо подібного.»

«Бо нас як націю хотіли знищити, хочуть знищити...»

Суттєво вплинуло повномасштабне вторгнення і на **відчуття єдності** респондентів зі своєї нацією, що виразилося в соціальній мобілізації населення довкола однієї мети – перемоги; високому рівню взаємодопомоги; спільному переживанні страшних та трагічних подій; відчутті масового залучення до благодійних зборів та волонтерської діяльності; посиленому відчуттю «ми-групи» закордоном.

«...всі почали допомагати один одному. Вже незнайомим людям просто допомагаєш...»

«...великою мірою об'єднує саме те, що це ну, це дуже страшно, і це травмуючі події»

«От був вагон [потяга], ми в тому вагоні були всі одні, всі українці.»

«Особливо в мене це проявилось, коли я почала долучатися до волонтерських заїздів в Ірпінь, в Бучу, в Гостомель, щоб допомагати відновлювати постраждалі під час окупації помешкання, будинки... всі єднаються заради однієї цілі, щоб на вихідних не поїхати кудись відпочивати, а всім разом забруднитися в пилуці, поїхати щось робити».

«Зараз за кордоном, то чуєш наших і радієш».

Однак поряд з посиленням відчуття єдності, є і розуміння існуючих протиріч та конфліктів в суспільному просторі щодо мови, переміщення населення в інші регіони чи закордон, доцільної поведінки в умовах війни тощо.

«...переселенці переїжджали в інші області, що теж було досить багато конфліктів. Що ви [переселенці] говорите російською мовою? Ви приїхали сюди, ми вас рятуємо - тож говоріть українською мовою».

«Я не хочу одягати рожеві окуляри і думати, що зараз ми 47, 44 мільйони об'єдналися – і всі ми разом. Я розумію, що так не буде. Навіть зараз зустрічаю таке розрідження, типу, на тих, хто виїхав; тих, хто залишився...»

До повномасштабного вторгнення студенти фіксували єдність громадян саме довкола революційних та військових подій, тоді як заважало цій єдності низький рівень громадянської самосвідомості українців, а також тривалий вплив російської пропаганди, особливо на старше населення.

«...мені згадується поговорка моя хата скраю я нічого не знаю. Напевно, це було».

Таким чином, **гіпотеза №1.3** підтвердилася повністю, а **№1.5** – частково.

Блок гіпотез №2: атрибути

Серед важливих атрибутів національної ідентичності студенти в першу чергу називали знання української мови та культури, суб'єктивне відчуття себе українцем та наявність спільних цінностей, що є характерним виявом громадянської національної ідентичності.

В рамках даного дослідження ми спробували протестувати типологію І.Судина щодо національної ідентичності, де він виділив: діяльнісний, аскриптивний, амбівалентний (поєднання обох типів) та невизначений тип (відсутність обох типів) національної ідентичності.

До діяльнісних ознак національної ідентичності І.Судин відніс [Судин, 2012: с. 3]: Поважати українські закони та політичний устрій, відчувати відповідальність за Україну, відчувати себе українцем, бути віруючим християнином. До аскриптивних

ознак відповідно: Народитися в Україні, Мати українське громадянство Прожити переважну частину життя в Україні. Такі ознаки як «Бути українцем за національністю» та «знати українську мову» в результаті факторного аналізу дослідник відкинув, так як вони однаковою мірою корелювали як з діяльними так і з аскриптивними ознаками.

Нижче ми здійснили типологізацію студентів щодо національної ідентичності на основі оцінки важливості перелічених ознак для того, щоб вважатися українцем.

Перелік ознак:	Тип	P1	P2	P3	P4	P5	P6
Народитися в Україні	А	-	-	+-	+	-	-
Мати українське громадянство	А	-	+-	+-	+	-	-
Прожити переважну частину життя в Україні	А	+-	+	+	-	-	-
Знати українську мову	А/Д	+	+	+	+	+	+
Бути віруючим християнином	Д	-	-	-	-	-	-
Поважати українські закони та політичний устрій	Д	+	+	+	+	+	+
Відчувати себе українцем	Д	+	+	+	+	+	+
Бути українцем за національністю	А/Д	-	-	+	-	-	-
Відчувати відповідальність за Україну	Д	+	+	+	+	+	+

В результаті типологізації ми отримали 3 студентів, що підпадають під амбівалентний тип національної ідентичності, і ще 3 під діяльнісний. Однак постановка даного питання в якісному контексті дозволили дослідити рефлексію студентів щодо даних атрибутів. Аскриптивні ознаки національної ідентичності такі як: народитися в Україні, мати українське громадянство, прожити більшу частину життя в Україні, якщо й були важливі для певних студентів, то вони значно поступались на користь діяльнісної ознаки «відчувати себе українцем»:

P2 «[Відчувати себе українцем] Це, напевно, фактор номер один, з цих всіх перелічених»

P4 «В мене так знаєш зараз [важливі ознаки українця] зводиться до цього відчуття українця середині».

Релігійна приналежність є однозначно неважливою ознакою, що власне може пояснювати загалом високим рівнем секуляризації серед молоді. Що стосується

такої діяльній ознаці як «поважати закони та політичний устрій», то варто зазначити, що респонденти пішли ще далі, і окреслили окрім дотримання законів важливість і критично їх сприймати та протестувати у разі незгоди, що є виявом громадянського суспільства.

«Якби ми завжди поважали ці закони, які приймають, то ми би не так далеко пішли ну, згадуючи саме 2014 рік, варто розуміти, наскільки ці закони конструктивні і тоді не мовчати»

Таким чином наша **гіпотеза №2.1** підтвердилася частково.

Що стосується мовного питання, то опитувані нами студенти і до повномасштабного вторгнення повністю або частково використовували українську в побутовому вжитку, проте повномасштабне вторгнення змінило їхнє ставлення до важливості домінування української в соціокультурному просторі, при цьому це стосувалося як витіснення російської мови, так і суржику – суміші двох мов. Деякі респонденти зазначали про те, що раніше спілкуючись українською відчували себе маргіналами в певних середовищах.

«Раніше виникав певний ефект, певне відчуття меншовартості, коли ти розмовляєш українською мовою... після повномасштабного вторгнення з'явилося підкріплення цього відчуття, що все таки варто стояти на своїх позиціях... мова це не тільки про культуру, а й про політику і про інші сенси»

Російська ж мова стала важко сприйматися від співгромадян та асоціюється з загрозою української національної ідентичності. Не розуміють респонденти й тих, хто принципово не хоче хоча б частково використовувати українську. Проте респонденти в даному питанні тяжіють до «лагідної українізації» як більш ефективному способу переходу на українську мову.

«Я тепер негативно реагую на людей, які спілкуються російською поруч зі мною. Я, звісно, нічого не кажу...».

«Мене найбільше, що бентежить, це коли батьки говорять з маленькими дітьми російською мовою, коли майбутніх українців малих знову починають зросійщувати, от мене це бентежить».

«...що ось я такий особливий – принципово не переходжу на українську?...Для мене це дивно, але сприймаю це без якоїсь агресії. Для мене лагідна українізація – це топ. Тобто людей треба не заставляти....Треба використовувати не кнут, а пряник, щоб люди самі хотіли переходити на українську мову. Тобто створювати більше джерел українською мовою, у публічному просторі використовувати українську мову...»

Таким чином наша **гіпотеза №2.2** підтвердилася.

Повномасштабне вторгнення вплинуло на усвідомлення респондентами **важливості національної культури** як атрибуту національної ідентичності. Студенти більшою мірою почали цікавити українською культурою (музикою, кіно, літературою), особливо сучасною, та вирізняти її серед інших. Переосмислення прийшло і щодо важливості знання історії. Але водночас є запит на збільшення кількості та якості українських культурних продуктів.

«...до війни я цим [культурою], можливо, не цікавилася. Я на це навіть не звертала уваги. Да, якщо там говорити про якісь українські пісні, то це просто якась така випадковість була, що я їх слухала, а зараз ти настільки розумієш, що в нас реально класна музика, вона займає там топ-чарти, що є певна якась ідея».

«...почала дивитися історичний серіал український, бо десь в мене були проблеми історії і щоб якось закрити, я вирішила попрацювати...Дивилися недавно фільм про Донбас, називався «Кіборги», щоб розуміти просто що відбувається».

«зараз я знаю більше українських виконавців, ніж знала до повномасштабного. Вони були раніше, я просто їх не слухала. І мені цікаво дізнаватися про нові музичні гурти чи співаків. Не для того, щоб знайти альтернативу російського. Ні. Просто, щоб знати щось класне наше».

Що стосується національного списку нематеріальної культурної спадщини України, то студенти якщо і чули про такий, конкретних елементів, що в нього входять не пригадали. Тим не менше, контекст українських елементів, що ввійшли в список нематеріальної спадщини людства ЮНЕСКО є більш «на слуху». Частково, це пов'язано тим, що нещодавно в даний список увійшов борщ як українська страва, про що власне і згадували респонденти. Хоча дана тема не входить в коло інтересів опитуваних, все ж вони вважають, що фіксувати такі пам'ятки є вкрай важливо для безпеки національної культури.

«Якщо ти не проголошуєш про певну культурну спадщину у суспільстві, у світі – цю культурну спадщину просто-напросто можуть присвоїти собі інші люди»

Неоднозначним є ставлення до «шароварщини». Це пояснюється перш за все або незнанням, або різною інтерпретацією даного поняття. Відповідно, хто взагалі не чув про дане поняття, то й не так критично ставився до даного явища у суспільстві, обстоюючи лише важливість паралельно розвитку сучасної культури. Серед тих, хто визначав шароварщину як масове використання національної символіки та одягу не завжди в доречному контексті ставлення було скоріше

позитивним, оскільки шароварщина в даному випадку є популярною нішою у масовій культурі.

«Культура у нас різноманітна і кожен автор має свого слухача, читача, шанувальника, кожен, хто співає того гопака, ваньки-встаньки, на жаль, мають свого слухача. Ну, я таке не люблю, не слухаю. Але знаєш, хай це краще буде українська шароварицина, ніж російські пісні».

Водночас серед тих, хто визначав шароварщину як спрощення української культури, нав'язування їй нехарактерних мотивів ставлення є негативним, на думку респондентів потрібен певний час, аби її викорінити.

«...нам просто треба час, щоб вміти її [шароварщину] відшарувати від того, що наше, автентичне. Від неї варто позбуватися, тому що це абсолютно спотворена подача наших якихось традицій, унікальності».

Таким чином, **гіпотеза №2.3** підтверджена, **№2.4** відхилена, а **№2.5** підтверджена частково.

Повномасштабне вторгнення вплинуло і на **відчуття відповідальності** студентів за Україну, що підтверджує нашу **гіпотезу №2.6**. Серед напрямків відповідальності про які говорили студенти можна виокремити:

- **Культурно-інформаційний:** нести українську культуру в маси, зберегти у колективній пам'яті сучасні історичні події; навчатися в Україні, інформаційне висвітлення іноземцям ситуації в Україні, гідне представлення українців закордоном;

«...був якийсь конфлікт з жінкою, яка продавала квитки в Будапешті....І вона зрозуміла, що ми українки. І якось грубо послала нас, і в мене було відчуття: може, вона зараз буде погано думати про всіх українців?»

- **Економічний:** працювати в Україні та сплачувати податки, підтримувати українських виробників;

«...ми живемо тут, заробляємо кошти і витрачаємо...мінімальний внесок, який ми можемо зробити це підтримати хоч якось своїм існуванням економіку країни»

- **Політико-правовий:** дотримуватися законів, слідувати за прийняттям законів, мати активну політичну та громадянську позицію, ходити на вибори.

«Коли приймали ідіотські закони, вони [військові, волонтери] зараз займаються іншими дуже важливими речами, і ті люди, які залишилися в тилу, от відчувається на них певна відповідальність»

Цікаво, що незважаючи на залученість до різних громадських активностей (регулярна фінансова допомога, влаштування благодійних розпродажів, волонтерство) студенти не вважають себе активними громадянами. Порівнюючи себе з іншими проактивними громадянами, вважають що їхньої діяльності недостатньо:

«І коли я починаю думати, а що роблю я натовість? То ніби зразу сам починаєш нівелювати те, що ти насправді робиш щось корисне».

«Я волонтеру, так. Я щось доначу. Але я не вважаю, що це якась супер активність. Мені здається, це база, яка має бути...Я думаю, що завжди є куди рухатись далі».

Блок гіпотез №3: майбутнє

Розуміння української національної ідеї у студентів полягає в боротьбі за власну свободу, незалежність, демократичні цінності, перемогу; зосередженість на розвитку країни та національної свідомості; бути відповідальним за майбутнє України. Фактично, дані ознаки свідчать про бачення респондентами української нації на політичних засадах, що підтверджує нашу *гіпотезу №3.1*.

Себе студенти в майбутньому бачать перш за все українцями та громадянами України. Всі інші ідентичності якщо і можливі, то на другому місці.

«Найголовніше це те, що я українка. Потім те, що я громадянка України. І потім що я європейка, громадянка Європи. Але найперше це все одно свідчення, що українка. Тобто куди б я не приїхала, де б я не була, я буду вважати себе українкою».

Це свідчить що національна ідентичність під впливом повномасштабного вторгнення надійно закріпилась в свідомості індивідів, що підтверджує нашу *гіпотезу №3.2*.

3.3 Практичні рекомендації.

Нами було здійснено апробацію гайду для напівстурктурованого глибинного інтерв'ю з метою тестування питань та їх пізнавальної спроможності у розкритті впливу повномасштабної війни на національну ідентичність та можливості подальшого використання його у дослідженнях на ширші групи.

Загалом, наш гайд складається з **трьох блоків**:

- Про національну ідентичність загалом - в рамках якого хотіли дослідити специфіку національної ідентичності в розрізі до/після повномасштабного вторгнення.
- Про атрибути національні ідентичності - встановити важливість/не важливість конкретних атрибутів. По-перше, зафіксувати бачення важливих елементів самими респондентами. По-друге, перелічити ознаки використані І.Судином для типологізації національної ідентичності та з'ясувати ставлення безпосередньо до них.
- Про майбутнє - дослідити бачення респондентів української національної ідентичності та безпосередньо своєї ідентичності в майбутньому, розуміння та розділення української національної ідеї.

Для кожного з блоків була створена низка конкретних та уточнювальних запитань (див. дод 1), на випадок якщо відповідь буде доволі короткою. Формат напівструктурованого інтерв'ю в даному випадку дає з одного боку чітку структуру та гарантію розкриття всіх поставлених завдань, з іншого дозволяє бути гнучким і переходити з теми на тему, зважаючи на те, що блоки тісно між собою перетинаються.

В ході апробації ми виявили, що загалом наш гайд розкриває поставлені завдання та може використовуватися в подальших дослідженнях. Окремо хочемо зупинитися на певних питаннях гайду. На початку нашого інтерв'ю ми просили студентів відповісти на питання «хто я?» з словами, і потім пояснити такі відповіді. На нашу думку дане запитання, по-перше є інтерактивним та передбачає збільшення залученості респондента в саме інтерв'ю. По-друге, дозволяє отримати рефлексію щодо різних типів ідентичності і виокремити найважливіші. Таким чином, можна дослідити місце національної ідентичності серед інших ідентичностей респондентів.

Апробація дихотомічних запитань про громадянську ідентичність («Ким Ви себе перш за все вважаєте?») та ознаки національної ідентичності за І.Судином в якісному контексті дозволили прослідкувати наявність чи відсутність змін у самоідентифікації та ставленні до певних процесів, явищ у розрізі повномасштабного вторгнення. Таким чином, ми отримали насичену рефлексію, де

студенти в ході роздумів місцями переосмислювали своє ставлення та відповідно змінювали відповіді. Таке спостереження думок є доволі цінним як в розумінні пріоритетності тих чи інших суджень для респондента, так і фіксації прикладів/ситуацій, що спонукають до такого переосмислення.

Серед наших респондентів були ті, що зазначали про використання в повсякденному мовленні саме суржику або його елементів. У зв'язку з цим в майбутньому було б цікаво дослідити ставлення до суржику та до літературної української мови в дихотомічному ключі за/проти, і як на це вплинуло повномасштабне вторгнення.

В ході проведення інтерв'ю стикнулися з проблемою нерозуміння деяких понять, а тому і складністю надати на них розгорнуту відповідь. Зокрема це стосується питання про шароварщину – чи місце таким мотивам в українській культурі? Респонденти, що чули про дане поняття відповідно до свого розуміння надали відповідь, тоді як індивіди, що не були обізнані про таке явище, спиралися на пояснення інтерв'юера. І ось тут виник парадокс, так як це поняття впринципі має негативну конотацію, і тому вже самими поясненнями можна вплинути на відповідь респондента. Тому б в майбутньому ми б запитували про розуміння даного поняття, якщо індивід з ним не стикався, то переходили б одразу до питання «Якою б ви хотіли бачити українську культуру?» І можливо, саме через це питання респондент несвідомо розкриє проблему шароварщини.

Також помітили, що деяким студентам було складно зрозуміти поняття «українська національна ідея», і тому їхні відповіді трохи не відповідали контексту, тому у разі нерозуміння даного поняття для додаткового уточнення можна використати «Якою ви бачите українську націю/національну ідентичність в майбутньому?», «На яких засадах вона має базуватися?», що є не таким абстрактним та легше сприймається на широкий загал.

В ході проведення дослідження також були побоювання щодо сенситивності деяких запитань, але помітили (в тому числі й на основі позитивний відгуків), що незважаючи на це такі інтерв'ю були цінним досвідом для респондентів задуматися та переосмислити певні речі щодо себе та своєї національної ідентичності.

Висновки до третього розділу.

У третьому розділі ми провели пілотажне дослідження впливу повномасштабної війни на національну ідентичність студентської молоді методом напівструктурованого глибинного інтерв'ю. Для цього ми, по-перше розробили гайд в якому виділили кілька блоків з розкриття національної ідентичності загалом, ставлення до конкретних атрибутів ідентичності та бачення її в майбутньому; здійснили транскрибування та структурування отриманих текстів.

По-друге, здійснили якісний аналіз, в результаті якого встановили суттєвий вплив повномасштабної війни на місце національної ідентичностей серед інших ідентичностей студентів, де вона стала одною з домінуючих. На основі виділених респондентами важливих атрибутів національної ідентичності – знання мови, відчуття себе українцем та відповідальності за Україну, наявність спільних цінностей – встановили розуміння та бачення в майбутньому національної ідентичності саме на засадах політичної (громадянської) нації. Також виявили і вплив повномасштабного вторгнення на розуміння важливості національної культури та історії, використання української мови.

По-третє, розробили практичні рекомендації щодо подальших досліджень національної ідентичності на ширших спільнотах, де обґрунтували пізнавальну спроможність нашого гайду у розкритті поставлених завдань та зважаючи на складність розуміння деяких понять/питань студентами та відповідно надання на них відповіді запропонували перелік уточнювальних запитань, що допоможуть краще скерувати респондента.

ВИСНОВКИ

Для виконання першого завдання *«розглянути основні дефініції понять ідентичність та національна ідентичність»* ми, по-перше, дослідили особливості трактувань понять ідентичність та національна ідентичність в світовому та вітчизняному дискурсі, виявивши відмінність у дефініціях в залежності від сфери застосування та теоретичному підході, де існує дихотомічне розмежування етнічної та громадянської національної ідентичності – перший акцентує увагу саме на спільному походженні членів спільноти та є характерним для Східних суспільств тоді як другий підхід є Західним розумінням національної ідентичності, в основі якого лежить територіальний компонент.

По-друге, за основу взяли визначення національної ідентичності Е.Сміта, що розглядає її як конструкт, що складається з взаємопов'язаних культурних, політичних, етнічних елементів та позначає різноманітні зв'язки солідарності, що існують між членами спільнот.

По-третє, окреслили основні атрибути національної ідентичності, до яких віднесли: наявність історичної території; спільна історична пам'ять та міфи, національна культура; єдині права та обов'язків, перед якими рівні всі члени спільноти; наявність спільної економіки.

По-четверте, здійснили концептуальне розмежування національної та етнічної ідентичностей, а також окреслили специфіку трактувань суміжних понять: націоналізм, національна свідомість та національна ідея.

Поставлене завдання *«проаналізувати особливості досліджень національної ідентичності в соціології та суміжних науках»* - виконане та, по-перше, розглянуто основні парадигми дослідження національної ідентичності: модернізм, примордіалізм, переніалізм та етносимволізм. А саме, виявлено відмінності у баченні виникнення національної ідентичності та націй та їх ролі в житті суспільства, де модерністи розглядають їх як продукт сучасності, тоді як переніалісти та примордіалісти вбачають їхнє існування з давніх часів, при цьому переніалісти обстоюють ідею циклічності націй, що відроджуються в певні періоди історії, а примордіалісти наголошують на природності націй як таких.

Етносимволісти ж, в свою чергу, розглядають національну ідентичність як таку, що є сучасним явищем витоки якого слід шукати в етнічних спільнотах домодерних часів, вагомим тут є дослідження суб'єктивних проявів національної ідентичності.

По-друге, окреслили особливості досліджень постмодернізму, що зосереджуються довкола викликів національної ідентичності під впливом глобалізації та космополітизму, а також загрози домінування постнаціональних ідентичностей в сучасному соціумі.

Третє завдання *«встановити тенденції досліджень національної ідентичності у світовій перспективі»* - виконано. По-перше, ми з'ясували фокус світових досліджень, що полягає у розкритті як локальних так і глобальних тенденцій національних ідентичностей, основним вимірів та факторів.

По-друге, на прикладі кількох моніторингових досліджень національної ідентичності, виявили, що в контексті розуміння важливих елементів національної ідентичності серед самих громадянами домінує дуальне бачення ідентичності, що полягає в поєднанні етнічного та і політичного вимірів. Також в ході аналізу результатів Євробарометру виявили, що громадяни ЄС все ж більшою мірою себе ідентифікують в контексті своєї нації на противагу європейській ідентичності. Нами було встановлено, що серед провідних Західних країн, таких як Велика Британія, Франція, Німеччина та США останніми роками спостерігається тенденція до більш інклюзивного бачення національної ідентичності.

Для виконання четвертого завдання *«дослідити специфіку національної ідентичності українців»* ми, по-перше, встановили її витоки, які слід шукати в період Гетьманщини, де були сформовані перші політико-правові засади української держави.

По-друге, виявили, що національна ідентичність українців перебуває ще на етапі свого становлення на засадах політичної нації. Серед причин такого становища можна виділити здобуття незалежності без наявного на той момент масового політичного руху, а також існування на території України тривалий час дихотомії у вигляді двох протилежних у політико-ідеологічній перспективі національних ідей –

проєвропейського та проросійського спрямування, де перший, базуючись на засадах політичної національної ідентичності мав більшу перспективу для розвитку.

По-третє, встановили, що основними рушіями розвитку національної ідентичності українців в часи незалежності були революції та війна. Повномасштабне вторгнення ж стало потужним поштовхом до переосмислення громадянами національної ідентичності та об'єднало українців довкола спільного зовнішнього ворога.

По-четверте, проаналізувавши результати емпіричних досліджень щодо тенденції національної ідентичності українців, ми встановили, що поступове її зростання з часів Революції гідності суттєво прискорилося під впливом повномасштабного вторгнення у вигляді рекордних показників національної самоідентифікації українців. Змінилось і ставлення українців до важливості розвитку національної культури, знання історії, використання української мови як основної мови спілкування. Дослідження фіксують і зростання попиту на демократичний державний устрій, а також вимогу до держави щодо більш ефективного врядування в умовах сучасності, що є певним викликом для існуючих політичних інститутів. Але незважаючи на позитивні зрушення як на законодавчому рівні щодо закріплення певних принципів та політик розвитку національної ідентичності, так і суттєве зростання національної свідомості громадян, по переді ще тривала робота щодо переосмислення українцями своєї національної ідентичності та розділення її політичних засад на масовому рівні.

П'яте завдання *«здійснити емпіричне дослідження впливу повномасштабної війни на національну ідентичність студентської молоді методом напівструктурованого глибинного інтерв'ю та розробити рекомендації щодо подальших досліджень національної ідентичності українців»* – виконано. По-перше, ми розробили гайд якісного дослідження з виокремленням трьох блоків питань про національну ідентичність загалом, важливість конкретних атрибутів національної ідентичності та її бачення в майбутньому. А також здійснили транскрибування та відповідне оформлення даних текстів.

По-друге, на основі якісного аналізу встановили суттєвий вплив повномасштабного вторгнення на переосмислення студентами своєї національної ідентичності. Зміни відбулись і вставленні щодо важливості конкретних елементів національної ідентичності – української мови, культури, історії. А також, встановили що студенти розуміють національну ідентичність саме в контексті громадянської національної ідентичності, де важливими є діяльнісні елементи, такі як відчуття себе українцем та відповідальності за Україну, спільні цінності та мова. В майбутньому студенти розглядають українську націю саме на політичних засадах.

По-третє, на основі випробування гайду розробили практичні рекомендації щодо подальших досліджень національної ідентичності, де обґрунтували пізнавальну спроможність нашого гайду у розкритті поставлених завдань, а тому доцільність його використання для дослідження ширших спільнот. Також зважаючи на складність розуміння деяких понять/питань та надання на них відповіді запропонували уточнити/замінити такі запитання, аби краще скерувати респондента.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. 2-е перероблене видання / Бенедікт Андерсон. – Київ: Критика, 2001. – С. 98-99.
2. Восьме загальнонаціональне опитування: україна в умовах війни (6 квітня 2022) [Електронний ресурс] // Соціологічна група рейтинг. – 2022. – Режим доступу до ресурсу:
https://ratinggroup.ua/research/ukraine/vosmoy_obschenacionalnyy_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_6_aprelya_2022.html.
3. Грушецький А. Якою має бути політика влади щодо української православної церкви (московського патріархату): результати телефонного опитування, проведеного 4-27 грудня 2022 року [Електронний ресурс] / Антон Грушецький // КМІС. – 2022. – Режим доступу до ресурсу:
<https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1165&page=6>.
4. Головаха Є. Національна ідентичність це ключове питання для суспільства. [Електронний ресурс] / Євген Головаха. – 2021. – Режим доступу до ресурсу:
http://www.golos.com.ua/article/350002?fbclid=IwAR0uZd70PVg1uAWaaV0XqtID_zumx9mS4SOrlpcWdZ2TOI1Deq1r0jYF2k4.
5. Дембіцький. С. Показники національно-громадянської української ідентичності [Електронний ресурс] / С. Дембіцький // КМІС – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1131&page=1>.
6. День Незалежності України (серпень 2022р.) [Електронний ресурс] // Разумков Центр. – 2022. – Режим доступу до ресурсу:
<https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/den-nezalezhnosti-ukrainy-serpen-2022p>.
7. Десяте загальнонаціональне опитування: ідеологічні маркери війни (27 квітня 2022) [Електронний ресурс] // Соціологічна група "Рейтинг". – 2022. – Режим доступу до ресурсу:
https://ratinggroup.ua/research/ukraine/desyatyy_obschenacionalnyy_opros_ideologicheskie_markery_voyny_27_aprelya_2022.html.

8. Єрмолаєва В. С. Явище «шароварщини»: пошук дефініції / В. С. Єрмолаєва, Ю. І. Нікіщенко. // Магістеріум. – 2017. – С. с. 27–31.
9. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 2019 N 2704-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>
10. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13.12.2022 № 2834-IX [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>.
11. Зовнішньополітичні орієнтації громадян України, оцінка зовнішньої політики влади, ставлення до іноземних держав та політиків (лютий–березень 2023р.) [Електронний ресурс] // Разумков Центр. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/zovnishnopolitychni-oriientsatsii-gromadian-ukrainy-otsinka-zovnishnoi-polityky-vlady-stavlennia-do-inozemnykh-derzhav-ta-politykiv-liutyi-berezen-2023r>.
12. Нагорна Л. П. Поняття „національна ідентичність” і „національна ідея” в українському термінологічному просторі / Лариса Нагорна // Політичний менеджмент. — 2003. — № 2. — С. 14-30.
13. Нагорна Л. П. Регіональна ідентичність: український контекст / Лариса Нагорна. – Київ: ІПіЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. – 405 с.
14. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади, довіра до соціальних інститутів (лютий–березень 2023р.) [Електронний ресурс] // Разумков Центр – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-liutyi-berezen-2023r>.
15. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / Сергій Плохій. – Харків: КСД, 2021. – 512 с.
16. Посохова Я. С. Проблема ідентичності та визначення психологічних основ її вивчення / Я. С. Посохова. // Право і безпека. – 2015. – №2. – С. 217–221.
17. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо обмеження використання патріотичної тематики при реєстрації торговельних марок

та в рекламі від 20.03.2023 №9128 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41592>.

18. Руденко Ю. Ю. Місце національної ідентичності в системі ідентичностей: теоретичний та практичний виміри / Юлія Руденко. // Політикус. – 2020. – №2. – С. 19–24.

19. Рябчук М. Ю. Лексикон націоналіста та інші есеї / Микола Юрійович Рябчук. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2021. – 216 с.

20. Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: ідентичність. Патріотизм. Цінності (17-18 серпня 2022) [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу до ресурсу:

https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_1000_independence_082022_xvii_press.pdf.

21. Сміт Е. Д. Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія. / Пер. з англійської / Ентоні Сміт. — Київ: "К.І.С.", 2004. — 170 с.

22. Сміт Е. Д. Національна ідентичність / Пер. з англійської П. Таращука / Ентоні Сміт. – Київ: Основи, 1994. – 224 с.

23. Ставлення українців до Білорусі (лютий–березень 2023р.) [Електронний ресурс] // Разумков Центр – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/stavlennia-ukraintsiv-do-bilorusi-liutyi-berezen-2023r>.

24. Степико М. Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи (філософсько-методологічний аналіз). К.: Т-во "Знання", КОО, 1998. / М. Степико. – Київ: Т-во "Знання", КОО, 1998.

25. Судин Д. Українська національна ідентичність: змістове наповнення в регіональному та віковому вимірах [Електронний ресурс] / Данило Судин // Молодіжна політика: проблеми та перспективи.. – 2012. – Режим доступу до ресурсу:

http://www.er.ucu.edu.ua:8080/bitstream/handle/1/888/Sudyn_nat_ident_region_age.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

26. Судин Д. Як війна вплинула на нашу ідентичність, пам'ять та цінності [Електронний ресурс] / Данило Судин // Український тиждень. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://tyzhden.ua/iak-vijna-vplynula-na-nashu-identychnist-pam-iat-ta-tsinnosti/>.

27. Bhabha H. *Anxious nations, nervous states* / Homi Bhabha. – London: Verso, 1994.

Breuilly J. *Nationalism and the State*, 2nd edn / John Breuilly. – Manchester: Manchester University Press, 1993. – 492 c.

28. Conover P. J. *Memo to NES Board of Overseers Regarding Measuring Patriotism and Nationalism* / P. J. Conover, S. Feldman. – Ann Arbor, MI, USA: Interuniversity Consortium for Political and Social Research, 1987.

29. Delanty G. *Habermas and post- national identity: Theoretical perspectives on the conflict in Northern Ireland* / Gerard Delanty. // *Irish Political Studies*. – 1996. – №11. – С. 20–32.

30. Gellner E. *Scale and Nation* / Ernest Gellner. // *Philosophy of the Social Sciences*. – 1973. – №3. – С. 1–17.

31. Giddens A. *The Nation-State and Violence* / Anthony Giddens. – Cambridge: Polity, 1985.

32. Gilbert P. *The Philosophy of Nationalism* (Boulder, Colo.: Westview Press, 1998), / Paul Gilbert. – Boulder, Colo: Westview Press, 1998. – 205 c.

33. Geertz C. *The Interpretation of Cultures* / Clifford Geertz. – London: Fontana, 1973.

34. Guibernau M. *Nationalisms* / M. Guibernau. – Cambridge: Polity Press, 1996. – p. 47

35. Huntington S. *Who Are We?: The Challenges to America's National Identity* / Samuel Huntington. – NY, USA: Simon & Schuster, 2004. – 448 c.

36. Hechter M. *Internal Colonialism: The Celtic Fringe in British National Development, 1536-1966*. / Michael Hechter. – London: Routledge and Kegan Paul, 1975. – 361 c.

37. Hobsbawm E. The Invention of Tradition / Eric Hobsbawm. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
38. Indelicato A. Two Approaches to Analyze Whether Citizens' National Identity Is Affected by Country, Age, and Political Orientation—A Fuzzy Eco-Apostle Model / A. Indelicato, J. Martín. // Appl. Sci.. – 2022. – №12. – С.1–20.
39. Kedourie E. Nationalism / Elie Kedourie. – Hutchinson: London, 1960.
40. Mann M. A Political Theory of Nationalism and Its Excesses / Michael Mann // Notions of Nationalism / Michael Mann. – Budapest: CEU Press, 1995. – С. 44–64.
41. Miller D. On Nationality / David Miller. – Oxford, UK: Clarendon Press, 1995.
42. Values and Identities of EU citizens [Электронный ресурс]. – 2021. – Режим доступа до ресурсу:
<https://europa.eu/eurobarometer/api/deliverable/download/file?deliverableId=78557>.
43. Views About National Identity Becoming More Inclusive in U.S., Western Europe [Электронный ресурс] // Pew research center. – 2021. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.pewresearch.org/global/2021/05/05/1-national-identity/>.
44. Votim H. National Identity and the “Great Divide” between Two Theories. Where Does the Albanian National Identity Take Part / Hanoli Votim. // European Journal of Language and Literature Studies. – 2015. – №1. – С. 31–35. rip

ДОДАТКИ

Додаток 1.

Гайд до інтерв'ю

Вступ:

Розкажіть трохи про себе: звідки ви? чим займаєтесь?

Блок питань 1: про національну ідентичність загалом

- Дайте 3 відповіді одним словом на запитання "хто ви"? Чому самі такі відповіді спали на думку?
- Давайте поговоримо про «національну ідентичність» - як Ви розумієте це поняття, які асоціації виникають, що перше приходить на думку?
- Чи пам'ятаєте Ви коли вперше усвідомили себе українцем/українкою? До повномасштабного вторгнення як часто ви над цим задумувались? За яких обставин це відбувалось?
- Чи вплинула війна на Ваше усвідомлення себе як українця? Яким чином? Як ви гадаєте чому саме зараз питання національної ідентичності постало гостро?
- Чи змінилось ваше ставлення до своєї нації? Чи відчуваєте ви єдність зі своєю нацією? Якщо так, то чому це проявляється? Що на вашу думку раніше заважало/сприяло цьому відчуттю?
- «Якби Вас запитали перед повномасштабним вторгненням/після - «Ким Ви себе перш за все вважаєте/ ніколи не вважали й не будете себе вважати»?:
Мешканцем села, району чи міста, в якому Ви живете
Мешканцем регіону (області чи кількох областей), де Ви живете
Громадянином України
Представником свого етносу, нації
Громадянином колишнього Радянського Союзу
Громадянином Європи
Громадянином світу
Інше
Щоб Ви обрали?

Блок 2: про атрибути

- На Вашу думку чим має бути наділена людина, аби її можна було назвати українцем?
- На Вашу думку чи важливими є нижче перелічені ознаки для того, щоб вважатися українцем?
Народитись в Україні
Мати українське громадянство
Прожити в Україні переважну частину свого життя
Знати українську мову
Бути віруючим християнином
Поважати українські закони та політичний устрій
Відчувати себе українцем
Бути українцем за національністю
Відчувати відповідальність за Україну
- Як ви ставитеся до мовного питання в Україні? Якою мовою ви частіше користуєтесь в побуті? А до повномасштабного вторгнення? Як ви ставитеся до громадян, хто не хоче переходити на українську мову?
- Чи цікавитеся ви цілеспрямовано українською культурою, виокремлюєте її серед інших? (музика, кіно, література, кухня) Чи змінилось ваше ставлення до важливості національної культури, історії?
- Чи чули ви про перелік національної нематеріальної культурної спадщини? Чи можете назвати кілька елементів, які туди входять? А чи знаєте, які елементи

української культури входять до списку ЮНЕСКО нематеріальної культурної спадщини людства?

- Чи чули ви про термін «шароварщина»? (пояснити якщо ні) Чи мають місце бути такі мотиви в національній культурі українців? Якою б ви хотіли бачити українську культуру?
- Чи відчуваєте Ви відповідальність за Україну? В чому вона проявляється? Чи задумувались Ви над цим до війни? Чи вважаєте ви себе активним громадянином України і чому?

Блок 3: майбутнє

- Якою б ви хотіли бачити національну ідентичність українців в майбутньому? На яких засадах вона має базуватися? Як ви розумієте, що таке «українська національна ідея»? Чи розділяєте ви її?
- Ким Ви себе бачите в майбутньому? Громадянином України, українцем, громадянином Європи, європейцем, інше.

Додаток 2.

Інтерв'ю №1

І: Розкажи трохи про себе, звідки ти? Чим займаєшся, окрім навчання, які, можливо, інтереси?

Р1: Мене звуть Яна мені 22, окрім того, що навчаюся на факультеті соціології, я ще працюю аналітиком консолідованої інформації з недавніх пір взагалі вільного часу, зазвичай поєднані з цим всім не так багато я займаюсь трохи музикою. Ну у вільний час. Ну і взагалі я тебе люблю якісь такі творчі штуки, люблю якісь івенти організовувати музичне спрямування, в тому числі ось тому. Яюсь так.

І: Ага прикольно, слухай, а якби тебе запитали, хто ти і треба було відповісти 3 окремими словами, різними, які це були б слова?

Р1:

3 слова це треба подумати. А я би певно сказала 100 відсотків, що особистість 1, що мені приходить на думку а. Соціолог як не дивно 1 що я б сказала. А до речі, тут вже треба подумати так, щоб про все ієрархія склалась. Ну от найперше що приходить. Складно, 1, 2 мені швидко прийшли, а 3 уже якось якось складнувати. Хоча я розумію, що в цьому питанні, мабуть, я зараз не тільки про це подумала, чи скажу я, що я українка так? Насправді скажу чесно зразу чомусь про це не подумала. Напевно, тому що я говорю з людини, яка сама з України, і мене це ніби сприймається як галочка. Ну тобто що ніби це й так зрозуміло. Чесно скажу, що якщо 1, 2 мене зразу виникли тут те, що українка чесно? Я б мабуть і сказала, я би назвала 3. Можливо, щось там пов'язано з ну я могла сказати музикант, наприклад, хоча це дуже гучно сказано, адже це було щось пов'язано з хобі я би там не знаю, сказала, що якісь митець, але національні політичні час не назвала.

І: Власне, перейдемо до самої теми, як взагалі ти розумієш, що таке національна ідентичність, чим вона в тебе асоціюється?

Р1: Для мене національна ідентичність це те, ким людина себе відчуває саме за приналежністю до певної країни, незалежно від того, ким вона власне народжена. Тобто, умовно кажучи, я можу бути не знаю казашкою, наприклад, але якщо там я і, але при цьому я, наприклад, народилася в Україні і моя національна ідентичність це те, ким я буду себе вважати. Я скажу, що я казашка чи я скажу що українка. Національна ідентичність, як я сама себе, до якого, до якої групи людей, які соціальні групи я сама себе буду відносити?

І: Тоді таке запитання, чи ідентифікуєш ти себе взагалі як українка?

Р1: О, так в мене ніколи не було інших варіацій ну по 1, тому що у мене немає. Мені здається, якихось якось підґрунтя, щоб так себе не ідентифікувати. Тобто я тут народилася тут виросла у мене батьки, українці і в мене ніколи не виникало думок, що типу я можу себе ідентифікувати якось по іншому.

I: А чи пам'ятаєш ти взагалі коли вперше усвідомила себе українкою?

P1: От я не можу згадати, в який момент я така типу опа я українка, я, мабуть, постійно це сприймала за замовчуванням, але момент, коли я по іншому зрозуміла, що таке бути українцем, для мене особисто, мабуть, це було мені років вже дев'ятнадцять, коли я дуже сильно переосмислила багато речей. А і це було, до речі, в контексті війни, яку ми мали з 14 року. Просто тоді мені було 13, я ще якось не сильно мене це просто лякало, але я не вдумуватися в те, що таке війна, а от років до 14 я типу подорослішала мене в голові щось змінилося. Я почала розуміти, що я не просто українка за замовчуванням, а те, що це передбачає щось в собі, не тільки те, що я тут народилась.

I: Дякую, добре, а стосовно, наприклад, твого оточення, родини, можливо, шкільне оточення це колись давало тобі підґрунтя для роздумів, що ти українка чи все таки переосмислення було в набагато старшому віці?

P1: Ну варто згадати і сказати в 1 пункті те, що я з Хмельниччини – це західний регіон, тобто у мене було в більшості переважно там українське мовне оточення. Я мала доступ до там книг, українською мовою більшою мірою, ніж це мало мої, наприклад, друзі з інших регіонів. Там я сприймала більше якихось якось українського контенту плюс ну багато складників, які я ніби для мене тоді здавалися звичними, але коли там ми з друзями починаємо згадувати там наше дитинство. І для когось прийти книгарні, купити ту саму книжку українською. Це було щось ну вау такого не могло бути, і у них або такого не було, або через знову ж таки, тому що мова вона формує інформаційне поле навколо тебе в них такого не було, плюс у мене досить таки проукраїнськи налаштована сім'я я, наприклад, пам'ятаю, що я була там ще в початковій може середній школі, мені там купували якісь вишиваночки, мені там розказували якісь речі. Тато в мене дуже сильно любить історію і там якісь документальні фільми. Він коли дивився, я могла дивитися поряд з ним, і це все одно тебе прив'язують до когось певного контенту і трошечки починаєш розуміти, хто ти що ти, звідки от тому сім'я великою мірою повпливала, просто знову ж, мені здається, що я це сприймала якось по замовчуванню це не було, що я це осмислила просто. Не було такого, що мені ніби хтось казав, тут українка все ні це просто сприймалося по замовчуванню щодо друзів там чи шкільного оточення у нас були якісь уроки, наприклад, виховні години, де ми могли говорити про такі речі, там якісь патріотичні, тощо там уроки української літератури, обов'язково, де нам теж так трошечки не спрямовує нас якесь русло, але знову ж я не можу сказати, що це було якось. Чи це було щось таке знакове для мене я прям переосмислила своє життя, і мені це просто як такий травмуючий фактор вже в моєму дорослому віці з'явилась, коли я про це прям сама задумалась.

I: А, власне, після початку повномасштабного вторгнення, чи вплинуло це якось на твоє усвідомлення себе, як українця?

P1: Ну воно певно загострилося ще сильніше, тобто, власне, чому дев'ятнадцять років я там переосмислила, що я хто я і звідки? Тому що я писала статті для однієї дошки оголошень, свободу в'язням кремля називається їхній профіль, там купа соціальних мереж, і вони висвітлювали якраз таки проблему війни і проблеми військовополонених і політв'язнів. І я дуже сентиментальна людина і дуже така ніжинка (не знаю, це по іншому сказати), і я пам'ятаю, що мені доручили кілька разів писати витяги з такі маленькі зжаті описи інтерв'ю людей, які були в полоні, і ці люди розказували дуже страшні речі, про які раніше не думала. Я не думала, коли була маленька, коли 2014-2015 рік це було все на слуху, мене від цього огорожувати, бо я була ще несформованою дитиною. Мене б там травмувала, а потім через те, що вони відгородили, я знала, що війна йде, але вона була десь ніби далеко, я не поглиблювалась, і коли в дев'ятнадцять років я от я не говоритиму заразились, я все заглибилась, тому я дуже важко це сприймала, і тоді я вже тоді відмовилася від російської музики, від російського контенту. Я перестала слухати російські озвучки в 19, 20 років. Це був такий зламний період для мене. І коли тому, коли вже було повномасштабне вторгнення. І там ще кілька місяців до нього. Мені здається, що те, що може бути війна, вона обговорювалася щодня моєму просторі ми про це говорили вдома, щоразу, коли там снідали вечеряли я говорила про це з друзями. Кожен раз ми зустрічалися, починалося там що ти як робота і починається там, де ми починали новини, будуємо свої, значить, як арестович свої якісь прогнози, чи буде, чи не буде. І тому для мене я не можу сказати, що от я різко після 24 лютого 2022р усвідомила, в мені

загострилося те, що вже було, тоді я ще більше відчула те, настільки, насправді мені пощастило бути частиною цієї країни, тому що я ну, чесно кажучи при усій мої любові до наших людей я такого сама не очікувала. Що в перші там тижні, перший місяць Україна настільки українські люди в першу чергу настільки себе покажуть, як така вольова нація. Тому в мені ці відчуття вони загострилися, а я не можу сказати, що, скажімо так, я була вже травмована до того тому для мене це було ще одним поштовхом, щоб от зрозуміти якісь певні речі.

І: Ти вже трохи почала власне говорити про це. Цю єдність громадян і власне тут таке виникає запитання, як думаєш, чому саме зараз власне українці так об'єдналися і що раніше заважало цьому почуттю єдності?

P1: От мені здається, травма, яку зараз бачили більша кількість людей, тому що раніше війна вона несла локальний характер. І навіть люди, які зараз люди, які адекватні, так, які там не шо ми "дамбілі бамбас осемь лет", а типу люди, які розуміли, що це була війна і розумів, хто наш ворог. Тоді вони були відгороджені й, а також віку була ну. Тобто мені було дуже шкода людей. Мені було дуже шкода, вони є друзі, які були вимушені переїхати через зміну. Мені було шкода людей, які загинули. Але поки я не заглибилася контент, я ніби в контекст, то я ніби так гостро не відчувала, а багато людей вони не заглиблювалися, тому для них це було щось таке далеке. Плюс у нас було чимало ну різних проросійських діячів, які розколювали, які робили все, щоб це єдності не було, які розколювали через мовне підґрунтя, наприклад, і вкидали купу цих маленьких внутрішніх конфліктів, які людей між собою сварили. І коли, як там кажуть, що спільний ворог він єднає, і коли ця проблема вона стала вже такою. набагато більше колосальною, ніж там, коли 20 році прийняли мовний закон про функціонування мови в обслуговуванні і так далі, тоді мало скандалів, а коли ну просто тоді прилітає ракета, тобі вже байдуже умови, говорить сусід в дану хвилину і люди вже починали. Мені здається, ця травма вона спонукала людей до того, щоб єднатися, тому що вони могли дати один одному якусь підтримку якусь допомогу, тому що там якось заспокоїти один одного ще щось і просто коли я в такий в такий дуже ну дуже дуже складній ситуації. люди знаходяться мені здається, що це великою мірою об'єднує саме те, що це ну, це дуже страшно, і це травмуючі події. А раніше таких травмуючих подій не було. Тобто усі якісь акти єдності вони у нас відбувалися, коли все, ну все було погано згадати той самий майдан, коли вийшли велика кількість людей після того, як побили студентів, після того там були чийсь діти, коли люди побачили це по телевізору, і коли це був такий потужний. Уже такий 'пинок під дубцю', що треба робити? І тоді люди великою мірою об'єдналися, тому це була якась маленька купка студентів. Тому мені здається, що якраз таке масштаб і те, що це травмуючий подія фінал людей.

І: Добре, власне, запитання, можливо, трохи складне на слух, але все ж, якби запитали перед повномасштабним вторгненням і після ким ти себе, перш за все, ідентифікуєш ким це перш за все, вважаєш, що ти обрала власне, який перелік це мешканець міста, села, мешканець регіону, де проживають громадянин України, громадянин, представник своєї нації, громадянин Європи, світу чи колишнього радянського союзу?

P1: Після повномасштабного вторгнення точно б сказала що я українка 100 відсотків просто як приналежність до країни. Не думаю, що якогось локального свого регіону я б сказала, що там хмельничанка чи Нетіщенка, бо я з міста Нетішин. Особливо мені здається, якби це інтерв'ю проходило незадовго після початку. І мене запитали ці 3 слова себе ідентифікує якось я би, швидше за все, тоді сказала, тому що тоді якось більш гостро це все стояло, в чому не вдається і до повномасштабного вторгнення будеш сказала, що я українка, обираючи з цього всього переліку, тому що мені здається, що це те, що найбільше має сенс. Плані того, що у мене немає якоїсь такої сильної прив'язки до регіону. Мені здається, принципи байдуже якось, за кого регіону люди, коли всі об'єднані загальним, що ви громадяни України?

І: Добре, власне далі хотіла перейти до такого іншого боку про конкретні атрибути національної ідентичності і от на твою думку, ти вже частково звісно про це говорила, але все ж чим має бути наділена людина, аби її можна було називати українцем?

P1: Наділена маєтсья на увазі там. І знаки за якими ознаками? Візуальними?

І: Маєтсья на увазі, от що важливо людині мати, щоб ти могла сказати, що це Українець/Українка?

P1: Ну насправді, перш за все, якщо це, якщо ми говоримо про перебування, наприклад, не власне в Україні та за кордоном перше, що ідентифікує це мова. Хоча, якщо говорити в межах України, звісно, хочеться, щоб всі переходили на українську і тому подібне, але в мене немає. Ну хоч такої категоричної позиції щодо цього питання. Якщо людина називає себе українцем, то вона має, не знаю, бути дотична до культури в першу чергу. Наприклад, дивно бути українцями не знали українських виконавців. Ну, тобто ну це дивно, як так може бути, або, наприклад, ніколи не читати хоча б якогось одного твору з якогось там класики. Тому що культура вона ну в цілому об'єднує людей як умовно є світова культура, я приїхав ще там, кудись у Європу, яка читала Ромео та Джульєтта якийсь там. Не знаю, француз читав може вже в нас вже в нас відбувся якийсь матч. Може сидимо, обговорюємо Джульєтту. Я вважаю, що для цього культура і потрібно, щоб створювати якийсь загальний контекст людей. І мені здається, що це працює як і світовому масштабі, тобто якась там світова культура так і в локальному, якщо людина називається українцем, то вона має розуміти, що і як а розуміти базові історію, звісно. Ну хоча б хоча б на якомусь базовому рівні. Я думаю що ось якимось так на першому місці це, мабуть, культура.

I: Добре. Поговоримо про конкретні ознаки. На твою думку для того, щоб вважатися українцем, наскільки важливо народитися в Україні?

P1: Не важливо, мені здається.

I: Мати українське громадянство?

P1: Для того, щоб називатися українцем, так було питання. Так, ой, це неоднозначна тема. Я думаю, що це теж не завжди показник, тому що ми особливо зараз вилазить така проблема, що ми маємо багато людей, які в тому числі і служать в ЗСУ, наприклад, Нещодавно хоронили бійця Данієла Лящука позивний меджахед. Можливо, про нього чула в Україні дуже, дуже давно. І в нього досі нема громадянства, хоча мені здається, що ця людина має право називати себе українцем, хоча він не був народжений. Він, здається, був народжений взагалі в Білорусі громадянин Білорусі от, тобто мені здається, так само в нас є багато людей, що мають громадянство України, але при цьому вони цього не гідні, скажімо, так, тому що це колаборанти і люди, які в цілому підтримують. Мені здається, що це теж не є показником. Потрібно, щоб це було показником, але зараз мені здається, що не є.

I: Добре, стосовно такої ознаки, як прожити в Україні переважну частину свого життя?

P1: Теж ну тут як ніби п'ятдесят на п'ятдесят хоча. Мені здається, що ні просто здається, що якщо людина не прожила достатньо довго в цій країні, то їй складно себе так ідентифікувати. Тому що людина була соціалізована, значить в іншому просторі. І у неї уже інший світогляд. Це інший менталітет формується, тому мені здається, що це ну має певний сенс, але не можу сказати, що це 100 відсотків. Так, вона може, наприклад, іммігрувати. Але при цьому все-таки ідентифікує себе українцем. Тому тут важко сказати.

I: Тобто це не настільки важлива ознака українця - прожити більшу частину життя?

P1: Ну так це ніби я не можу сказати, що це основний фактор тут. Знову ж таки п'ятдесят на п'ятдесят ставок.

I: Добре, тоді знати українську мову, здається, так. Бути віруючим християнином?

P1: Ні, не вважаю це.

I: Поважати українські закони та політичний устрій?

P1: Поважати закони, так. Але ну взагалі мені здається, що дуже важливо, коли громадяни поважають закони, але, як сказала, а потім подумала, що певно, якби ми завжди поважали ці закони, які приймають то ми би не так далеко пішли ну, згадуючи саме 2014 рік, варто розуміти, наскільки ці закони конструктивні і тоді не мовчати. Тобто це важливо уточнення, а не поважати за замовчуванням. Наприклад, там банально зараз такий флешмоб всього по всіх містах штрафують людей за те, що не приходять дорогою не в значному місці. Тобто це для мені видається ну це не катастрофічно, але це важливо дотримуватися, тому що якщо ти ну ти розумієш о цей закон конструктивний, він має сенс, його потрібно дотримуватися.

I: Так і наступні ще кілька ознак це відчувати себе українцем?

P1: Ну так звісно.

I: Бути українцем за національністю?

P1: Не обов'язково здається.

I: Відчувати відповідальність за Україну?

P1: Так.

I: Добре, власне, з таких дихотомічних коротких запитань перейдемо до іншого питання ми його уже зачіпали, але як ти ставишся до мовного питання в Україні і чи існує воно чи воно вже вирішено? Які в тебе й міркування з цього приводу?

P1: Воно безумовно існує і мені здається, що воно ще не скоро вирішиться моя позиція така, що у нас мають бути чіткі закони про сферу функціонування, де українська мова є обов'язковою та самоосвіта це обслуговування, тобто ті закони, які по факту вже існують, але чомусь вони не дотримуються досі навіть зараз. І це дуже болюче питання, а щодо мовного питання в особистому в особистій сфері, які казали, що так мова це певною мірою показник, особливо коли ти знаходишся не в Україні. Власне, там лише замовляючи за символікою, де можеш ідентифікувати це і то за символікою не завжди зараз час не іноземці, навіть українську символіку і. Але якщо я почую, будучи десь за кордоном, що людина говорить українською, то буду точно знати, що ти українець. Ну, тобто навряд іноземець ходить собі говорить українську мову. Це важливий показник, але мені здається, що не варто якось так сказано, що в крайнощі і мені здається, що не варто відноситися надто категорично до цього питання, що там всі обов'язково? Зараз вже сьогодні мають перейти на українську мову. Мені здається, що всі мають дотримуватися закону. Для цього має функціонувати, а зараз у нас ці закони досить чітко прописані а і прагнути переходити на українську у побутовому контексті. І що можна робити держави, що можуть зробити громадяни? Це не агресувати на людей, які ще не перейшли, тому що це просто немає сенсу від того, що ти скажеш ах ти бійся москаль, людина раптом не захоче говорити українською, це просто буде загострювати цей конфлікт варто розуміти, що комусь потрібен час хтось переходить тільки хтось там з певних причин соромиться, тому що у нас є багато цього негативу. І просто потрібно дати людям час і намагатися якось проводити. Не знаю заохочувальну політику, тобто не тикати тебе носом, що ти говориш російською, а намагатися якимось більш дружелюбним шляхами це робити. Хоча звісно, мені здається, що переважна кількість громадян України мають говорити державною мовою, тому що ну це ніби логічно. Навряд чи там я не знаю, в Польщі говорить енна кількість людей і розумів, що там зараз багато українців навряд чи в мене кількість людей говорить українською, там половина умовно і в них стає питання, чи робити українську другою державною? Тобто мені здається, що це це те, до чого варто прагнути, але такий спокійний, не надто радикальний спосіб не так, як це робить Фаріон. Я не підтримую її політику, це надто якось не по людяному.

I: Зрозуміло, тоді поговоримо про культуру. Так ти вже говорила, що насправді це важлива ознака для того, щоб вважати себе українцем. Власне, хотіла запитати, чи ти цікавишся цілеспрямовано українською культурою в окремих якось серед інших: музика, кіно, література, кухня.

P1: Так. Я, наприклад, зокрема, в ході написання своєї дипломної роботи на бакалавраті я досліджувала маскулінність в українському кіно. І я тоді так потужно заглибилася український кінематограф. Особливо зараз я намагаюся підтримувати культуру, наприклад, там, коли виходять українські фільми піти в кіно, тому що розуміють, що зараз наше мистецтво все воно перебуває в такій у глибокій кризі, тому що ну зі зрозумілих причин людям зараз не до кіно і. Там часто не до чашки кави і тому подібне. Мені здається, що якщо є можливість підтримувати там, не знаю навіть не піти в кіно, а подивитися на платній на платній якісь на платному майданчику, а не якусь піратську версію фільму здається, що це важливо. І тут, можливо, не тільки про те, що ну про те, щоб любити да тому, що наше українське кіно воно на стадії становлення. І насправді дуже часто те, що знімають зараз не сказати, що якесь супер пупер якісне, але розумієте про те, що якщо його не дивитися і не спонсорувати, не вкладатися й давати якісь фідбек, то це кіно і не стане кращим, тому що якщо немає такої потреби. Для чого знімати щось якісно, якщо можна зняти серіал, школу всім зайде, згадують нормально от тому так я цим займаюся. Я люблю українську літературу, насправді не всю, звісно, вибірково, але тим не менше я і до повномасштабного вторгнення цим цікавилася. Ну зі зрозумілих причин. Ну про кухню можна сказати, я люблю поїсти, але я не люблю готувати. Тому не можу сказати, що сильно не заглиблюватись. Мені подобається насправді автентичний одяг, як виглядає. І тобто я зараз не лише про сорочку, а в

цілому про те питаю український одяг, українські аксесуари особливо зараз мені за це якусь шалену актуальності набуло, що про це дуже багато інформації скрізь і тому що. У мене ще є така, ну це теж хобі в мене є вільний час. Я аксесуаром займаюся з бісеру і сприймаємо глини і типу так частково я могла заглиблюватися в щось типу там автентичний якісь українські мотиви, тому подібне і багато про це є хорошою літературою не просто в інтернет почитати, а от хороший літературу, тому так це було. Ну, тобто це, як одна із частин того, яку культуру я цікавлюся лише українська, але український теж є місце в цьому переліку.

І: Так я зрозуміла, що ти давно вже в цікавишся національною культурою, а чи взагалі, як тобі здається, вплинула повномасштабне вторгнення на осмислення важливості цієї культури історії. Чи ти до цього вже розуміла в принципі цю важливість?

Р1: Я розуміла, що це важливо. Але ну я кажу казала, що вторгнення воно мабуть, загострило це питання, тому що я побачила, що історія вона дійсно настільки циклічна і настільки повторюється все те саме, що відбувалося постійно. І ну це це певною мірою впливало і на мої якісь погляди про важливість і про те, що я зрозуміла, що можливо, якби всі більшою мірою цікавилися тим, що у нас є свого, то у нас би було менше таких конфліктів між громадянами, які там сваряться на тему, і політики, і літератури, і мови, і культури всього на світі. Тому що тому, що перебувають великою мірою в російському просторі, тому що для багатьох речей у нас немає альтернативи українського і, наприклад, ну банально говорити там про мови це якісь не згадує, згадуючи свою молодість, ой, молоді юність, коли я була ще підлітком, то, наприклад, там всі ми поголовно дивились умовно Юлю Кучман от щось таке в нас всіх був спільний якийсь такий контекст, якому існували там блогерський, наприклад, ми розуміли одні і ті ж самі менчик жарти, ми там Шарили приколи з версус батлів і так далі, але це все російський простір, а українського такого простору не було. І коли ми почали кенселити російську культуру масово я тоді відчула, наскільки насправді у нас не вистачає українського. І що я, мабуть, відчула це більш гостро, тому що я побачила, що люди навколо це теж відчувають, і ми почали якось там про це говорити. Там зі знайомими ще з кимось і тому це відчуття важливості загострилося, що ми стільки часу втратили, що ми могли створювати щось своє, щоб у нас були там спільні меми про якісь український контекст, а не російський, тому що він нам не треба. Чому я маю зрозуміти, якщо? В нас є щось своє, тому воно це розуміння важливості. Воно в мене було і раніше, проте зараз воно загострилося, ну досить суттєво.

І: Чи чула ти взагалі про такий перелік нематеріальної культурної спадщини, а національний от можливо, знаєш кілька прикладів елементів, які туди входять?

Р1: Хоча чесно, я не скажу, але мені здається, що це може бути, знову ж таки щось із розряду, наприклад, щедрика це тобто якийсь витвори мистецтва. Швидше за все, які не є якимось там якогось там старовинною церквою, а є чимось, власне, що внаслідок культури, але є нематеріальним не назву перелік, якщо чесно, але от мені здається, що щось такого плану можна до цього віднести. Ну це перше, що мені спало на думку.

І: А як ти вважаєш ці ось ця культурна спадщини, настільки вона є важливою для сучасної національної ідентичності? І чи варто це все пам'ятати, вивчати, використовувати ці традиції?

Р1: Важливо, бо вона формує певний такий лаймтайм і зв'язує різні покоління між собою, тому що у них є якийсь спільний бекграунд. Важливо, тому що це репрезентація нас у світі в цілому, тобто в кожній країні є якась своя там візитівка це може бути якимось матеріально, так і не обов'язково матеріальна. Знову ж, якщо згадала, той самий щедрик який знають по всьому світу, об'єктивно, але я маючи там знайомих за кордоном, коли іноземці мається на увазі, коли казала, що ви там знали, що це українська музика, вони не знали ніколи про це не думали, і тому важливо це знати. Тому що коли ти сам знаєш про такі моменти, ти можеш нести ти можеш презентувати свою країну, а це насправді дуже багато значить зараз у світі, де у нас відбувається глобалізація масово і де, а зараз ми особливо бачимо, що люди в Європі вони дуже сильно відірвані від українського контексту. Вони думають, що ми якісь не знали, не печерні люди у нас нічого свого немає, ми там інтернет побачили тільки там, коли до них в Європу в'їхали от і мені здається, що це якраз така велика проблема. Тому що ми самі не знаємо свого великою мірою, і ми не можемо його транслювати, тому що нема що транслювати. Нам здається, що свого нема.

I: Тоді таке ще зустрічне запитання, чи чула ти про такий термін, як шароварщина? А як і взагалі до цього ставишся? Чи має місце бути такі мотиви в національній культурі України?

P1: Шароварщина це абсолютно спотворена форма, презентації якоїсь нашої культури їй нема місця, але розумію, що вона ще буде і треба час, щоб правильно. Її відокремити, тому що мені здається, що шароварщина вона є от і на різних рівнях. Як пропаганда є умовно якийсь не знаю зовсім там же відбита людина типу там соловйова, а є якийсь дудь, який та сама пропаганда тільки вищого рівня мені це шароварщина, наприклад, така сама штука, що умовно, якщо побачу ці червоні атласні штани, я така от це шароварщина, вони носили таке, а якщо воно буде в якомусь новому рівні, я можу цього вже не зрозуміти. І тому мені здається, що нам просто треба час, щоб вміти її від шару вати від того, що наше автентичне. І в неї варто позбуватися, тому що це. Абсолютно спотворена подача наших якихось традицій і якоїсь унікальності і воно спотворюється для нас самих ми неправильно, потім ідентифікуємо себе, і це ну просто тільки що знущання над нашими предками, які щось робили для того, щоб ми там якусь культуру нашу розвивали, які там пачками вмирили в сибірських ГУЛАГах, наприклад, за те, щоб у нас була там, не знаю, сама культура і так далі, а ми зараз розвиваємо шароварщину, сало, горілка і все таке, тому мені здається від цього варто позбуватися, просто треба ще грамотно вміти її відшарувати.

I: Тоді, власне, ще таке запитання, відійдемо від культури чи відчуваєш ти взагалі відповідальність за Україну, її майбутнє і в цьому? Якщо так, то в чому це проявляється?

P1: Відчуваю відповідальність. Відповідальність в тому, щоб ну у нас зараз така гаряча фаза війни і відповідальність тому, щоб аби не прогавити багато важливих речей ну, грубо кажучи, дуже зараз пафосно прозвучить виправити країну, будучи в тилу. Поки люди, які через те, що там не знаю, приймають якісь дивні закони. Наприклад, нещодавно прийняли закон про те, що критика влади 10 років це закон, який, мені здається, не є конструктивним, тому що критика вона теж буває різною, а і поки люди які... А як ми знаємо на фронті багато добровольців, зокрема, воює багато таких людей, які як справжня активна громадянська позиція. Вони зараз зайняті, те, що інше вони зараз або волонтерять, або ці люди, які пішли на майдан. Коли приймали ідіотські закони, вони зараз займаються іншими дуже важливими речами і ті люди, які залишилися в тилу, от відчувається певна відповідальність, щоб не це можна піднятися. Але я зараз так культурно скажу, що дійсно не прогавити те що відбувається зараз в тилу, поки вони там роблять надзвичайно важливі речі. Мені здається, що зараз на фронті великою мірою саме таке свідоме населення от за це відчувається відповідальність. В цілому за те, що буде потім за те, щоб не забулося вона так швидко, як ми зараз вже бачимо, що нас історія з росією, вона постійно трагічна і про те саме анексію Криму, про яку чомусь позабували люди досить швидко і наші там якісь селебріті їздили туди, виступали, і все було добре, і тому це відчувається якась певна відповідальність, щоб коли це все закінчилося, не забути занадто швидко. Якою ціною це все відбувалося і на подумати, потім нічого страшного можна вже там. Дружити і так далі. За це відчувається відповідальність певна. Ну в цілому розуміння те, що після війни буде наша перемога, буде дуже складна ситуація в країні. Ну там економічна буде криза. Мені здається така, якою у нас не було ще ніколи. І відповідальність за це за те, що треба, буде щось якось робити і робити буде в 1 чергу. Там мені здається, покоління, яке там ну умовно є люди там до 40 років тому. Мені здається, що це той прошарок, який такий найбільш якийсь економічно активний в цілому. От тому ну якось так.

I: А добре. І власне, якщо говорити про тебе, чи відчуваєш ти себе активним громадянином України і якщо так, то чому?

P1: Мене постійно фрустрації з цього приводу, тому що ну, тому що порівнюю себе з людьми знаю, що це неправильно, так не можна, і це там деструктивно і так далі. Але думаю про те, що щось зробила я порівняно з тим, що зробив хтось. І я, наприклад, маю людей, які в яких, на мою думку, супер активна позиція. Це люди, які на фронті це люди, які активно волонтерять. Тобто там не лише вийшли всі точки поплили, там закинули якісь донат і все, а які, наприклад, їздять евакуюють людей, тому подібне. І коли я починаю думати, а що, а що роблю я натомість то ніби зразу ну сам починаєш нівелювати те, що ти насправді, не робити щось корисне, тому я не можу сказати, що я прямо активна в цьому контексті, хоча мені просто складно оцінювати,

оцінювати те, що роблю свої можливості в цілому. Тому що ситуація така, що якось ну тверезо оцінити в принципі складно. Це не означає, що я не роблю взагалі нічого, але я намагалася якось і творчість свою вкладати в те, щоб ну, зокрема, наприклад, казала, я роблю прикраси, і це були ярмарки. Це були в цілому, коли там я робила ці прикраси і там 100% суму віддавала на потреби армії тощо. Тобто, з одного боку, я розумію, що типу це це щось це не значить, що я не робила нічого, але порівнюючи з іншими, розумію, що це супер-супер мізерна якась там ну як кажуть голка у сіні. От але тому я сказала, що прямо якась супер активна, але ну всім нам є до чого прагнути.

І: Цікаво, підсумувала, отже, перейдемо, ще до останнього фінального боку. Він про майбутнє. Ось тут хотіла запитати, як ти розумієш, що таке українська національна ідея? Чи ти її розділяєш?

Р1: А ну і я вже частково трошки про це говорила, що національна ідея це про те, щоб. Відчувати себе українцями незалежно від віросповідання, і національності тощо. Щоб. Ну, щоб відчувати себе, щоб бути причетним до цієї культурної спадщини, тобто знати свою історію якось є рефлексувати. І так само з культурою теж важливо її знати і відділяти там своє від чужого. Тому що мені здається, без цього без такої от потужний національної свідомості у нас просто ніякого майбутнього не буде. Тому що, як я вже казала, коли поки там супер активні, відомі люди зараз умовно там на фронті і тому подібне. І якщо. Як сказати це дуже цинічно, якщо з ними щось станеться, а залишаться люди, які ну типу байдуже, які такі сидимо і тому подібне то ну, тоді ця війна незалежно то закінчиться на перемогу чи ні. Вона не мала просто сенсу, тому що тоді ніякої не буде державної ну типу єдності. Важливо зберегти цю державну єдність, важливо критично ставитися. До. До того, що добре для твоєї держави, тобто. Знову ж таки ми говорили про закони варто мати якийсь певний рівень загальних таких знань, комплексних, щоб розуміти, що є конструктивне, а що ні і якось трошечки задумуватися, що відбувається і чому? І не тільки там. О президент поганий про всіх президентів так говорять, а важливо розуміти, чому він поганий. І це дуже важливо. Дуже важливо бути включеним у політику 100 відсотків, особливо після у майбутньому після ж закінчення війни. А ця мені здається, що досить такий важливий пункт для формування цієї національної свідомості і ідентичності, вникати а не говорити там, що я там поза політикою? Мені це не цікаво тощо. А що ще? Ну мабуть. Поважати в першу чергу ще і своїх співгромадян ну, тобто бажати на якихось базових рівнях там не знаю, не харкати, наприклад, собі під ноги. Тому що це зневажливо до себе та до людей, які ходять, і коли ти починаєш з повагою, ставитися до когось і вимагати цієї поваги до себе, то це формує якесь громадянське суспільство.

І: Дуже дякую за відповіді і на останок хотіла запитати, а ким ти себе бачиш в майбутньому от громадянкою України, українкою? Можливо громадянкою Європи - Європейкою, або, скажімо, ким би тобі хотілося себе бачити в майбутньому?

Р1: Мені хотілося бути громадянкою. Країни, яка 100 відсотків буде у євросоюзі, ця країна буде 100 відсотків. Україна я не можу. Там якось сказати так заявити, що там я європейка і тому подібне, тому що все таки я розумію, що Україна Європа, вона має трошечки, ще різний контекст, і те, що мені більше приємно ототожнювати себе з україною, бо це щось більше. Таке типу рідне мені більш знайома, аніж з Європою, тому що це щось чуже. Я можу сказати, що я європейка, якщо ну так, Україна знаходиться в Європі, це всі розуміють, але для мене це щось не що абсолютно не ідентифікує, але. Дуже хочеться бути громадянкою європейської України, от ідентифікувати себе саме саме так. Тобто, але все одно при цьому зберігати цю ідентичність з Україною власне. Мені здається, що дуже важливо, тому що у нас так багато і часто, і постійно циклічно намагаються уніфікувати з якоюсь іншою культурою. Ну зараз не тільки з росією, а взагалі сумна історія там, і що тільки у нас не було і Польща, і коли там Річ Посполита була і Князівство Литовське. Тобто важливо, навіть якщо бути частиною чогось великого, як, наприклад, в Євросоюз. Дуже важливо зберігати свою унікальність та свою внутрішню ідентичність.

Інтерв'ю №2

І: Перше, що хотіла тебе запитати, це трохи познайомитися, скажімо, ще поближче. Власне, звідки ти? Чим ти займаєшся, крім навчання, можливо, які в тебе хобі?

P2: Так, я не з Києва, з Полтавської області місто Лубни - це такий районний центр. Тут п'ятдесят тисяч населення. Після війни тут дуже багато стало людей, враховуючи те, що, можна сказати, сама область стала таким прифронтовим хабом. До сходу і до північних областей людей дуже багато сюди переїхало. Я особисто сама з Києва теж сюди повернулася, хоча можна сказати, що насправді сюди було не доцільно повертатися, враховуючи, що ця область дуже близько до сходу, до півночі, до кордону. Але повернулася, слава богу, все окей. Я сама працюю джуніором бренд-менеджер -це маркетолог, але поки молодший маркетолог. Я цікавлюся рекламою, аналітикою, маркетингом, певними стратегіями, промоцією. Впринципі це моє хобі, навіть після робочого дня, у вільний час люблю розглядати різні кейси, різні інтерв'ю таких людей, які, якби сказати, про-лідери, якісь певні профі такі у цій області, читаю різні статті. Тому маркетинг для мене - це моя стихія.

I: Добре, власне, таке запитання. Якщо б тебе попросили трьома словами це сказати, хто ти? Які б це були слова?

P2: Досить таки цікаве питання : хто я? Ну перш за все, я українка. Не знаю, мені чогось спершу в голову прийшло, що я людина, хотілось сказати. Ну, напевно, це буде друге слово, яке я сказала, що я людина. Третє слово вже підібрати набагато складніше. Ну напевно, що я самовпевнена собі. Чому українка? Мені здається, що, напевно, це напевно часи змінили так ставлення, якесь бачення з приводу ситуації навколо. Тому що важко навіть думати щось про майбутнє. Живеш, ну не можу сказати, що зараз ти живеш одним днем, але довгострокові плани важко зараз думати. Тому, не знаю, чомусь спершу слово, яке правда прийшло, - це українка.

I: Цікаво, добре. Давайте тоді перейдемо ближче до безпосередньої теми - поговоримо про національну ідентичність. Як зрозумієш, що це таке, які асоціації у тебе виникають з цим поняттям?

P2: Ну, навіть із самого слова зрозуміло, що ідентичність - це ти себе ідентифікуєш з якоюсь певною групою. Якщо говорити про національну ідентичність, то це певне відчуття, ідентифікація, це приналежність, відчуття приналежності до певної нації. Тобто, тут можна, скоріше, навіть якийсь певний суб'єктивний фактор грає, що ти відчуваєш. Ти можеш бути на будь якій території, ти можеш бути в Україні, ти можеш бути за кордоном, в якійсь іншій європейській країні. Але ти не обов'язково можеш знаходитися, наприклад, в Польщі, відчувати себе там, національна ідентичність, що ти поляк. Ти можеш бути в Польща і відчувати себе українкою. Тому мені здається більше такий суб'єктивний фактор, незалежно від тої території, якої ти знаходишся. Тому, так, це відчуття приналежності до певної нації.

I: Чудово. Тепер поговоримо, власне, про твою ідентичність. Чи ідентифікуєш себе українкою?

P2: Так, звичайно, я себе ідентифікую українкою.

I: Отже, тоді я можу запитати наступне запитання. Чи пам'ятаєш ти, коли ти вперше усвідомила, що ти українка?

P2: Мені здається, що з дитячого віку, ніхто про це ніколи не задумувався. Напевно, відчуття такої національної ідентичності справили події 2014 року. Так, мені було 14 років. В принципі, це такий вік не дуже свідомий, мені здається, щоб розуміти ситуацію, яка навколо відбувалася. Але ти розумів, що в нашій країні відбувається війна. Вона була локалізована в певній частині України, і, мені здається, вже тоді, те відчуття, якби мав вже певні відчуття якогось патріотизму, має відчуття приналежності до українців. Що і тоді ти вже починаєш знати, ну вивчати ту історію. В школі вже починають тобі розповідати про події, що українці той народ, який постійно бореться за свободу. Чи наше це прагнення до свободи, це прям наш девіз. І ти тільки тоді розумієш, як наша нація, як українці загалом живуть. І от їхнє оце певне почуття гордості, повага до нашої самобутньої культури, до нашої мови - якраз справляють певне враження. Ну, відповідно, війна, вона ще більше підкріпила це відчуття до української нації. Навіть не так події 2014 року бо, мені здається, якщо не говорю я про себе, а про когось там, про людей з-за кордону. Ну хтось запитає, що таке Україна? То всі вважали : «Ой, ну, це десь там недалеко від Росії і так далі...» Ніхто, ну взагалі, не знав про Україну. Мені здається, що теж наші люди не дуже сприймали. Зараз теж дуже багато, можливо, так сказати, нальотів. Що ми робили 8 років чи дев'ять років? Ну, коли нам можна було сказати, навіть байдуже на те, що відбувається там. Але так, мені здається, що це

почуття вже з'являється після 2014 року. Але мені здається, що навіть сам факультет соціології також на це вплинув. Тому що ти вже більше розумієш деякі там категорії, поняття, як воно формується ця національна ідентичність, певна приналежність до нації, які фактори в цьому можуть відігравати? Але перш за все, мені здається тут відіграють політичні події в тому, як ти сприймаєш себе.

І: А якщо повернутися до, знову ж таки, таких витоків твоєї національної ідентичності й взяти, наприклад, родину? Чи вплинуло на тебе твоє найближче оточення для усвідомлення себе як українки?

P2: Я зрозуміла. Ну, так родини в мене був вплив. Напевно, більше батька, тому що, ну не знаю, тут знову я затрону таку тему. Він 6 років навчався у львові і теж, можна сказати, що я зачіпаю таку тему, такий поділ регіонів як схід і захід. І він був більш таких, не знаю як це сказати, націоналістичних певних ухилів. Що в нас усі розмовляють, наприклад, суржиком? Так, в Полтавській області. І він завжди поправляв, що треба говорити там українською, що в нас немає таких слів, що ми там, українці. У нього прям, дуже таке відчуття патріотизму було. То, якщо я себе ідентифікувала українкою, то якогось там певного прямо відчуття патріотизму, як зараз - то воно, ну такого прям, дуже не було. Але так сім'я справила на мене, ну на це відчуття. Це скоріше батько. Якщо, наприклад, говорити про найближче оточення - це мої друзі, то тут скоріше ні. Ну, не знаю, наведу такі приклади. В нас були такі приколи, ну там дивились різні відео, заходили в чат рулетку. Там дуже багато потрапляли ще до війни там росіяни. Та я не знаю, я вже тоді їх розуміла, що вони там зомбі, вони нічого не розуміють з новин. Я вже відразу, не знаю чого, я налітала на них нальотами, бо вони розказують одне, що ми там погані - вони класні. А в мене друзі, мене зупиняли, чого ти так до них відносишся типу? Ну там не знаю, ми ж майже однакові, ми ж там, не знаю, брати. Але друзі скоріше тут не справили таке на мене, на відчуття оці, що я українка. От таке патріотичне виховання, тут скоріше дав лише батько справив, якщо говорити про найближче оточення.

І: Добре. Власне, як ти гадаєш, чому саме зараз це питання національної ідентичності постало так доволі гостро?

P2: Ну, перш за все, це війна, що ну раніше ніхто не сприймав, можливо, ніхто не цікавився навіть новинами до 24 лютого 2022 року. Можливо, це більш спостерігалось в старшого покоління, в молоді я не можу зазначити. Якщо, наприклад, у мене там раніше було 2-3 пабліка в телеграмі, новини каналів. І це я, в основному, не цікавилася політикою дуже, дуже рідко читала якісь новини. На початку війни - це майже щосекунди було оновлення стрічки. ти цікавишся майже всім те, що може затронуть тебе, затронуть твоїх найрідніших, ну взагалі всіх українців. Тому що будь яка подія, яка трапляється, ти проникаєшся нею, ти реально відчуваєш, що це твоє. Тому мені здається, що тут саме війна справила на це відчуття, те що бути українцем. Можна спостерігати як в соціальних мережах всі все постять, всі один одному допомагають. Але, на жаль, мені здається, що з часом, як ми бачимо, вже пройшов рік, я не думаю, що ця національна етичність вона якось втрачається. Вона якби затихає, але вона існує. Але рівень, можливо, такого патріотизму, який був на початку війни, він впав. Думаю так.

І: А от, власне, теж трошки зачепила цей момент. Чи відчуваш ти зараз-от єдність зі своєю нацією і чи було так раніше?

P2: Раніше, так було. І я відчуваю єдність з нацією, повністю відчуваю. Але, чесно кажучи, спостерігаю ці конфлікти, які відбуваються у нас. Перш за все, це конфлікти, якою мовою ти говориш? Це там російська або українська, що зараз досить часто всі критикують тих людей, які розмовляють російською мовою, що ми говоримо там мовою ворога. Чесно кажучи, я з цими людьми повністю не погоджуюся, тому що та людина – вона відчуває себе українцем, він належить до української нації, але він прожив на тій території, де ти виховувався в російськомовному середовищі, але людина, вона відчуває себе повністю українцем. Да, мова це, мені здається, номер один, це той чинник, який впливає на нашу українську націю, нашу українську самобутність. Але, мені здається, що такі конфлікти навіть не знаю, там поділ, там захід - схід, так і в нас там конфлікти спостерігалася, наприклад, переселенці переїжджали в іншій області, що теж було досить багато конфліктів. Що ви говорите російською мовою, ви приїхали сюди, ми вас рятуємо - тож говоріть українською мовою. От мені здається, що це дуже впливає на

нашу єдність, що ми сваримось, можна сказати, один між одним. Ми українці, да ми всі різні, але ми єдині. Тобто нема такого. Мова стала, мені здається, топ-1 такий чинник, фактор, який впливає на оцю єдність, і на такі якісь певні конфліктні настрої.

I: Добре. Власне таке запитання. Якби тебе перед повномасштабним вторгненням і після запитали, ким ти себе вважаєш перш за все, щоб ти відповіла? Ось такі альтернативи : це мешканець села, району, міста, мешканець регіону, де проживаєш, громадянка України, представник свого етносу-нації, громадянка Європи, світу чи колишнього радянського союзу?

P2: Громадянка України і до повномасштабного, і після повномасштабного вторгнення, скоріше так.

I: А ким би ти себе не вважала, , скажем, і ніколи не будеш вважати з даного переліку?

P2: Ну те, що стосується радянського союзу, мені здається, що це прям таке, ну не знаю, зараз, може, це клеймо певна якась така стигма. Тому що от я деякі такі, ну я просто це клеймо не знаю, порівнюю з більш таким дорослим старшим населенням. Бачу їхні якісь експерименти, соціальні ролики, навіть бачу такі ухвали мого тата, він просто старша така категорія населення, просто у нього такі цінності, які досить часто, можливо, навіть не поділяються із більш сучасними, з європейськими, але він за європу. Але оці такі якби ухилки радянського союзу, вони все ще існують, але, мені здається, що зараз ці ухилки навпаки втрачаються. Не знаю навіть рідних, можна сказати, це у всіх таке було, що рідні там кажуть, що раніше при радянському союзі жилося краще, що всі там були рівні, що завжди була робота, були гроші. Зараз такого немає, але деякі ідеї, вони все ще існують, але вони втрачаються, слава богу. Тому тут скоріше, да, про радянські такі цінності.

I: А як щодо, наприклад, громадянка Європи чи світу? Хоча б не на першому місці, а просто ти в таких категоріях про себе розмірковувала?

P2: Ну, про світу, якщо чесно скоріше ні. Про громадянку Європи все таки так, але не повністю погоджуюсь, тому що, всі кажуть так : «Ми хочемо там, не знаю, до Європейського Союзу». Але не всі розуміють, наскільки ми готові до цього Європейського Союзу і бути включеними там до Європи. Тому що наша культура, цьому, можна сказати, не дозволяє. От навіть наведу такий приклад, недавно була в Польщі, і просто ти їдеш в тролейбусі, і бачиш як на сидінні написано, там ім'я рома. Ну це зрозуміло, хто це написав, що це хтось написав з українців, ну теж не ок. Теж пам'ятаю, коли їхала в потязі, дівчинка каже, що я до залізничного вокзалу доїхала безкоштовно, просто ніхто не заходив, не перевіряв квитки, а так тихенько приїхала. Тому мені здається, що не всі готові. Навіть просто , те саме, не знаю, як ми відносимося до сміття, до наших певних екологічних якихось чинників. Ну ми знаємо, що Європа - це клас, це круто, але мені здається, що ми до цього не повністю готові.

I: Добре. Перейдемо тоді до наступного блоку: поговоримо більше про конкретні атрибути ідентичності. Як ти вважаєш для того, щоб людину можна було назвати українцем, якими ознаками вона має бути наділена?

P2: Перш за все це цінності, що ми маємо поділяти спільні цінності, наприклад : що українці всі вважають, що ми маємо бути демократичною країною, що у нас там спільна ціль - це там жага до перемоги, щоб в нашому суспільстві там, наприклад скоріше зменшився прошарок якогось біднішого населення, щоб ми жили на благо нашої держави. Тут скоріше да к цінності, бо ти може то на території України, але можеш себе відчувати там, не знаю, певним росіянином. Та ми знаємо, що у нас є люди, які хочуть, можна сказати, щоб їх забрала росія, бо вони поділяють певні цінності, які належать до їхнього суспільства. Ну мені здається, що і мова, але ну ти можеш говорити і англійською, і російською мовою; тии можеш жити на території України, ти можеш бути українцем, але довгий час проживати за кордоном, але ти себе все одно вважаєш українцем. Тому мені здається, тут скоріше якісь певні цінності, ідеї, певна якась національна свідомість. Навіть ті самі традиції і культура.

I: Отже, а тепер хотіла, власне, зачитати тобі певні такі альтернативи в контексті даного питання. Щоб ти сказала, наскільки вони є важливими, щоб вважатися українцем. Настільки важливо народитися в Україні, щоб вважатися українцем?

P2: Мені здається, що важливо. Хоча мені здається, тут скоріше треба прожити більшість часу в Україні, ніж просто народитися. Ти можеш народитися в Україні, але навіть через рік, через п'ять, ти можеш переїхати зовсім в іншу країну - і ти вже будеш, якби соціалізуватися в іншому суспільстві. Тому просто народитися - це фактор, якого недостатньо щоб бути українцем.

I: А як щодо мати українське громадянство. Наскільки це важливо?

P2: Ну, тут скоріше це фактор як примусовості чи фактор того, чи ти хочеш це громадянство. Але мені здається, тут скоріше ідея... Ну тут важко відповісти, і так, і ні – я б сказала. Мати паспорт громадянина України, щоб відчувати все приналежним до українців. Я думаю, що це скоріше всього, не обов'язково. Але так досить багато часу, досить багато випадків, що там певні люди з-за кордону хочуть тепер український паспорт, ще коли там бачать український паспорт - це ого. Але мені здається, що ні.

I: А щодо знання української мови. Наскільки це важливо, щоб вважатися українцем?

P2: Ну скоріше всього, що важливо, тому що з мови все починається. Мені здається, коли люди почнуть забувати мову, то українська культура, українська самобутність - вона втратиться. Я чомусь завжди це питання проводжу паралель з Білоруссю, де не знаю навіть скільки там 80-90 % говорить населення російською мовою і білоруську зовсім не знають. То такі люди, да, вони асоціюють себе, напевно з російським суспільством, але зараз, як ми можемо бачити, як після повномасштабного вторгнення багато людей з російської перейшли на українську. То мені здається, це навіть збагачує нашу національну самобутність, нашу націю, нашу єдність. Тому що завдяки мові ми можемо продовжувати от розвивати нашу національну свідомість, нашу національну ідентичність. Але все одно ну дак, я якби можу сказати, що я суперечу собі, ідеї, що мова і важливо, і неважливо тому що це скоріше в контексті тих людей, які зараз говорять російською, і які росли, і виховувалися в російськомовному середовищі. Так вони відчують себе українцями, але, можливо, вони намагаються перейти на українську мову. Але так, ми знаємо, що це скоріше, дуже важко для них. Але вони, можливо, це хотіли перейти. Але заради цього не варто такі конфлікти робити.

I: Так, добре. Тоді якщо ми частково торкнулися цієї теми, я просто задам таке запитання. Але як тоді ставишся до громадян, які принципово не хочуть переходити на українську мову?

P2: Ну мені здається, що в таких людей якийсь такий принцип, що я не буду тобі поступатися. Отак я хочу. Це, до речі, таке цікаве питання, тут можна подумати над тим, як я до цих людей відношуся? Ну тут скоріше нейтрально. Мови тут недостатньо мені, щоб зрозуміти їхню позицію і їхні цінності по відношенню до України.

I: Зрозуміло. Власне, тоді ще повернемося до кількох альтернатив. Наскільки важливо бути віруючим християнином, щоб вважатися українцем?

P2: Не важливо, мені здається.

I: Поважати українські закони та політичний устрій?

P2: Це важливо.

I: Відчувати себе українцем?

P2: Це, напевно, фактор номер один, щоб за цих всіх перелічених. Відчувати, ну ще бути приналежним, відчувати цю єдність до українського народу.

I: А як щодо того, щоб бути українцем за національністю? Наскільки це важливо?

P2: Ти можеш бути українцем за національністю, але не відчувати себе українцем. Тобто в тебе є така якби галочка, можна так сказати, але відчувати себе українцем ти не можеш.

I: Ну і останнє з цього блоку - це відчувати відповідальність за Україну. Наскільки це важливо?

P2: От і відчуваєш відповідальність, ти розумієш, що ти приналежиш до цієї нації, тому що ти несеш якісь, ну знову повторюся, все ще якусь відповідальність за те, що ти робиш, які дії виконуєш в цьому суспільстві? Наприклад, навіть просто якийсь ти робиш репост допомоги, ти вже все ж відповідальність, що ти допомагаєш цій людині, що можливо ти там довірився, що це точно та допомога, яка правдива, що туди треба, не знаю, треба надсилати гроші і так далі. Тому мені здається, що треба мати відповідальність за свої дії, які ти виконуєш тому.

I: Добре, власне хочу перейти до мови ми вже її зачіпали, тому намагатимось задавати запитання, які не проговорювали. Як ти в побуті, якою мовою частіше користуєшся?

P2: Я користуюся суржиком, але намагаюся перейти на українську мову. Ну, я більше напевно, в мене з'явилося більше українських слів. Ну, якщо говорити навіть, хотіла розказати свій досвід. Коли я приїхала до Києва на навчання, мені якось навіть було соромно в плані того, що я знаю, що в Києві більшість спілкується російською, навіть не українською. Я планувала перейти повністю на українську, але мені здавалося, що є якась така стигматизація, якась певна суб'єктивне таке ставлення до людей, які спілкуються чистою українською мовою, і в деяких випадках мені доводилося з власне такого сприйняття переходити на російську мову. Зараз це повністю українська, повністю українська в університеті, на роботі. Але якщо говорити про повсякденність, то так, це суржик, але деякі слова вони досить часто замінюються. Який там суржик, є російські слова досить часто змінюється вже українськими.

I: Власне, тут дуже цікаве питання, виникає, зважаючи на твоє культурне і територіальне середовище, а стосовно ставлення до суржику. Ти, власне, як до нього ставишся?

P2: Ну я не ставлюся до нього погано. Мені здається, що в нас тут такий суржик, де більшість слів вони українські, не російські. Тому що неодноразово чула, коли там досить багато знайомих було з університету, ми теж говорили суржиком і мені говорили, що тут суржик більше українських слів, ніж російських. Здається, там в Чернігівській області більше російських слів, ніж українських. Але так, його треба викорінювати. Це скоріше якісь такі певні діалекти, але мені здається, що тут складно. Ну, якщо говорити про ту територію, про той регіон, де я живу, то тут, на жаль, він взагалі не викорінюється. Всі далі продовжують спілкуватися суржиком, не знаю, народжуються діти - вони все одно далі спілкуються суржиком. Але досить часто спостерігаю навіть таке, що от раніше, як було, коли народжуються діти, знаю своїх знайомих, вони говорять суржиком, але дитину вчать російської мови. Перед дитиною вони спілкуються російською мовою, щоб вона там вивчала російську мову і надалі спілкувалася. Але не можна відповісти на те чи його можна викорінити, але мені здається, що зараз, на жаль, це не дуже реально.

I: Ти в контексті себе да, наприклад, вважаєш, що тобі варто все-таки в нього позбаватися чи те, що він має місце бути в твоєму мовленні?

P2: Так, я вважаю, що це треба обов'язково позбавлятися, тому що коли ти на якихось навіть офіційних зустрічах, взагалі суржик не дуже сприймається, всі з нього там сміються якісь слова, діалекти певні, і мені здається, що, можливо, суржик асоціюється з якоюсь навіть сільською місцевістю, тому що є такі певні акценти в цьому суржику, який реально тебе ідентифікує з сільської місцевістю. Але скоріш усього от я думаю, да, суржиком і думаю українською мовою. Я намагаюсь його позбавлятися, але от навіть було таке, що я цілими днями провела такий експеримент взагалі не спілкувалася суржиком, але, на жаль, такі слова постійно з'являються, коли в твоєму середовищі багато людей, які говорять суржиком. Ти автоматично їх повторюєш.

I: Зрозуміло, власне, відійдемо вже від цього мовного питання і поговоримо трохи про культуру. А чи ти цікавишся цього спрямовано українською культурою, виділяєш її якось серед інших? Мається на увазі музика, література, кіно, образотворче мистецтво.

P2: Ну чесно кажучи, якщо говорити про якесь мистецтво та образотворче мистецтво, то, на жаль, я таки не цікавлюся. Тут скоріше певна музика і кіно. Мені здається, що зараз музика кардинально у нас змінилася. Досить часто вже артисти певні російські свої пісні почали переписувати на українську мову і навіть в моєму плейлисті з'явилися українські пісні. Так, раніше я слухала російські, слухала там якісь західні пісні. Але все таки говорити про українські, то в мене, можливо, якась одна була, їх не було багато як зараз. Якщо говорити про кіно, раніше, чесно кажучи, я досить часто не можу, сказати його хейтила, але я відчуваю, що наше кіно не настільки, якби сказати придумане, не на стільки класне. Навіть про ту саму сюжетну лінію. Вона мені здається, досить така проста, як для нашого кіно, але я бачу, що досить багато фільмів з'являються в кінотеатрах, і вони набирають мільйони переглядів, мільйони бюджетів. Тому тут скоріше за кіно у мене досі залишається от така якась простота сюжету, немає такої класної ідеї, яка могла б зачепити. А от музика так, я зараз цікавлюся і я кажу в плейлісті в мене більше українських пісень стало.

I: То чи змінилося взагалі під впливом, можливо, повномасштабного вторгнення твоє ставлення до важливості оцієї національної культури, історії, цікавитись цим?

P2: Так змінилося? Ну, перш за все, якщо сказати так, то до війни я цим, можливо, не цікавилася. Я на це навіть не звертала уваги. Да, якщо там говорити про якісь українські пісні, то це просто якась така випадковість була, що я їх слухала, бо можливо їх хтось слухав, а зараз ти настільки розумієш, що в нас реально класна музика, вона займає там топ-чарти, що є певна якась ідея. Так, війна вплинула на це моє бачення, навіть можемо спостерігати, скільки навіть до літератури почали звертатися, до тих самих віршів, як багато пісень просто дублюють ті вірші, їх переспівують. До війни це скоріше, ну, не досить так, цікаво мені було як зараз.

I: Ти, до речі, зачепила такий момент - відмовою від російської культури. Ти маєш на увазі російськомовні продукти чи продукти, які йдуть з російської федерації?

P2: Скоріше продукти, які йдуть з російської федерації, і тут скоріше ті продукти, які ти можеш спонсорувати. Ну, тобто, наприклад, ти слухаєш якусь музику, з якогось там офіційного офіційного майданчика, навіть не офіційного майданчика, і ти розумієш, що комусь ці кошти йдуть і податки, і за які ти слухаєш цю музику декілька разів. Тут скоріше да, якимось певне спонсорство. Ну, російськомовна це, мені здається, я не знаю, чи є в нас якісь співаки, які досі там співають російською мовою, але скоріше так продукт з Росії. Не знаю, наприклад, якщо співаки, які там з якихось певних країн Азії, я не знаю. У них там чітка українська позиція, вони співають російською. Ну, я б такий продукт, напевно, що слухала.

I: Зрозуміло, власне, тут ще таке питання. Чи чула ти про такий список національної нематеріальної культурної спадщини України?

P2: Ні не чула.

I: Ну, а, наприклад, нематеріальна культурна спадщина ЮНЕСКО?

P2: Так, ЮНЕСКО чула.

I: Ну, це подібне. Тільки це більш орієнтована на національні. ЮНЕСКО - він там світові включає і деякі українські, а цей національний. Ну взагалі якісь можливо, знаєш елементи, які у нас вважаються елементами культурної нематеріальної спадщини?

P2: Ну чось, коли ти сказала про ЮНЕСКО, мені відразу згадалися якісь певні пам'ятки, які належать ну, які знаходяться на території України, але належать до цієї спадщини. А про нематеріальні тут скоріше мені важко відповісти, що тут мається на увазі.

I: Ну це власне те, що не можна потрогати руками, це якісь можливо техніки, якісь можливо, не знаю, рецепти або навіть усна творчість. Добре, якщо тоді конкретних прикладів не пам'ятаєш, то можемо перейти до іншого запитання. Власне, стосується терміну шароварщина, чи ти чула про такий термін? Якщо ні, то може ввести в контекст.

P2: Не чула

I: Шароварщина це – скажімо спрощення української культури до такого знаєш, сільського формату, це якраз використання на різноманітних заходах яскравої символіки, тобто цих шароварів. Це ідентифікація, наприклад, українці в першу чергу – сало, борщ. Ось такий ключ, тобто це ніби нівелювання інших аспектів української культури, і ніби як надання їй таких зовсім інших рис, не притаманних їй, скажімо.

P2: Скоріше в тому ключі як нас ідентифікують? Просто мені здається, навіть якісь там певні виставки, що нас там є такі хатини глиняні, і там на даху якась певна солома, чось мені з таким прям ідентифікується, от що українці там або навіть не знаю. Здається, раніше були пародії, що навіть те саме сало, що ми тільки те сало їмо.

I: Ну от власне транслюється, знаю, що є такий нав'язаний з російської сторони образ якогось такого простого селянина-українця от з певними атрибутами. І зараз, під час війни, це дуже масово почала розганятися в суспільстві. Тобто от, знову ж таки, всі ці от атрибути вони спливали. Тобто це байрактарщина, пес Патрон - оці всі речі. Як ти вважаєш, чи є цьому місце в національній культурі українців? Чи все ж від такого варто відмовлятися і по іншому якось припідносити її світові і собі.

P2: А чому і ні? Ну, не знаю, такі символи вони навпаки, ідентифікують з якоюсь важливою подією. Наприклад, байрактари, що от колись там була така подія, коли там всі українці,,

більшість українців зібрали, я не пам'ятаю там 60 мільйонів гривень буквально по гривні по дві, по 20 гривень назбирали на байрактари. Це ж класно. Навіть про те саме, пес Патрон, собака, що допомагає там розмінювати все. Тобто такі символи ідентифікують з якоюсь подією, з якимись ситуаціями, які люди можуть гордитися. Скоріше так, ну можливо не гордитися, це тільки для цих термінів, бо можуть бути інші терміни, які можуть навпаки. Мені здається в негативному, можливо, ключі, згадувати якісь певні події ситуації. Але вони ідентифікують, можливо, якимось символами.

I: Наприклад, якщо взяти якісь умовно, наприклад, знову ж таки асоціації українці - перш за все з козаками. Тобто, наскільки це має місце бути в нашій національній культурі? Чи все ж варто якісь інші шукати образу цього українця для самоідентифікації?

P2: Тобто, ти маєш на увазі, щоб якийсь в українця був єдиний образ?

I: Я скоріше маю на увазі от, наприклад, на всіх заходах. Да, там перш за все, от якщо ми бачимо там представників української культури, то вони там обов'язково в цих шароварах, в таких костюмах. Чи ми можемо все-таки, якимось іншим шляхом представляти нашу культуру?

P2: Ну, мені здається, це важливо, але варто переходити в можливість з якогось старішого періоду в більш новіший. Тому що досить багато людей себе ідентифікують саме з якоюсь історичною подією, з якимсь історичним періодом. Ті самі козаки, да, вони були в Україні, але ми ж козаків не будемо через 100 років показувати. Тут скоріше всього, змінювати образ, але от такого єдиного, ну мені здається, його немає бути, навіть я не могла тобі зараз відповісти, що б замінити цими козаками. Ну да, це можливо, будуть якісь не там про народні костюми, але більш такі... Мені чогось відразу хочу сказати про мінімалізм, про певні такі регіони, що у кожного регіону, можливо, є якась самотність і самі вишиванки. Але не варто зупинятися на якомусь одному періоді часу. Так у нас є якась історія, що її всі знають, але цей образ варто змінювати.

I: Добре тоді поговоримо ще, відійдемо від культури, поговоримо про відповідальність. Чи відчуваєш ти відповідальність за Україну? І якщо так, то в чому вона проявляється?

P2: Так, я відчуваю відповідальність за Україну, тому що ти несеш якусь певну ідею, ти розкажеш якісь певні події, новини, і ти маєш їх там правильно, в правильному руслі їх всі відтворити. Ну, я знаю просто я відразу й з якимись ситуаціями себе згадую, просто в мене багато от, наприклад, на роботі досить багато поляків, вони завжди запитують, як у нас тут? Я от несу якусь певну відповідальність, що я маю правильно там, ну не знаю, розказати, щоб це не повністю було там в ключі такому, що ой, у нас тут все погано, все шкода. Просто відчуття, що зараз всі ну всі говорять про те, що зараз українці несуть якусь таку певну ідею, щоб їх пожаліли, що їх шкода і цим всім набридло, але я несу якраз ту відповідальність, що я українка, що я маю власну свідомість, що мене не треба жаліти, я відповідаю сама за свої вчинки. Але в чому відповідальність тут, скоріше в тому, як я відтворюю ці ідеї, як я довіряю певним, можливо, тим самим джерелам, які новини я переглядаю. Скоріше, так. Тому що я можу читати різні новини, потім інтерпретувати, розказувати іншим. А потім виявляється, що це якась фейк, дезінформація. І от в такому ключі я можу там зневірити когось, українську нашу владу, що вони виконують не ті дії і воно так піде, як по цепочки далі. Тобто я несу відповідальність, можливо, за якусь інформацію, яку я передаю.

I: А чи могла би сказати про себе, що ти активний громадянин України?

P2: Скоріше так. Теж відразу чомусь думаю про активний це ті дії, які допомагають скоріше нашому суспільству. Відразу чогось думаю про волонтерство. Ну тому що волонтерство з початком війни кардинально змінилося. Якщо раніше волонтерство прокинулося, напевно, в 2014 році, потім воно знову, якби сказати утихло, то в 2022 році воно - всі люди якимось чином, не просто це фізична робота, це навіть ті самі денати, та сама благодійність - це теж вважається волонтерством. Тому мені здається, що напевно скоріше з повномасштабним вторгненням оця активна позиція, активна громадянка України? В змінилась скоріше так, тому що ти розумієш, що такі дії вони впливають і вони чимось допомагають нашому суспільству.

I: То ти почала займатися волонтерством, я правильно зрозуміла?

P2: Ні, я не займалася волонтерством, але мої дії були в тому, що от, наприклад, я передавала ці баночки жестяні, щоб робили окопні свічки. Я продавала просто одяг, я не займалася якоюсь

фізичною роботою там, і в основному моє волонтерство заключалися в факторі благодійності, що це були в основному донати.

І: Добре, власне по таким ключовим моментам з трибутів поговорили і останній блок - він насправді про майбутнє. Хотіла запитати, як ти розумієш цю українську національну ідею? В чому вона заключається, чи розділяєш ти?

P2: Цікаве питання про українську ідею, ну, перш за все, це бути незалежним, жити в якійсь певній свободі. Мені здається, воля і жага до перемоги є нашим девізом. І так я поділяю цю ідею. Але якщо говорити про моє не знаю, там особисте якийсь повсякденне життя, в мене є національна ідея. А якщо говорити про щось своє, то мені важко так думати про майбутнє.

І: Ну а взагалі от говорять національну ідентичність українців у майбутньому. На чому має вона базуватися?

P2: Таке складне питання. Просто про якісь певні критерії і фактори, так, які будуть підтримувати надалі?

І: Ну от яка ти хотіла бачити взагалі українську націю? Можливо, так буде легше.

P2: Ну перш за все це та нація, яка є незалежною, яка поділяє цінності, коли у всіх громадян є якась спільна мета, вони всі допомагають один одному, не мають такої напевно завісті один одному. Тут скоріше всі працюють на благо нашої держави, всі там сплачують податки в наш бюджет, не має такої якоїсь певної чорної економіки. Далі - це підтримка нашого українського продукту. Це саме якісь певні ідеї, де ти будеш розвиватися саме в Україні, не за кордоном, де кращі можливості. Та, нам буде важко. Але треба працювати над цим, щоб нам всім стало легше, і ми лише процвітали, а не занепадали.

І: Ну і останнє таке запитання. А ким ти себе бачиш майбутньому: громадянкою України, українкою, чи власне, можливо, громадянкою Європи чи європейкою чи щось інше?

P2: Ну я себе бачу українкою і громадянкою України. Мене навіть до війни і зараз, ну взагалі ніколи не було ідеї, що я хочу жити за кордоном. Я хочу тільки бути в Україні і розвиватися, і жити тільки тут. Не було взагалі таких думок, щоб переїхати кудись за кордон. Скоріше переїхати, можливо хочеться повністю. Ну, як я народилася в маленькому місті, хочеться кудись там в Київ. Да, це велике місце, де багато можливостей, але ми маємо працювати над всім, тому що від багатьох таких аспектів, незалежно від того, в якому місті, в якому селищі, мегаполісі ти живеш, ми маємо все одно розвивати всю нашу культуру, всю нашу економіку. А не так, що ми думаємо, що там краще в регіоні, там кращі зарплати, там краща робота, там краще життя, а тут погано. Треба працювати там де погано, щоб з поганого стало краще.

Інтерв'ю №3

І: Давай для початку познайомимось розкажи трохи про себе, звідки ти? Чим займаєшся?

P3: Так, привіт, мене звати Валя, мені 22, родом я з Волині, ось, живу в Києві вже п'ять років, Навчаюся, навчаюсь на магістратурі, факультет соціології КНУ, працюю по професії. Також паралельно соціологинєю в проекті UNICEF U-Report, тому займаюсь цією справою і далі. Навчалася на бакалавраті соціології, продовжую соціологією жити так.

І: Перейдемо ближче безпосередньо до нашої теми взагалі. Якщо тобі треба було трьома словами окремими відповісти на запитання, хто я? Які б це були слова?

P3: Українка. То рекорд, я згадала, що колись у нас був предмет такий типу «Твоя соціальна роль». І знаєш, ми визначали такий перелік десяти слів, і я так вирішила, хай буде українка, це типу знаєте таке... Дівчина. І не знаю, хай буде соціологиня, вона буде в мене, може, звучати так.

І: А от «українка» тобі прийшла перша в голову, тому що на це вплинула тема дослідження?

P3: Та ні, я просто згадала, я пам'ятаю, то я тоді поставила визначити ролі, то це просто одним словом пишете. Я тоді писала тако, українка, просто треба 10, я там писала типу волинянка,

ше щось, але в принципі, це виходить було вже років 4 тому на 1 курсі, тому це не те, що знаєш воно видалось мені зараз.

I: Зрозуміло, добре, давай поговоримо взагалі про національну ідентичність, як ти розумієш, що це таке, які асоціації в тебе виникають з даним поняттям?

P3: Це співвіднесення себе з певною країною, з певною нацією, її культурним та історичним минулим, культурними традиціями. Також тут важлива символіка. Зрозуміло, так, це національний одяг. Тобто ось таке обширне поняття того культурної ідентичності, самоідентичності в національному вимірі.

I: А взагалі, по-перше, запитаю, чи ідентифікуєш ти себе, як українка?

P3: Так, звичайно.

I: Так, тоді наступне запитання, чи пам'ятаєш ти, коли вперше себе усвідомила україркою?

P3: Ой ну дивись, знаєш з дитинства. Можливо, це варто сказати про контекст, ну знаєш я з Волині типу, в принципі тут я була весь час українськомовна. Давай так, 2004 рік, напевно, це було, не - п'ятий рік, помаранчева революція. Знаєш, і тоді всі кричали «Кучма – бик», які там були. Оці гринджоли співали цю пісню «Ми не бидло, ми не козли...» знаєш там «Українці - дочки, сини...» типу з того, що в мене є куча фоток, я пам'ятаю з дитинства це типу наша традиція з дядьком була, типу знаєш, ми це співали, тобто ну в мене це було з дитинства: українські пісні народні, гімн. Те, що в мене типу я коли гімн чую, я плачу весь час, це з дитинства. Ну в принципі до зараз. Тому це знаєш, сприйняття себе як українки, це тягнеться з дитинства. Ну давай так, оце ця революція, щ обула в 2005 році, ці «Гринджоли», що ми українці, доньки і сини типу, це воно тоді пішло.

I: Да, доволі рано, тоді таке запитання, а взагалі, як часто до повномасштабного вторгнення ти задумувалась над своєю національною ідентичністю і за яких обставин найчастіше це відбувалось?

P3: Ти знаєш ну типу я можу сказати завжди, того що ну для мене повномасштабне вторгнення стало таким знаєш відкриттям, ну блін, що я робила ці всі 8 років, дев'ять, знаєш в мене типу, можливо, це залежить від сім'ї, в сім'ї ми весь час говорили типу про зовнішню політику, хоча в нас були і знайомі типу з луганська і от ми з ними до 14 року добре спілкувалися, але ми такі знаєш, ну «от запада» понімаєш. Ви к Польше тянетесь, а ми к Расіє». Ну типу ми за Україну, за Євросоюз, за Україну. В мене в 14 році рідний дядько, з яким я співала «Кучма бик» пішов ну тоді в зону АТО типу називалось. Тоді ну типу в ці моменти знаєш, Майдан, дуже Майдан був таким особливим переломним. Теж там був дядя. Якщо ти пам'ятаєш, там крутили 24/7, який це був чи це п'ятий канал, ну ти знаєш, пряму трансляцію подій, які відбувалися цілу ніч, я пам'ятаю, то скільки це мені було років 13 виходить? 12-13 років типу я не спала цілу ніч мамою. Ми дивились біля телевізора, там дядя, там будинок профспілок горів, він був там, типу ми були типу цим заряджені. Знаєш також, коли українська ідентичність проявляється, це знаєш, звичайно, якісь події типу Євробачення. Ось ти дивишся Євробачення, ти за Україну вболіваєш, ти себе ідентифікуєш з українцем, з тим персонажем, да, ну з тим артистам, який співає. А я люблю футбол, Збірна України грає, це теж для мене знаєш ну типу, гімн там теж спочатку іде, і так весь футбол ти відчуваєш, що ти українець, іти разом з ними, з тими футболістами. Так проявляється. Ну звичайно, національні свята: День Незалежності, День прапора, День вишиванки, День української мови. Хоча знаєш, я пам'ятаю просто в школі, я вважаю, що в школі трішки неправильно подавалось. Національне свято знаєш як святкування, в актову залу приводять, діти нічого не хочуть, не слухають. А про Крути... в нас є пам'ятник в моєму населеному пункті, але геть далеко. Це був вихідний день, сказали: «Діти, приходьте», ніхто не прийшов, крім мене, а я просто люблю історію. Я знала, а про крути ніхто не знав, так треба ж дітям показати, є дуже крутий фільм, знятий зараз, не знаю чи бачила, а якщо ні, то подивися дуже крутий фільм про Крути.

I: Ще не бачила.

P3: Можеш подивитися, я під нього плачу, показала подругам. Ну то покажіть дітям, зробіть інакше, знаєш, замість того, щоб просто завести. І тоді я тоді поїхала сама, було холодно, значить, тслухала бо діти ж не знають, що таке. Тому це національне виховання, щоб діти відчували себе

українцями. Треба, знаєш показувати так, як є, в такому форматі, не актовому залі, а покажіть фільм, який знятий на реальних подіях, і щоб люди відчували, бо дітям більш легше сприйняти фільм, подивитися, знаєш, ніж слухати 40 хвилин, як ви щось там скажете. Тому твоє питання, я пам'ятаю, як я відчувала до масштабного вторгнення себе, як українку типу? Дуже часто у таких моментах знакових, також знає, як Євробачення, Збірна України. Ну і, звичайно, от такі трагічні, але переломні моменти, як Майдан, початок АТО також.

І: Добре тоді прийдемо більш до сучасного бачення. А як вплинула війна повномасштабна на твоє усвідомлення як українки? Чи вплинуло взагалі?

РЗ: Ну так, гарне питання, я думаю, от я думала ну типу, ну я типу знаєш, я завжди відчувала себе україркою і так далі, але я, що я гадала, знаєш, як вплинула на національну ідентичність? Те, що я геть ввідмовилась від російської мови, не спілкувалася. Перед мій інфопростір був заповнений російськими ютуб-шоу. В мене було багато російських, там передач, як-от чбд. Я знала, що росія типу кончена країна. Вибачте на слові, знаю, що це і так зрозуміло, проте. Пісні російською мовою, там так казахський, казахстанський знаєш, але все зараз ми точно розуміємо на кого вони працюють, на кого вони поширені, але ось те, що дуже змінило, знаєш це те, що я відкинула? Я повністю самоідентифікувалася, що повністю відкинула російськомовний контент. От на що це ну дуже вплинуло. Тобто я не можу сказати, от я відчула себе більшою україркою, ні, бо я відчувала себе україркою до того, але оця знаєш те, що впливає самоідентичність, це коли ти є повністю в своєму інфопросторі або також, якщо західні, європейські, американські, знаєш це ті, які не знищують твою культуру, а росія знищує нашу культуру, мову. Ну то знаєш, у нас є такий великий культурна провалина, яка була заповнена типу російськомовним контентом. Це фільми, я дивилась фільми дуже часто, я любила українську озвучку завжди. Але, наприклад, от якщо я тобі кажу про культурну провалину, що якщо лише вв 2006 році почалося в українському кіно фільми українською і російською дубляж робити знаєш типу, 16 років незалежності в наших національних кінотеатрах не було фільмів українською мовою. В нас є велика прогалина. У фільмів, якщо не було українського дубляжу, то ми дивилися російською. Знаєш, зараз такого немає. Українську дубляжу якщо немає, то я дивлюсь ну мовою оригіналу, з субтитрами. Все, ось така знаєш типу остаточна самоідентифікація відбулася, тобто, що повністю викреслила російський контент повністю зі свого життя.

І: Добре а як ти гадаєш взагалі чому саме зараз питання національної ідентичності постало так гостро в суспільстві?

РЗ: Бо люди зрозуміли, знаєш ну не всі, але більшість людей зрозуміли, хто є ворог. І чому росія напала. Багато хто перейшов на українську мову, і мене це дуже радує. Я рада будь-яким проявам того, що люди змінюються і розуміють масштаби трагедії, що зробила росія і типу, що це справді війна. Не ну от до цього питання, щоб коротко сказати, що чому, тому що люди зрозуміли, що це війна не лише знаєш техніки, ну військова. Це війна культурна і ця війна культурна тягнеться дуже багато років, типу це не з 22-го, це не дев'ять років, це досить довго тягнеться війна культурна і тому люди нарешті зрозуміють, не всі, не всі, тому що багато хто каже, ну, російська мова це мова, мова мого дитинства, мама зі мною такого говорила, колискові співала. Ну я думаю, що таким людям теж дійде скоро, чому мама такою мовою співала. Тому що це було досить широке, ну масштабне зросійщення. Ось, і тому, так відбувається, щоб люди зрозуміли нарешті, що це не лише військова штука, а справді така культурна, культурний код, які хотіли знищити.

І: А чи відчуваєш ти зараз таку єдність зі своєю нацією? Якщо так, то в чому вона проявляється?

РЗ: Знаєш, відчуваю. Я буквально, в п'ятницю була пара і ми там говорили, знаєш про те, коли ти зрозумів, що Україна точно переможе, я сказала так, теж якраз говорила про народну консолідацію. Якщо починаючи з повномасштабного вторгнення, я була в Києві, і я знаю, що в ці вибухи проснулася, я живу сама на заході України, тобто там безпечніше. Поїхала я без квитка, бо звичайно, квитки розібрали. У потязі всі були одним цілим, якщо там 4 місця, там людей сиділи 8 мінімум, тобто людей всіх зібрали і це на мінімальному рівні, ти ж не відчуєш єдність зі всім народом, ти відчуваєш по кроку, локально. От був вагон ми в тому вагоні були всі одні, всі українці. Тоді ж не знаю, події змінювалися дуже досить швидко. По секундах, знаєш, що перші

дні війни ти не відчуваєш. Ти ж знаєш, що буде далі і ти слідуєш за тими новинами, кожен день в телеграмі, а ти в потязі їдеш, не завжди тягне інтернет і знаєш, ми тоді так було. Хтось одному в купе йому протягнулося, щось там сталося чи щось там, знаєш, чи все окей, чи все погано, знаєш, це все ми всі знали. Тому що коли з'являвся інтернет, ми всі були одним цілим, бо ми всі жили тим, в цьому проявляється. Проявляється в зборах, які швидко закриваються, знаєш типу ти, розумієш, що ти в одному контексті того, що всінебайдужі, всі хочуть допомогти, ці масові збори, які збирають волонтери, ну як-от Стерненко, Лачен, Притула, Повернись живим. Тобто це теж знаєш про таке, ти розумієш, такі масштабні збори, і вони збираються всіма, всією країною, а ще цікаву думку почула від викладачки, в чому проявляється єдність народу, знаєш ну, коли це не те, що роблять люди, а те, що люди відчують. Про повітряну тривогу, як не як дуже часто це масштабно тривога, а по всій Україні і кожна людина і чує, і кожна людина чує, і ми всі в контексті. І коли ми чуємо відбій, знаєш, ну ми всі в одній тарілці, ми всі в одному цьому контексті, ми це живемо. Щодо згуртованості. Дуже подобається, коли люди розуміють важливість української символіки, української мови. Люди, хоча знаєш в соцмережах, на якихось там закладах, ну поки що важко перейти, я розумію типу. Що люди привикли говорити, наприклад, російською і їм важко це зробити. Стараються говорити в закладах, говорити на роботі, десь там, де знаєш, там це керується законом в принципі. І коли стараються, вважається теж згуртованість. Я підтримувала тих, хто переходять, але ті, хто переходять теж ті, хто не переходить, починали переходити, бо це важливо для всіх країн.

І: А от як ти гадаєш, що раніше заважало такій єдності українців?

РЗ: Ну я кажу оце, люди просто не розуміли. Знаєш велика проблема незнання історії, от нецікава історії. Бо, якщо те що я тобі казала Крути типу, якщо ну типу читаючи історію, вони ну люди знали про ці притиснення українськості, української символіки, української мови, української культури, пісень. Ну так от. Є ж розстріляне відродження, ми все це вчили. Знаєш, чому розстріляне відродження? Чому? Тому що вони писали українською і про правду. Ну тому, що людям було зручно, знаєш, ну от ми привикли так, хоча знаєш і варто сказати, ну ще російськомовні, знаєш, не розуміли багато українськомовних, типу я з заходу України. Я розумію багато. Також вони розуміли, так само не можу не згадати про церкву. Маніпуляції і момент пропаганди, які ширились в українських церквах і відповідає такий великий пласт. Ну це більш старше населення ходить, бабуськи знаєш, сумують за радянським союзом і знаєш їм ці всі наративи були близькі, вони це сприймали, бо я більше говорю зараз за молодь. Але варто зазначити, такий пласт людей як старше населення, яким от, вони от вони привикли. Ось тому це сумно. І важливо незнання історії або не зацікавлені в тому, бо якби люди заглиблювались, знаєш, читали, ну вони зрозуміли.

І: А якби ви запитали перед повномасштабним вторгненням і після, ким ти себе, перш за все відчуваєш, то серед таких альтернатив, щоб ти обрала: мешканець села, міста, мешканець регіону, громадянка України, представник свого етносу, нації, громадянка Європи, світу чи колишнього радянського союзу.

РЗ: Громадянка України, я громадянка України.

І: Добре тоді перейдемо до 2 блоку. Проговоримо більше про конкретні атрибути національної ідентичності. А як ти вважаєш, а щоб людину можна було назвати українцем, чим вона має бути наділена?

РЗ: Це точно мовою. Того, що це ну, це досить важливо. Це знаєш те, що, як говорять, коли зараз українці за кордоном, які виїхали, говорять російською, це ж не розпізнаєш, що це українець чи росіянин, це досить важко. Тому мова це 1 ключова ознака, яка характеризує тебе за національністю, ну типу англієць, ну типу будь яка мова польська, німецька, німецька, теж багатомовної країни там як ну от знаєш мови, все одно це показник, це все це самоідентифікація найперша. Культура, звичайно, це теж культурний чинник, це теж досить важливий. Бо знання історії це щось досить глибоко. Національний одяг це теж важливо, дуже круто. Зараз круто стилізують просто вишиванку або якісь просто деталі з цього, знаєш, я вже сьогодні буквально сьогодні ходила в магазин, бачила типу худі таке, знаєш, стильне, і тут така вишивка, ну типу це круто, це теж тебе ідентифікує, якщо зовнішньо говорити, а якщо б я, коли говоримо про мову культуру, це більше внутрішнє, як ти подаєш себе. А цей стиль в одязі, навіть вишиванку, це

більш так, зовнішньо, це може шароварщина, але не вважаю, коли тебе заставляли так, раз в день, раз в рік вдіти ту вишиванку з спідницею і піти. От. Тому так.

І: Добре тоді, а якщо поговорити про книжки, конкретні ознаки, зараз я хочу тобі зачитати, а ти скажеш, наскільки вони важливі, і для того, щоб вважатися українцем, от наскільки важливо народитися в Україні, щоб вважатися українцем?

РЗ: Це важливо. Але самоідентифікація українця це коли ти говориш українською мовою, культурною цьому просторі знаходився, бо я вже бачила чувака, який з Америки, без українському акценту, відчуває себе українцем, ходить на мітинги. Ну українець знаєш, можна сказати, наш ну громадян України та, звичайно, вона ці ну на ці дати народився, звичайно, але я, коли присвоять паспорт, наприклад, але він себе відчуває так і українцям знає живе тією країною більше, ніж люди, які народились в Україні

І: А як щодо мати українське громадянство, наскільки це важливо, щоб бути українцем?

РЗ: Бачиш, тут така історія ще. Це теж важливо, звичайно, але варто розуміти, що ті, хто мають українське громадянство можуть не відчувати себе українцем, бо я якось кажучи, коли почалось масштабне вторгнення, казала ну типу, щоб вся русня здохла, типу мені там одна дівчина каже, ну в мене ж мама. Ну по національності росіянка, і щоб вона здохла. Що росіянка по національності відіграла роль, тому в цьому питанні те, що це теж важливо, що не всі громадяни громадяни України відчують себе, ну є українцями. Насправді знаєш по відчуттях. Тому мені здається, це відчуття українця важливіше.

І: Тобто все-таки мати українське громадянство, не є важливим фактором?

РЗ: Це 60 відсотків, хай буде.

І: Добре, як щодо прожити в Україні переважну частину життя?

РЗ: В мене так знаєш зараз зводиться до цього відчуття українця середині. Давайте теж це чи просто, якщо ми можемо чи можемо знати українцям, людину, яка прожила більшість свого життя? Можемо так.

І: Так про мову ти сказала, а якщо бути віруючим християнином, наскільки це важливо, щоб вважатися українцем?

РЗ: Не важливо абсолютно.

І: А бути українцем за національністю?

РЗ: Важливо.

І: Відчувати відповідальність за Україну?

РЗ: Оце ну супер важливо.

І: А щодо поваги українських законів, політичного устрою? Наскільки це важливо, щоб бути українцем?

РЗ: Ні це важливо, досить дуже важливо, звичайно, треба бути політично свідомими, ну, ви знаєте, це людина, яка відчуває відповідальність за майбутнє України. Вона навіть має розумітися в тому, що кожна людина може впливати на щось, якщо не подобається щось політичному устрою, це ну типу, ти розумієш, що є такі люди, які це підтримують, тому треба добиватися того, щоб це змінювати. Знаєш це, як банальні ці мітинги, які проходили типу? Це дуже круто, досить круто, що у нас Україна демократична, знаєш, за того Стерненка, що воно впливало? Ну майдан це зрозуміло, само собою, знаю, що це теж типу, якби суперважливо було поважати політичний устрій, знаєш, і це було б супер важливо, і люди всі так робили, але то політичний стрибок. Не вийшла на майдан. Знаєш? Тому що в принципі треба поважати політичний устрій, треба бути свідомим щодо політичного устрою. Отака деталь, але важливо поважати закони України, звичайно.

І: Добре, власне, тепер хотіла поговорити до теми, яку вже неодноразово зачіпали, але так більше конкретно про мову, як взагалі ставишся до такого мовного питання в Україні?

РЗ: Абсолютно добре. Я ставлюсь негативно до того, хто каже, що зараз мовне питання не на часі, хто каже, що це не досить важливо, що от бачите, от ви показуєте, що росія того й прийшла захищати руских, що не актуально, що зараз не треба це загострювати, це досить важливо, тому що зараз, якщо не зараз. Вже в такий важкий час якщо люди ще досі не зрозуміють важливість української мови, ну тоді, коли ідентифікація всіх українців відбудеться. А хороший приклад, як у

гуртожитку знаєш в мене от зараз сусідка з Харкова і вона типу. Вона повністю перейшла на українську мову. Знаєш, вона посилилася, вона така вона зі всіма значно те, що вона типу приїхала. Вона говорить не лише в університеті українською мовою, але й в гуртожитку, з рідними. Я розумію, що людина привикла до російської мови говорити, так, це є рідна мова з дитинства, але нічого, раз, і людина переключилася, вона зрозуміла важливість мови. Мене найбільше, що бентежить, це коли батьки говорять з маленькими дітьми російською мовою, коли майбутніх українців малих, знаєш, знову починають зросійщувати, от мене це бентежить. Я, ну я за будь-який перехід на українську, я не розумію людей, які, ну я таке зустрічала, знаєш, але я бачу, що багато хто пише що українськомовні люди виправляють сильно російськомовних. Знає, що на картині якесь інше слово і типу їх це ну. Відповідно, люди замикаються, не хочуть переходити, ну я взагалі таких людей не розумію, які виправляють в принципі я за українську мову. Так дитинство можна сказати трішки суржиком говорю, але в мене теж проскакують російські слова, якийсь суржик, і це нормально, це теж українська мова, треба розуміти, що не всі говорять літературною мовою, і коли людина знаєш, починає говорити хоча б трішки помаленьку, помилками це супер. Людина молодець, вона наважилася. Бачила передачу, що не тільки російська мова, да, не тільки там церква, а також, наприклад, якийсь там традиції, новий рік, олів'є і шубу ну це пішло з радянщини. Знаєш, і це російські страви, олів'є це російський салат. І знаєш, є великий пласт людей, які так привикли, на новий рік з'їсти олів'є, шубу. Типу справді є багато людей таких. Певно, ностальгія, і такі «ну і шо, що це окрошка, ну і що що це російська страва готую її з українських продуктів» знаєш, так і ці, і так люди умовні теж так не ну віднікується так що ну це ж ну шо це ж мама мені також це готувала. Я хочу сказати, що ну всім українцям є що змінювати, не лише російськомовним переходити на українську. Треба багато що в культурному фоні своєму теж змінювати. Ось тому я навіть можу сказати, що я за те, щоб радикальна українізація в принципі. І не як не може бути інакше знаєш, не можна зараз толерувати російську мову. На жаль, так є і типу. На жаль, я навіть рада, що люди зрозуміли важливість мови, розуміють, знаєш, мені подобається зараз багато їх, от навіть всі ці коміки, там Дантес, Дурнев, знаєш. Вони теж російськомовні з Маріуполя, Харкова. За кордоном люди говорять українською, тому що це самоідентифікація. Ми вас не можемо зрозуміти це українець чи росіянин, як до вас ставитися знаєш, і це справді так, що бо є така думка що от російськомовних утисняюсь, що їм от що їм роблять зауваження? Так, можливо, треба подумати не про відчуття оцих російськомовних, а відчуття українськомовних. от мені, наприклад, геть ну неприємно, коли я сиджу поруч кафе пара там сім'я говорить російською, мене це теж тригерить, бо знаєш я чую російську мову лише зараз в тому контексті, коли якісь новини, коли якісь політики, або там в рускій військові говорять, знаєш мене це теж тригерить. Треба це розуміти, що зараз російська мова це повністю асоціюється

3

агресором.

Тому так.

І: Добре тоді, щоб розставити всі крапки над і стосовно цього питання, а як ти ставишся до людей, які принципово не хочуть переходити на українську мову?

РЗ: Абсолютно негативно до таких відношусь, і я вважаю, що це колаборанти і диверсанти. Ну тому що знаєш, це треба не мати клепок. Це люди тобі ну суті по факту, тому що це треба, ну це бути абсолютно не в контексті того, що відбувається в країні. Це треба не розуміти, не вчити історію. Це треба не розумітися в зовнішній політиці, геополітиці.

І: Добре, власне, тепер хочу трохи поговорити про культуру. Ти дуже багато вже чого сказала, але можливо, ще такі моменти. Більш глибоше хотіла вияснити, чи змінилось взагалі твоє ставлення до важливості національної культури, історії після повномасштабного вторгнення, чи в принципі до цього ти цю важливість розуміла, там цікавилася?

РЗ: Я розуміла, цікавилася, звичайно, важливо, тому що це через цей культурний контекст, якому я виросла. Проте змінилося в тому плані, що відкинула повністю російський. Знаєш тому що в принципі, я ж кажу, по культурі, я всі ці шоу, інтерв'ю, слухала музику. Знаєш якісь там, це я була в цьому контексті, я не любила ніколи російську літературу. Я ходила, любила Коржа, ходила на його концерти. То, що змінилося це моя національна самоідентичність. Тому що зміцніла національна ідентичність. Звичайно, тому що я відкинула це все. Я повністю повернулася в українську історію. Я до того любила і вчила історію України.

I: Добре, а що ти думаєш про такий перелік національної матеріальної культурної спадщини?

P3: Це про наші пам'ятки, типу як про Софію Київську це все чи це інше?

I: Так, тільки це не матеріальна культура, тобто це якісь, можливо, техніки, традиції, щось типу такого, які задекларовані як національна спадщина. Можливо, чула про список Юнеско нематеріальної спадщини і українські елементи, що в нього входять?

P3: Це те, що зараз є на слуху, знаю, що Клопотенко борщ зробив, що це культурна страва українців.

I: Ну так в принципі ще там всякі петраківські техніки, навіть цей козацькі думи, щедрик це теж, здається, задекларована от ну. А як ти взагалі вважаєш, що чи важливо це все декларувати, присвоювати, що навіть той же борщ він український, а чи це не надто?

P3: Це все важливо, це дуже важливо і важливо про це говорити, бо бачиш типу ще є куди більше цікавить. Тому про це треба, важливо говорити, а не лише декларувати просто собі. Чому це важливо? Тому що знаєш навіть, щоб ми не просто доказали, що борщ український, як це говорили, наприклад, про що я про це знаю не буду. Про це багато хто, російській борщ теж вона говорила, що це наш борщ. Знаєш, ми це знаю, може вам в цьому контексті, але варто розуміти, що не всі там європейці, ну інші громадяни інших країн, там США, Канада і так далі. Глобальна організація така як юнеско, тому і це повністю знаєш, задекларовано не є тільки де факто є де юро, тому це важливо.

I: А чи ну власне, я вже так від тебе чула про термін шароварщина, хотіла якраз запитати, як ти вважаєш, як ти до цього ставишся і чи має місце це бути в українській культурі?

P3: Знаєш, я теж я про що до цього інтерв'ю колись. Важливо розуміти, що така ніша буде завжди. Культура у нас різноманітна і кожен автор має свого слухача, читача, шанувальника, так і кожен той, хто співає того гопака, ваньки-встаньки, на жаль, мають свого слухача. Ну, я таке не люблю, не слухаю. Але знаєш, хай хай це краще буде українська шароварщина, ніж російські пісні. Так сказав культуролог. Знаєш, я тут в цьому згодна. Але якщо варто, якщо говорити, якщо говорити глобально, якщо локально серед українського контенту я цього ставлюся негативно. Знаєш, коли про Бахмут, знаєш роблять якісь просто статуетка, знаєш? Ну прост, щоб нажитися на цьому, а не ну так от як ну варто розуміти можна зробити про Бахмута, який написав «Антитіла» Тарас Тополя пісню «Фортеця Бахмут», а можна зробити якусь там футболку Бахмут, да, я зараз просто синьо жовтий прапор, все ну ти знаєш. А тому так, якщо глобально, хай буде краще українське шароварщина, аніж російські там реп рок.

I: Зрозуміло, власне, відійдемо трохи від культури і поговоримо про те, чи відчуваєш ти відповідальність за Україну? Якщо так, то в чому вона проявляється?

P3: Я думаю, що ну відчуваю взагалі. Кожен громадянин має розуміти, щоб говорити українською, нести українську в простір і всюди знаєш, де можна це. Робити важливо. Також відповідальність, знаєш, тільки взяти культурну складову, економічну складову. Знаєш, це теж важливо, коли відповідальний громадянин, ти працюєш, платиш податки, я фоп, я не фоп і важливо, це знаєш, це сплата податків, типу це теж важливо. Важливо, щоб в тебе була чітка політична позиція, тому що знаєш те, що щось змінилося в багатьох українців? Те, що я не інтересуюсь політикою, я не цікавлюсь політикою, мені все одно. Важливо це те, щоб кожен громадянин цим цікавився. Там знаєш, ходила на мітинги Стерненка, типу активна політична позиція теж важливо. Так кожен відповідальний громадянин має слідувати конституції України. Не порушувати закони. Ходити на вибори. Теж один із елементів відповідального громадянина. Жодні вибори я не припускала, в мене їх було небагато, але вони були там два чи три рази. В професійному плані теж працювати на відновлення ну типу. Наш проєкт також націлений потім на відбудову країни. Знаєш це теж один з елементів того, яким чином можна допомогти країні на своєму місці. Тому так.

I: Добре, то можливо теж це трохи повторюється, але все таки чи вважаєш ти себе активною громадянкою України?

P3: На жаль, ну я вважаю, що активні громадяни це волонтери, які збирають кошти, організовують збори або там на своєму місці, не знаю, або долучаються активно до якихось зборів,

знаєш, що їздять по громадах, там плетуть зараз сітки. Я б хотіла бути активним, але я більше знаю, що я активно по-своєму. Я не до кожного збору долучаюся, і якщо я можу свого боку зробити, знаєш така є поштою на своїй сторінці переходжу на всі сторінки, бо там є Вася Байдак. Я з ним познайомилася, він дуже крутий. Не знаю, чи ти знаєш, він комік, він круті збори відкриває, він теж перейшов на українську мову. І теж її пропагує і з нею спілкується весь час. І знаєш зараз теж він активно на цій сторінці пост збори кожного там дня, через день так отримується, знаєш, тому в такому фронті активна. Але проте в загальному значить, є люди, які активно волонтерять, роблять збори, то такі люди більш активні, вони молодці.

І: Добре і хочу поєхати до останнього такого блоку, поговорити про майбутнє взагалі, як ти розумієш, що в чому суть української національної ідеї?

Р3: Ой, це таке глибоке питання досить глибоке питання. Мені здається про те, що от те, про що ми свою говорили, типу це відчуття українцем, це відчуття - відповідальність за майбутнє України. От тому це все це те, що з тобою проговорювали, воно сюди все входить і це розуміння того, бажання працювати на покращення, на відбудову країни, на зміни відбудуться після закінчення війни і залишатися в Україні.

І: Якою б ти хотіла бачити взагалі таку українську національну ідентичність в майбутньому? На яких засадах вона має базуватися?

Р3: Ну не так, щоб прямо що ми проговорювали, знаєш, але я хочу, щоб це була мова, але ж культура мова, але щоб це було без того фону минулого, про яке ми говоримо. Здається, що це зрощення типу, що це людям треба пояснювати нашим багатьом українцям? Чому це важливо? Щоб люди це розуміли, щоб майбутнє України було демократичне, звичайно, процвітаюче, тобто економічно сильне. Щоб люди просто також розуміли, були відповідальними громадянами. Робили все для того, щоб майбутня Україна процвітала на всіх фронтах.

І: Дякую і останнє запитання, а ким ти себе бачиш майбутню: громадянкою України українкою? Можливо, громадянкою Європи чи європейкою або кимось?

Р3: Ні українкою, українкою. Звичайно. Тут 100 відсотків. Я вважаю, що от це теж національні ідеї, тобто всі люди відчували себе в принципі, українцями. Звичайно, потім може бути після українки типу європейка, знаєте типу, громадянка світу, але оця проблема, що люди, які вважали себе громадянами світу, знаєш, космополіти такі знаєш, які зараз лише зрозуміли важливість української мови, українськості, в цьому проблема, звичайно, я не кажу, що всі мають бути лише українці, але це має бути на першому місці, а все інше не має сенс.

Інтерв'ю №4

І: Розкажи, будь ласка, трохи про себе, звідки ти? Чим займаєшся?

Р4: Я взагалі з міста Вінниці, виступила на наш факультет в КНУ. Зараз ще навчаюся ще одному університеті у Вінниці на заочному, і це звісно треш, також працюю на роботі, на двох. Працюю Молодшим науковим співробітником інституту економічних досліджень, а також в маркетинговій компанії ресерчером.

І: Цікаво, а якщо треба було відповісти 3 різними словами на питання «хто я такий»? Які це були б відповіді?

Р4: Це якраз Юзв загадувала на 1 курсі нам це завдання, я пам'ятаю, що на 1 курсі я згадала. Я вперше ідентифікувала себе як дівчина, там вінничанка і щось там студентка щось типу того, а українка була десь там в кінці. Зараз напевно я би сказала 1 що я там так само наприклад, дівчина, Українка і, Господи, хто я ще? Сестра напевно.

І: Тобто все, що змінилось за цей час, що тебе з'явилося українка більше на 1 місці?

Р4: Актуальна така тема і всі почали на це звертати увагу. І воно як хочеш, не хочеш воно в голові почало відкладатися і тема України актуальна в всесвітньому просторі. Тому типу гордо стає бути українкою.

І: А чи пам'ятаєш ти, коли вперше себе усвідомила українкою?

Р4: Чесно ні, я ніколи себе не ідентифікувала з кимось іншим, крім того що я українка. ну прямо чітко що я можу сказати, що я українка то ні. Напевно це в школі на якихось свята вони були дитячі ранкові корпоративи, які ми там і грали якісь ігри де хтось за Україну тощо, хтось там

ще щось із цих от віночках виходили всі, бо якийсь там пов'язані з Україною виступи були. Або на предметі - я люблю Україну, щось таке в нас було 4 класі напевно, десь тоді, як почала більш усвідомлюватися.

I: А як взагалі до повномасштабного вторгнення? Як часто ти над цим задумалась і за яких обставин це відбувалося? Ти вже частково зачепила школу, можливо, ще якісь були моменти, коли ти про це думала?

P4: Коли виїжджала за кордон, я про це думала і пам'ятаю, коли виїжджали за кордон в Туреччину. Мені було років 11, 12. Там були русняві, "хороші люди". Я казала, боже, як вони себе жахливо поведуть, добре що ми не вони. Але я розуміла що для інших людей, які чують "наші мови" ми, для них всіх однакові в принципі були, в їх уяві, що в росії російськомовні, що ми, які говоримо українською мовою, ми все русськіє. От от тоді мене почало так тригерити трохи. Бо я не хотіла себе ототожнювати з ними, бо вони себе вели просто жахливо. От. Якщо прямий контакт.

I: А якщо говорити про, наприклад, найближче оточення, друзі сім'я чи в даному оточенні воно тебе якось не знає впливало на тебе то усвідомлення, як українку чи більше це от, скажімо, в інших середовищах відбувалося?

P4: Напевно, не було ніколи в сім'ї навіть питання такого чи українці ми чи не українці, але в мене була тітка, мамина сестра, яка розмовляла російською. Чоловік в неї російською розмовляв. І тоді я пам'ятаю до війни на той момент, всі вважали, що розмовляти російською це круто, а українська мова, вона така чи по хлопська нижчий сорт і нижчий ранг, то всі приходили на російську мову до них. Навіть ми деякий час навіть переходили, я знала там, що треба спілкувалися з ними російською мовою. І дитина виходить у них до війни розмовляла російською, і тому це якось впливало на свідомість. Ми в принципі лояльні до цього відносились до цього, але зараз ми розуміємо, що це не ок, не класно. Власне, вони всі перейшли на українську мову.

I: А от власне хотіла поговорити про зараз, як вплинула повномасштабна війна на твоє усвідомлення себе як українки?

P4: Я тепер розумію, що ми точно з росією не маємо там ніяких, ну якісь там є спільні форми, але зовсім різні нації. У нас зовсім різна культура, у нас зовсім інша мова. От. Я намагаюсь підтримувати українське через те, що ми в Україні нас і ми намагаємось спілкуватися далі українською, купляти українські бренди щось типу такого і на всіх російськомовних, якби це зовсім не звучало. Я дивлюся, скосу і хочу їм сказати ви в Україні, чи де? Говоріть українською мовою. А я почала себе ідентифікувати.

I: А як ти гадаєш, чому саме зараз це питання національної ідентичності так гостро постало у суспільстві?

P4: Бо нас як націю хотіли знищити, хочуть знищити і ми, оскільки розвиваємось все, ну через те, що в мене там брат воює, і він постійно мені розказував історію, що, ми постійно намагаємось вижити от наша історія. Все побудовано на тому, що ми намагаємось вижити, якщо ми не доведемо до кінця цю війну, то вона передала нашим дітям. І він каже треба знищувати все російськомовне. Тільки тоді ми позбудемося якогось ним зв'язку і станом якимось таким окремим світом і окремою нацією і буде існувати незалежно від тої росії з боку і від інших.

I: А чи відчуваєш ти єдність зі своєю нацією? І якщо так, то в чому вона проявляється?

P4: Ну можна сказати, що за кордоном вона відчувається. По своєму по своєму таки трохи різні моменти закордоном. Ти зразу відчуваєш єдність своїх людей. Раніше такого не було, коли ти бачив десь українськомовних чи ще когось там вважав, що вони такі близькі такі рідні там типу не сусіднього будинку якийсь там постійно бачать. Зараз за кордоном то чуєш наших і радієш. А в Україні?. Хто не знаю, єдине, що це всі почали допомагати один одному. Я вже незнайомим людям просто допомагаєш пам'ятаймо, коли всіх, але коли оце пального не було і люди стояли на зупинці, то ми брали якихось ідей, які я не могла доїхати і довозити їх там, куди ми їхали десь по дорозі, висаджували, всі якось почали спочатку дуже сильно допомагати, зараз більше почали дещо відокремлюватися знов самі. Існувати хочуть, але все одно взаємодопомога була, напевно головною. І всі ці збори закривали, що ментальність, тобто чиясь одна біда вона стала такою - загальною. Ну і в принципі, сама війна об'єднала нас.

I: А як ти вважаєш, що раніше заважало цьому відчуттю єдності?

P4: Класне питання. Я навіть не знаю. Просто мені згадується поговорка моя хата скраю я нічого не знаю. Напевно, це було.

I: **Коротко і влучно, а якби тебе до повномасштабного вторгнення і після запитали, ким ти себе, перш за все вважаєш, яка була б твоя відповідь? Альтернативи такі: мешканець села, району, міста, мешканець регіону, громадянка України, представник етносу нації, громадянка Європи, світу, чи колишнього радянського союзу. От в першу чергу ким би ти себе ідентифікували?**

P4: До я би сказала, що я в 1 чергу громадянка міста свого. У нас я себе дуже ідентифікувала з містом, Вінницею, саме не з Києвом, якось не так якось склалось. Після неї я би напевно сказала, що я громадянка України. Ну воно все відбувалося тебе десь кордони міста. Вони стерлися, так сказати, і ти вже починаєш себе. Відчувати, якщо це масштабніше.

I: **Поговоримо тоді про атрибути ідентичності, а на твою думку, чи має бути наділена людина, аби можна було назвати українцем? Що важливо для того, щоб сказати, що ти українець?**

P4: 100 відсотків повинен знати українську мову, українську історію. Не обов'язково розмовляти українською, але він повинен нею володіти. Ну це зараз звучить так, але просто наших людей не поміняти. Вони щось не всі переходять на українську. А так я бачила оці реформи різні, щоб здавали тести на українській мові на, щоб отримати громадянство, а не всім давали порядку, так просто, наприклад, там родився і там. Взагалі не знаю, що тут нас робиться. Що відбувається, живе десь в іншому світі. Підтримувати певні якісь українські традиції, звичаї, неєвропеїзуватися, якщо це можна так сказати, не стирати наші етно звичаї і просто асимілюватись до Європи. Да да, це класно ми стаємо ближче Європа в своє треба. Якби тримати та залишати. що ще? мова, ну це да і культура в принципі входить, ті самі звичаї.

I: **Добре, тоді я ще хочу тобі назвати конкретні ознаки і ти скажеш, наскільки вони важливі, на твою думку, аби вважатися українцем, наскільки важливо народитися в Україні, щоб вважатися українцем?**

P4: У відсотках тобі сказати, що якось охарактеризувати, наскільки це важливо?

I: **Так чи ні. От чи важливо народитися в Україні, щоб вважатися українцем, чи це не важливо?**

P4: Напевно, важливо. Більше важливо, чим не неважливо.

I: **А якщо говорити про таку тезу, як мати українське громадянство?**

P4: Те, що говорила громадянство треба отримати, а не просто народитись тут народитися як пунктів таких, то він тебе більше підштовхують того, що це в принципі отримується громадянства через те, що тут живеш, і це все переймаєш, якщо ти народиш все за кордоном, тоді буде набагато важче стати громадянином і носієм тої самої мови і тої самої культури історії.

I: **Тобто мати українське громадянство це важливо, чи це не важливо?**

P4: Да, важливо.

I: **А прожити в Україні переважну частину свого життя?**

P4: Не важливо. Так нічого значить ти можеш прожити, але в душі і серці думати в бік Росії, тої самої.

I: **Так про мову ти сказала, що це важливо знати, а бути віруючим християнином?**

P4: Хто хочеш може бути.

I: **А поважати українські закони та політичний устрій?**

P4: Да ти громадянин ти маєш дотримуватись правил хоча б. На базовому такому рівні, щоб не створювати якісь великі перешкоди. Звісно, якщо це. Ці правила або обов'язків і влада насаджує, вони не задовольняють більшу частину населення, то я думаю так, як у нас було в 14 році мітинги не за горами, так сказати. Ну, але в принципі, так це важливо.

I: **А що стосовно відчувати себе українцем, наскільки це важливо?**

P4: Напевно, це важливо, бо якщо ти відчуваєш себе українцем, то ти навіть старатись не будеш тут щось робити, визнавати. І це не захочеш тут залишатись при якісь найменшій проблемі чи щось того роду зразу сказав, що я не українець. О я, я себе не відчуваю українцем мене це не колишить і все.

I: **Добре. І тоді ще таке питання, а відчувати відповідальність за Україну?**

Р4: Ну да, це важливо тоді всі внутрішні чудово діяти і свої рішення в принципі будуть зважені кожен же ж, як кірпічик домика. Кожен щось робить і з чого виходить впринципі країна, треба починати з себе.

І: А тоді такий останній остання ознака для того, щоб вважатися українцем. Чи важливо бути українцем ж національністю?

Р4: А що ти маєш на увазі за національністю? В тебе були батьки, там українці чи?

І: В свідотстві народження проставляється по твоїх батьках. От наскільки важливо мати національність українську, щоб вважатися українцем?

Р4: В принципі, неважливо, тебе може бути одна мама українка, папа, не знаю, хто ти можеш бути. Знаю, ти можеш бути український паспорт можеш ним не бути, але якщо це всім серцем, тут тут із нею, то яка різниця, віриш в цю країну і всю цю історію в принципі. То я думаю, це неважливо.

І: Добре поговоримо на більш конкретно про пройдемося по атрибутах. Як ти взагалі ставишся до мовного питання і власне, якою ти мовою користуєшся в побуті? Чи змінилось щось в цьому плані після повномасштабного вторгнення?

Р4: Да змінилася, ми всі перейшли на українську мову. Ну, я в принципі до цього російську не спілкувалася. Я тепер негативно реагую на людей, які спілкуються російською поруч зі мною. Я, звісно, нічого не кажу. Я просто них дивлюся, як хочу з'їсти. В побуті в мене українська на роботі українська на дивлячись на те, що колеги іноді і керівництво можуть почати розмовляти російською. Ну, я спілкуюсь далі українською вони переходять до мене на українську мову. Спілкуюся постійно з братом, який на фронті в інше був 14 року. Там і він мені прям насаджує думку, що мовне питання важливе без нього ніяк і треба говорити тільки українською мовою. Я з ним згодна, ну, це не його заслуга, що я так думаю, я теж так вважала ще й до того, але він якийсь, коли той, хто оберігає нас. Напевно, має рацію в цьому напрямку.

І: Добре таке питання чи цікавишся ти цілеспрямовано українською культурою, виокремлюючи якимось її серед інших? Мається на увазі музика, кіно, література, кухня.

Р4: А спочатку війни я почала дивитись українські серіали. Я подивилася "і будуть люди" часто, щоб знати, що відбувалося в руках репресій і голодомору. Коли була більшовики приходили до влади тоді. Да я почула відокремлять російські серіали я дивлюсь того моменту, як і раніше, хоча раніше й деякі дивилися. Російську музику зараз я відокремлюю українською, російською. Звісно, і шукаю якихось нових українських виконавців, бо слухати одне й те саме дуже важко. Кожен раз пошуку, а російський сама намагаюся не слухати, але буває воно десь все одно проскакує, але це так. Негативно в принципі до цього. Кіно кіно російське кіно. Я не дивлюся голлівудське дивлюсь і. Наші ходили там навіть кінотеатрі. недавно на якийсь там фільм. Ходила і на Стуса, ну я багато на що українське ходжу. Не сходила оцей новий амстердам називають, думаємо схожу. Але гадаю, я дивлюся багато українських фільмів.

І: Чи змінилося ставлення до важливості от підтримки знання а національної, культури та історії?

Р4: Так через це на, що дивитися історичний серіал український це бо десь в мене були проблеми історії і щоб якимось закрити, я вирішила попрацювати. На цей час в принципі було дуже цікаво, напевно, правдиво. Дивилися недавно фільм про донбас про називався кіборги, щоб розуміти просто що відбувається. А ця війна, яка відбувається зараз, відбувалась фактично 2014 році. Просто якимось думаю, ще далеко це не стосується от я вирішила подивитися, що зрозуміло, одне й те саме, що зараз. Живемо в якійсь мильні бульбашки ілюзії. Думаємо, що десь далеко. А це неправда, що там було в цій історії, колись репресії ще щось, а все по ходу правда. Ну звісно знаю, що і пропаганда всіх серіалах і всьому іншому, що ми. Більш вороже ставилися до тої самої росії, але. Думаю, переважна більшість все одно це правдиві історії.

І: А чи чула ти про такий перелік національний нематеріальної культурної спадщини?

Р4: Я чула ніколи не углублялась що там.

І: Що можливо, є такі, знаєш, елементи української культури, які віднесені до нематеріальної спадщини людства юнеско?

Р4: Да я чула про це. Але конкретно, що там я не знаю.

I: Як взагалі вважаєш, такі списки, чи важливо взагалі про них знати і чи є сенс все фіксувати?

P4: Що це саме українська? Наприклад, що це саме борщ і саме українським або якісь там щедрик, що це є українською культурою? Бо сама росія вот почалось повномасштабне вторгнення, а почала наші речі називати своїми речами. Ну це наша наше культурне надбання і вони не мають права його в принципі собі привласнювати. Звісно, кожна країна має мати свій перелік того, що вона принесла в цей світ і який слід залишила в ньому. Тому я думаю, що да необхідно.

I: А чого ти взагалі про такий термін як шароварщина?

P4: УУ (ні)

I: Добре, тоді я трохи поясню взагалі шароварщини називається, таке знаєш, спрощення спрощенні, зведені української культури до якогось такого сільського типу, з цими козаками, салом, борщем, шароварами. Тобто презентація української культури саме в такому ключі і при тому, застосування нехарактерних для української культури мотивів, наприклад, дуже яскравий одяг, якісь глибокі вирізи на тому ж одязі, а так само на всіх заходах, наприклад, от представник України - це там людина в якомусь козацькому костюмі. от наскільки тобі здається, що такі мотиви мають місце бути в національній культурі українців?

P4: Ну я думаю, що місце цьому є, але воно не повинно застаюватись це. Раніше наша культура принципі така була, і так її висвітлювали тоді і да ми маємо це пам'ятати ми маємо якомусь включитись, висвітлювати, але якщо з'являється щось нове, створюється щось нове, не має бути табу на додавання якихось нових аспектів або якихось думок в українську культуру ми не маємо бути законсервовані. Мені здається в тому, що було раніше тільки асоціювати себе з тими попередніми такими предметами, наприклад. Ну так важливо це, звісно, важливо, нічого не потрібно забувати.

I: Окей то якою ти хотіла взагалі бачити українську культуру в майбутньому? Щоб так підсумувати?

P4: То, щоб вона напевно розвивалось, у нас розвивалася наші те саме кіно, та сама музика, щоб ми не плагіатили захід, і всіх інших, а створювати щось своє. І в такому ключі напевно, бо в нас такого мало і хочеться побільше своїх якихось культурних таких заходів так сказати, Ну да, закладів.

I: А чи відчуваєш ти відповідальність за україну? Якщо так, то в чому вона проявляється?

P4: Да, тому я в принципі не поїхала, хоча в мене папа за кордоном ще до війни був і ми могли виїхати спокійно. Ну ми живемо тут заробляємо кошти і витрачаємо. І тут це мінімальний внесок, який ми можемо зробити це підтримати хоч якимось своїм існуванням економіку країни було багато людей виїхало багато на фронті, і тоді був такий етап, що все стало. на деякий час потім почало відновлюватися, вже потрібно. це мінімальний склад, кожен може назвати просто жити і сплачувати податки. Дійсно, що тут не легко зараз такими фінансовим становищем, але треба старатися. поки не можу піти воювати, но я там скидаю постійно на якісь благодійні внески на Невеликі Суми, але намагаюся, якщо б щось бачити десь, скидаю на ЗСУ, так само допомагали брату збирати на той самий дрон ще щось тому, Ну і потрібно вчитись тут. І далі вчити людей українській культурі, бо ми щас виїдем в Європу і що тут останеться? Всі освічене населення виїжджає особи жінки з дітьми, і тут остануться одні старіки і дальше розвиток чомусь взагалі?

I: А чи задумувалася над цими всіма речами до повномасштабного вторгнення і про важливість відповідальності?

P4: Ми якось говорили вдома, що до повномасштабного вторгнення чи виїхати десь в Європу, кордон відкрили все ніхто нікуди не їде. Тому, відповідальність вона з'явилася якраз десь, коли почалась війна, яка свідомо.

I: А чи можете сказати, що ти активна громадянка України?

P4: Ні не скажу, що я активна, я не беру участь в якихось культурних заходах. Ніяких там в мітингах протесту, нічим таким не займалася. Ну коли дитина була, то звісно, ми були в культурному аспекті розвивалася давали концерти, якимось там просвічували людей. Зараз не, тому й я не активна.

I: Добре тоді останній блок питань, про які хотіла поговорити це трохи про майбутнє взагалі, як ти розумієш, що таке українська національна ідея чи поділяєш ти її?

P4: Чесно взагалі поняття нем. Напевно це, щоб не втратити зв'язок з українським, які виїхали за кордон, які тут десь загубилися в фрустрації просто і шо, щоб підтримувати якусь кожній людині, напевно.

I: А якщо говорити про бачення національної ідентичності українців майбутньому, на яких засадах вона має базуватись? Якою б ти хотіла бачити українську націю в майбутньому?

P4: Потрібно багато цих освітніх просвітніх заходів влаштовувати, особливо там для молоді і для людей старшого віку напевно. Багато хто ще буде, ще достатньо велика частина людей, які родилися в радянському союзі. І в принципі, деякі прагнули повернутися туди. Тому і для молодших, і для дітей, і для молоді потрібно проводити ці освітні, просвітницькі заходи. Якоюсь мірою да це пропаганда, але кожна країна так робить. Я в цьому просто впевнена, тому нічого поганого не бачу. Ну ми повинні свідомо розуміти, що ми живем на території України, це наша земля на звідси не виплати, і ми маємо її захищати. Тому що забрати ласий шматочок родючі землі всі не проти. А нас тоді як колись євреї будемо кататися по світлу і не знати, куди притулитися тому. Наша територія дуже важлива, а це все формується від світогляду і бачення людини в голові. Тому це повинно. Активно у нас впроваджуватися і в принципі не зупинятися. Ні, в якому разі бо знов росія своїм пропагандами притягне нас всіх

I: А тоді останнє запитання, до тебе це - ким ти себе бачиш майбутньому, громадянкою України, українкою, громадянкою Європи, європейську чи може кимось іншим?

P4: Ой, можна сказати, два, що я буду українкою, це не змінюється скоріше всього, а на рахунок громадянки українки або громадянки Європи або якоїсь іншої країни, то я. Не знаю, що я відповім на це питання. Хотілось би залишитись тут, якщо буде можливість і просто нормально існувати, розвиватися закінчиться, наприклад, навіть та сама банальна війна яку всі хочуть, щоб закінчили. А так, я не збираюсь поки змінювати територію, проживання або країну проживання. А як воно буде я не знаю. Ну я не виключаю такого моменту, що можливо, я й виїду в якусь іншу країну може не обов'язково в Європу, може кудись там в Австралію захочу, але буду підтримувати там українську діаспору. Напевно мати якісь зв'язки.

I: Зрозуміло. Так, дуже тобі дякую.

Інтерв'юер №5

I: Отже розпочнемо наш інтерв'ю. Перш за все хотіла запитати в тебе, звідки ти та чим займаєшся?

P5: А я сам родом із Полтавської області, з невеличкого селища, що знаходиться поблизу Пирятина. І в цей момент я займаюся написанням магістерської роботи, яку майже закінчую, також закінчую навчання і паралельно намагаюся працювати на аутсорсі.

I: Добре власне переходячи до нашої теми, якби запитали, хто ти й тобі потрібно було відповісти трьома словами, які це були слова?

P5: Зважаючи на контекст, в якому ми зараз знаходимося перше слово це обов'язково було б українець. Така національна ідентифікація, друге слово було б людина, не тільки як біологічна істота, а як істота, яка має певні цінності, певні значення і певні мотиви і третє слово, можливо, я показав би свій стан - студент.

I: Добре дякую, давай власне поговоримо про національну ідентичність, яку ти вже навіть сам частково зачепив. Як ти думаєш, що це таке? Які асоціації виникають з цим поняттям?

P5: Національна ідентичність, на мою думку, це бачення себе не як окремої індивідуальної особи, а як частини приналежності до чогось більшого до певної соціальної групи.

I: Добре, власне чи пам'ятаєш ти коли ти вперше себе усвідомив українцем?

P5: Я думаю, це були шкільні часи, і більш за все це було пов'язано не просто з якимось буденним днем, коли ти сидиш за партою або гуляючи на перерві такий говориш - о я Українець! Це більше пов'язано із певними такими національними святами, які відбувалися, які завжди були

під егідою патріотизму із використанням символіки української, прапор гімн і тому подібне. І саме в таких ситуаціях задумуєшся про ідентифікацію і усвідомлення, що ти українець. Певний контекст надається.

І: А як взагалі часто до повномасштабного вторгнення ти над цим задумувався? За яких обставин ну ти вже зазначив про сам шкільний контекст, можливо, ще був якийсь привід твого оточення там друзі сім'я от чи саме найбільше був шкільний контекст.

P5: Як ну якщо говорити про ідентифікацію себе як українця, то більш за все це виникало в ситуаціях, коли потрапляв в сильно російськомовний контекст, тобто коли навколишнє середовище повністю було російськомовним в той момент я усвідомлював, що все таки проживаючи в Україні, розмовляючи українською мовою як державною мовою, є усвідомлюю себе перш за все українцем.

І: Добре, власне, і тепер перейдемо до більш такого, скажімо, сучасного стану твоєї ідентичності, як вплинула війна? Чи вплинула вона взагалі на повномасштабна війна? Перепрошую, на твоє відчуття себе як українця.

P5: А я думаю так і цей вплив пов'язаний з тим, що раніше виникав певний ефект, певне відчуття меншовартості, коли ти розмовляєш українською мовою, однак більшість в оточення або взагалі оточення, що навколо тебе це можуть бути і друзі, знайомі роботодавці і тому подібне, використовуючи російську мову у їхньому вжитку відчувається певна така маргінальна позиція. Однак після повномасштабного вторгнення з'явилося додаткове відчуття, підкріплення цього відчуття, що все таки варто стояти на своїх позиціях. Варто розуміти важливість мови у контексті як культурну, так ідентично, так і в суспільному контексті. І це дозволило закріпити в моїй свідомості позиції, що мова це не тільки про культуру, а й про політику і про інші сенси, і це є потужним інструментом спротиву як на культурному фронті, так і на всіх інших фронтах.

І: А таке ж питання із цього приводу, як ти вважаєш, чому саме зараз це питання національної ідентичності в суспільстві постало гостро?

P5: Перш за все, щоб розділити, хто свої, хто чужі, оскільки оцей наратив, який існує вже протягом десятки сотні років, що ми всі братні народи і ми один одного розуміємо і любимо і ніколи не вчинили подібного. Однак, дивлячись на ту ситуацію, що відбувається, дивлячись на ті наслідки на ті події, на ті страждання, які відчувають українці, то виникає необхідність зрозуміти нарешті, хто є свій а хто чужий і прагнення ідентифікувати за певними характеристиками відділитися від того славного ворога, який заподіює таку величезну кількість шкоди збитків і страждань. Якраз це провокує на сприйняття своєї ідентичності і відділитися від тих, хто якраз може становити загрозу для не тільки фізичного елементу а й культурного, суспільного.

І: А чи відчуваєш ти почуття єдності зі своєю нацією зараз? Якщо так то як це проявляється?

P5: Я думаю так. Перш за все єдність проявляється в одній меті, яка стоїть саме мобілізація всіх ресурсів, неважливо, матеріальних, фізичних, психологічних, для того, щоб сприяти перемоги України і звільнення кордонів, і це стосується лише фізичних кордонів як країни, а й звільнення кордонів в культурному просторі.

І: А от як ти гадаєш, що раніше взагалі заважало або можливо, що раніше сприяло нашій єдності до повномасштабного вторгнення?

P5: Ну це події різних, ну якщо брати історію України, то відповідно ми маємо три ключові такі точки, враховуючи повномасштабну війну, перша ключова точка, що якраз сприяла єдності суспільства, це помаранчева революція і друга ключова точка це якраз революція гідності. Тобто кожний новий етап, який здійснювався в Україні, коли українці намагалися вибороти своє право на свободу, своє права право до кращих кращого життя, кращих цінностей і тому подібне. Це все сприяло того, щоб утворювалася певна мета, яка якраз мобілізувала і створювала певну єдність серед суспільства.

І: От а паралельно що нам заважало, на твою думку?

P5: Сенс в тому що, все це хвилеподібне, коли відбувається революція, то ця хвиля наростає певного піку, але з часом ця хвиля зменшується, і відповідно ця певна єдність з часом скажемо так вивітряється, але чим сильніший поштовх, який провокує до змін, тим відповідно, більше часу

буде відчуватися єдність, але однак ми, звертаючись до історії, що не довгий час тривала єдність після помаранчевої революції після революції гідності, однак невідомо, що буде далі.

I: Зрозуміло, а якби тебе запитали перед і після повномасштабного вторгнення, ким ти себе, перш за все, вважаєш серед даного переліку альтернатив, яка б була відповідь, мешканець села міста, мешканець регіону де проживаєш громадянин України, представник свого етносу нації, громадянин Європи, світу або колишнього радянського союзу?

P5: Я думаю, громадянин України це було до і після.

I: А ким, власне, ти себе ніколи ніколи не вважав, і не будеш вважати даного переліку?

P5: Це сто відсотково - пов'язана з радянським союзом.

I: Стосовно, наприклад, цікаво, просто громадянина Європи чи світу ти себе хоча б не в першому плані, але в якомусь другорядному варіанті ідентичності ти себе розглядав колись чи суто громадянином України?

P5: Ну, якщо говорити в розрізі цих двох понять, то на мою думку, якщо ми говоримо про громадянин Європи, це маєтись на увазі, що ти той представник, що володіє певним набором цінностей, що притаманно якраз більшості європейських країн. А коли ви коли ми говоримо про громадянин світу це певне таке узагальнення, що не стосується виключно твоїх цінностей твоїх переконань, а це скоріше як представник людського роду, тобто всезагальне. І загалом якщо розглядати ці поняття відносно мене, я думаю, я б надав пріоритезацію в першу чергу цінності, тобто схильність саме до громадянин Європи. А тоді вже як представник людського роду, тобто громадянин світу.

I: Але це як правильно я зрозуміла, це не домінантна твоя в даному плані ідентичність з цього переліку?

P5: Ні!

I: Добре поговоримо більше про конкретні атрибути національної ідентичності. А як ти вважаєш, чи має бути наділена людина, аби можна було назвати українцем, за якими ознаками?

P5: Я думаю перша ознака, яка б дозволила відповідно з впевненістю майже 100 відсотків, сказати, що це українець - це мова. Тобто, якщо людина розмовляє українською мовою, це вже така характеристика, що дозволяє ідентифікувати людину.

I: Добре, давай тоді можливо, щоб тобі було легше ми пройдемося по конкретних пунктах і ти скажеш, скільки це, наскільки вони є важливими для того, щоб вважатися українцем? Наприклад, наскільки важливо народитися в Україні, аби вважатися українцем?

P5: А необхідно давати точну відповідь, типу це стовідсотково необхідне чи якоесь узагальнювати?

I: Твоя думка знаєш так чи ні, ось це дійсно прям важливий фактор, чи не обов'язково народитися в Україні, щоб вважати себе українцем? Тобто тут скоріше дихотомія так чи ні, до чого більше схиляєшся?

P5: Ну просто я згадую історії як багато культурних діячів, які не проживали в Україні, а перейняли українську ідентичність, ставали українцями і багато чого приносили для України, то я б сказав, що не обов'язково бути українцем при народженні.

I: Добре, а тоді що стосується мати українське громадянство?

P5: Оце вже важливо, якщо ми беремо до уваги що, щоб отримати українське громадянство, необхідно знати мову знати історію України, щоб не просто прожити наприклад 10 років і отримати громадянство, то це ще не означає, що ти є громадянином. Можна себе ідентифікувати як українець, тобто окрім громадянства, необхідно мати певну, скажімо так, теоретичну базу.

I: Тобто я правильно зрозуміла, що не обов'язково наявність українського громадянства свідчить, що ти саме українець?

P5: Так.

I: Не обов'язково, а тоді стосовно такої ознаки, як прожити в Україні переважну частину свого життя?

P5: Також не вважаю, що це можна ідентифікувати.

I: Знати українську мову ти сказав, що так. Бути віруючим християнином?

P5: Ні.

I: Поважати українські закони та політичний устрій?

P5: Обов'язково.

I: Відчувати себе українцем?

P5: Тоже важливо.

I: Відчувати відповідальність за Україну?

P5: Відповідальність за Україну, в якому плані?

I: Ну от буквально що ти відчуваєш? Тобто ті вчинки, які ти здійснюється на благо України, або не на благо України, ти повинен нести певну відповідальність за це. Ну то скоріше відчуваєш, що твої вчинки можуть мати наслідки або що за рахунок твоїх вчинків, в тому числі, можна щось змінити змінити, тут скоріше такому ключі.

P5: якщо в такому ключі, тоді погоджуюся з цим.

I: Добре і останній пункт це наскільки важливо бути українцем за національністю, щоб вважатися українцем? В графі паспорта у нас прописується національність - українець.

P5: Я думаю ні, не важливо.

I: Це пов'язано з тим, базуючись на попередніх відповідях, більше акцент на власних відчуттях?

P5: Більше акцент на тому не те, що ти можеш отримувати, отримати легко за замовчуванням. Наприклад, якщо людина народилася в Україні, і просто проживає своє життя, відповідно на певній території, то вона, відповідно, так може вважатися українцем, однак, якщо, візьмемо інший приклад і до України переїхала людина, наприклад, з Німеччини і починає вести свою діяльність на прагнення принести якусь користь суспільству, користь державі, прагнення вивчати українську мову, культуру, історію, ці прагнення якраз і є волевиявлення і демонстрація намірів корисних, які якраз нам і дозволяють розуміти, що така людина заслуговує на українську ідентичність, незважаючи на національність, наприклад, і тд.

I: Дуже дякую, далі б хотіла конкретніше говорити про певні атрибути, а частково вже це ми з тобою поговорили. Але все ж щодо мови, якою мовою взагалі ти частіше користуєшся в побуті і чи вплинули якось на це повномасштабне вторгнення?

P5: У більшості випадків до повномасштабного штатного вторгнення розмовляв українською, інколи проскакує, звичайно, суржик, як поєднання української та російської мови. Однак він не становить суттєву частину мого мовлення, тому в загальному до повномасштабного вторгнення і після повномасштабного вторгнення я продовжую говорити українською.

I: А до речі, стосовно суржику. Цікаво, як взагалі ставишся до такого, скажімо, різновиду мовного в Україні. Ну, якщо відштовхуватися від загальної контекстної ситуації.

P5: Суржик якраз виник, тому, що існував певний такий лінгвістичний простір, якому існували дві мови, і таке протистояння мов якраз і створило явище як суржик. Якщо говорити саме про український контекст і говорити про полтавську область цілому, оскільки Полтаві дуже поширений суржик, і це якраз проявляється через те, що ще за радянські часи тут йшло протистояння української і російської мови, оскільки більшості містах в полтавській області це було виключно російськомовне населення, а в селах україномовне. І якщо селянин переїжджає в місто, відповідно, змінюється мовний контекст і він намагається відповідно змінити свої мовні уподобання, і це якраз провокувало те, що значна частина населення полтавської області користується суржику у своєму мовленні і як явище це, звичайно ж, негативне, оскільки це спровоковано тим не бажанням людини там поєднувати різні мови, аби збагачувати лінгвістичний запас. Це скоріше певні умови, які виникли і змусили до трансформаційних якісь певних зрушень у лінгвістичному полі Полтавщини.

I: А взагалі таке ще запитання стосовно мови, як ти ставишся до званого мовного питання в Україні? Чи воно вирішено вже чи, ще є певні, скажімо, питання якісь проблеми з цим?

P5: А ну мовне питання в більшості випадків пов'язано з телебаченням і за друкуванням реклами, і тому подібне, якщо говорити про реклами, книги, газети, те, що я бачу, то відповідно, мовне питання повністю реалізоване, оскільки книги, реклама більше в тих випадках, що я спостерігаю, це виключно українською мовою. На телебаченні я точно не скажу, але начебто ті

новинні телеканали, які зараз транслюються, вони транслюються українською мовою. Тобто, загалом, наскільки реалізоване мовне питання саме в інформаційному просторі? Я оцінити не можу, скільки деякі аспекти я не ознайомлений з ними, але враховуючи той досвід і те, що я бачив то реалізація мовного питання доволі вдала.

I: А от стосовно власне також більш побутового рівня де взяти, тобто глобальна індивідів, так як вважає, що потрібно, а російськомовним громадянам переходити? Як ти ставишся до таких громадян, які відмовляють від цього принципово?

P5: Моя позиція взагалі полягає у лагідній українізації, тобто не примусово намагатися російськомовних українців змусити розмовляти українською, відмовитися від російської, просто надавати умови, надавати той контекст, який би дозволив безболісно, скажемо так, використовувати українську мову у своєму мовленні. Однак ми розуміємо, що деякі люди радикально налаштовані на використання російської мови і лише російської мови своєму відповідно мовленні, якщо цей радикалізм не виливається в те, що вони ті індивіди починають вчити україномовних, як необхідно розмовляти, то це нормально. Головне цьому плані екологічність, і не намагатись когось змусити робити. Так чи говорити так?

I: Ну добре власне пройдемо тепер до іншого питання це культура чи цікавився цілеспрямовано українською культурою, виокремлюючи серед інших меценатів та музика, кіно, література, кухня?

P5: А я в межах магістерської роботи цікавлюсь таким запитанням, як культурний спротив і вивчає його крізь призму в ютуб, оскільки ютуб це одна з тих платформ, яка в українському просторі найбільш зрусифікована. Тому після повномасштабного вторгнення, я намагаюся, точніше я відмовився від російського продукту на ютуб і перейшов повністю на український, з елементами використання інших, наприклад, англійського, німецького, японського, та подібного. Тобто в цьому плані я відмовився від російськомовного російського контенту у ютубі, також це в плані музики в плані літератури. Тобто якщо відділяти, то я відділяю лише російську культуру, але за простою можу користуватися іншими, для розвитку.

I: Чи змінилась взагалі твоє ставлення до важливості національної культури, історії? Там дослідження поширення цього в маси?

P5: Безумовно змінилися, оскільки після повномасштабного вторгнення питання культури стало більше значуще і з'явилося багато новинних інформаційних ресурсів, які здійснювали цю просвітницьку діяльність, демонстрацію, сотні років зросійщення культурного простору, знищення українських відповідно творців літератури, та різних наукових дисциплін, і тому подібне, і це визвало питання цікавості і питання важливості, оскільки культура в цьому плані також є важливий елемент у суспільному дискурсі.

I: А ось таке запитання, чи чув ти про такий список національної нематеріальної культурної спадщини України, або список юнеско?

P5: звісно чув!

I: От може знаєш, які елементи української культури туди входять як важливі?

P5: Елементи трипільської культури, скіфської культури, яку, до речі якийсь проміжок часу тому, частину з київських надбань, російські окупанти викрали і намагалися продати в якусь країну. Але це за кордоном було виявлено.

I: А як ти вважаєш, чи є сенс важливість, можливо, таких списків де фіксується там якась національна культура переліки елементів тощо?

P5: Безумовно, важливо, і це важливо через те, якраз, що коли почалось повномасштабне вторгнення і після того здійснювалися різні загарбницькі діяння ворога, і це спровокувало важливість культурного питання, розслідувань і інформацію, яка висвітлювалася просторі, і це дозволило зрозуміти, що якщо ти не проголошуєш про певну культурну спадщину у суспільстві, у світі цілому цю культурну спадщину просто-напросто можуть присвоїти інші собі люди і таким чином стерти твоє культурне надбання світу і привласнити собі.

I: А чи чути про такий термін як шароварщина?

P5: А так чув!

I: Як ти як ти взагалі розумієш, що це?

P5: Сенс в тому що я нещодавно слухав подкаст якраз про обговорення даного питання і загалом існує 2 трактування шароварщини. Перше трактування, яке більш побутове і сприймається більшістю українцями це те, що занадто часте використання української символіки, якби, знецінює її культурне значення. А якщо говорити про відповідно визначення шароварщина, посилаючись саме на першоджерела, що взагалі передбачалося стосовно шароварщини, то це свого роду використання і популяризація культурних елементів. Тобто це не має такого негативного ефекту як в більшості випадків ми нав'язуємо, коли бачимо той чи інший культурний елемент, тобто, наприклад, відео де панянка в українському костюмі або хлопець в українському костюмі виконує певний музичний твір, або там працює, то якщо має не найкраща презентація у більшості випадків або не найкращою конотацію для подачі цього відео, то в більшості випадків це назветься шароварщина, однак це також можуть називатися поширення культурного елементу вбрання українського, українських пісень, тому подібне.

I: Так, ну як взагалі вважаєш, чим є місце таким мотивом в національній культурі України?

P5: Ну мотивам, якому сенсі.

I: Ну мотивом шароварщини, тобто взагалі зіркою, якою позиція задаються запитання стосовно того, що це шароварщина. Ну, скажімо, в більшості розглядається, як щось доволі негативне в плані дослідників, тому що це якась предметизація образу українця як якогось селянина от козака, можливо, за цими занадто яскравими колоритними шароварами одягом, що не було характерно для української автентичності от, тобто це така масивізація і представлення української культури саме в такому спрощенні, тобто я більше з такої позиції зустрічала цей термін, шароварщина, і от власне, чи має місце бути така шароварщина, скажімо в національній культурі? Чи від цього варто відмовлятися, як ти гадаєш?

P5: Загалом, шароварщина негативна була і буде саме у російських наративах, оскільки в більшості випадків вони презентували українця як певну такого неосвіченого селянина, який лише вміє танцювати, співати і більш нічого. Але якщо презентувати український одяг, українську символіку, українську музику без такої негативної конотації, які використовують в наративах російські ЗМІ і тому подібне, то воно має цьому бути.

I: Добре, власне перейдемо від культури до іншого питання, чи відчуваєш ти загалом ось цю відповідальність за Україну? І якщо так, то в чому проявляється? Власне, до цього проговорили, що таке відповідальність.

P5: Я думаю так відчуваю певну відповідальність, оскільки ми живемо в тому суспільстві, яке перебуває у війні, і частина земель окупованих і на інших частинах відповідно, продовжується бій за територію України. І розуміючи цю ситуацію, розуміється, що велика кількість людей залучені в те, щоб захищати, відновлювати, просувати Україну, допомагати Україні, відстоювати своє слово як на міжнародній арені, так і всередині країни відстоювати певні позиції, то безумовно, відчувається певна відповідальність, що своєю діяльністю також маєш направляти її в русло, щоб відповідно наближати Україну по перше, до перемоги і наближати Україну до тієї точки, до якої ми всі прагнемо, тобто вільна, незалежна, де цінується свобода слова, вибору і тому подібне.

I: Адже ти задумався над цим до повномасштабне вторгнення про те, що ти відповідальний за Україну. Чи це більше прийшло після?

P5: Загалом можна сказати так задумався що ми живемо в суспільстві, і ми маємо піклуватися не лише про свої гедоністичні якісь бажання, аби задовольнити їх і жити в певній такій соціальній ізоляції, а ми маємо робити діяльність таким чином, щоб вона приносила суспільну користь, тобто не лише користь собі, а й ефекти діяльності мають якимось відобразитися на стан речей у суспільстві, покращити йому, тому так частково задумався.

I: Чи вважаєш ти себе активним громадянином України? І якщо так, чи ні, то чому?

P5: Якщо брати визначення "активність" як певного роду діяльність то ні, оскільки більшості випадків я не залучений до певної громадської діяльності певної суспільної діяльності, а більшість свого часу витрачаю на навчання і, відповідно, роботу. Тому, я б не назвав себе як активний громадянин.

I: Добре, тоді, власне, перейдемо до наступного блоку, він про майбутнє, яким чином ти розумієш, що таке українська національна ідея, і чи розділяєш її?

P5: На мою думку, українська національна ідея це відстоювання своєї свободи, свого права на свободу слова, свободу вибору, свободу дій. Українська національна ідея полягає, на мою думку, полягає в тому, щоб демонструвати, що ми дійсно живемо не в якомусь там диктаторному суспільстві, а в суспільстві демократичному, де ми можемо самі вирішувати долю і майбутнє нашого суспільства, нашої країни.

I: І тут можливо теж трошки пересікається запитання, але якою ти в майбутньому хотів бачити українську націю, на чому вона, на яких засадах вона має базуватися?

P5: Мені здається, важливим елементом було б, по перше усвідомлення важливості власних дій, оскільки, якщо гуртом здійснювати певну діяльність, то успішність і ефективність цієї діяльності зростає. Це ми бачимо на прикладі зборів, наприклад, “народний байрактар”, де навіть 2 гривні сприяють тому, щоб зібрати величезну суму, тобто мобілізації. Суспільство і населення повинно бути мобілізоване до дій, щоб сприяти покращенню не лише свого життя, а й життя суспільства. Тобто я бачу майбутнє таке, щоб населення було про-соціально активне.

I: Чудово. І тоді останнє запитання до тебе, ким ти себе бачиш майбутньому це громадянин України, українець громадянин Європи чи європеець чи хтось інший?

P5: Думаю, громадянин України. Я бачу себе в майбутньому вільної незалежної країни.

I: Дуже дякую за відповіді.

Інтерв'ю №6

I: Отже, хотіла б розпочати з таких вступних запитань. Розкажи трохи про себе, звідки ти і чим займаєшся?

P6: Я з України, з міста Києва. Наразі я заміщаю – наскільки це в мене виходить – навчання з роботою. Але робота в мене парттайм. Не постійна. Ось тому час від часу я або просто студентка, або студентка працююча.

I: А якщо б у тебе запитали, хто ти, і потрібно було надати три відповіді. Які б це були відповіді?

P6: Окей. Перше: українка. Друге: напевно, організатор, тому що дуже багато з моєї роботи пов'язано з організацією. Фестивалі, зйомки. Я цим всім займаюся. Не хочу, щоб це зухвало звучало, але було багато всяких партнерських проєктів, в яких я приймала участь. Я всім про це розповідаю, щоб ще більше людей залучати. Тому отак.

I: Волонтерка. Так?

P6: Так, волонтерка.

I: До речі, чому «українка» тобі прийшло найперше в голову? Можливо, це назва теми вплинула чи інше щось?

P6: Ні. Насправді після початку повномасштабного в мене почалося якесь осознання: хто ти, що ти? Наприклад, я не чиста українка за кров'ю. У мене мати була з Білорусі. Я наполовину білоруска, наполовину українка. Я завжди їздила до Білорусі, і це сприймається як дім, хоча ж мій дім тут, я народилася тут, ну кароче! З початку повномасштабного я почала більше про це думати: що за бред? Я можу бути будь-яких кровей, але я вважаю себе українкою. Це моя країна. Я роблю все для її перемоги. І тому це зараз мені перше, що спадає на думку. Коли я знайомлюсь з іноземцями, і вони питають, звідки я, то я завжди кажу, що я з України. Це важливо.

I: Добре, а давай поговоримо ближче до нашої теми. Як ти розумієш, що таке національна ідентичність? З чим у тебе асоціюється дане поняття?

P6: Мені здається, це рівень свідомості, який є в кожного, і в кожного він свій. Да, і взагалі, чи є він у людини, як людина себе ідентифікує. Згідно цього рівня свідомості. Патріотизму.

I: А чи пам'ятаєш ти, коли вперше усвідомила себе українкою?

P6: Так як сім'я була наполовину україномовна, у мене з дитинства було це відчуття приналежності, що ми не просто десь мешкаємо в Києві, в якійсь країні. Тому, я думаю, що з

дитинства. Але ж оце питання: українка? білоруска? Якийсь, не знаю, мікс! Воно досить довго було присутнє.

І: А взагалі, як часто до повномасштабного вторгнення ти над цим задумувалась, і за яких обставин це відбувалось? Крім оцієї дихотомії «я білоруска чи українка», щось ще, можливо, впливало на твоє усвідомлення?

Р6: Я, мабуть, поправлю. У мене не було усвідомлення чи думок: може, я білоруска? Але це сильно на мене впливало. Коли я представлялася, і коли заходила мова про Білорусь, я думала: це ж я теж, щось моє. Але в якому сенсі моє? Тому зараз... Я загубила питання. Повтори, будь ласка.

І: До повномасштабного вторгнення, як часто ти задумувалася над тим, що ти українка? За яких обставин це відбувалось?

Р6: По-перше, з 2014-го року, коли почалася війна на сході України. І коли ми в школі збирали гроші на бронезилет. От тоді був якийсь скачок. Я думаю, не тільки в мене. Скачок рівня національної свідомості, який потім знизився (якщо поглянути, наші чарти, де русняві виконавці). Також ще в дитинстві, у молодших класах, мені подобалися такі штуки, як культурні вечори; заходи, де презентувати, що ми є українцями, національні символи. Це трохи шароварщина, але все одно подобалося, коли дітки з віночками ходили. Подобалося усвідомлення, що ми – велика держава, найбільша в Європі. Усі ці історичні, географічні приколи мені також подобалися у школі.

І: Ти вже сказала, що, в принципі, вплинуло. Але яким чином повномасштабне вторгнення вплинуло на твоє усвідомлення себе як українки? У чому проявилось?

Р6: Я зрозуміла, як багато всього іноземного, в плані руснявого, є в нашому просторі, в тому числі культурному. Наприклад, по-почесному: у мене до масштабного були альбоми російських виконавців в плейлістах, якісь російські блоги, ютуб. У мене був мікс: українська, російська. Більшість мого оточення, включаючи мене, говорила російською. І коли розпочалась повномасштабна, і в мене все це прийшло до голови, я подумала: чому ми так сильно руйнуємо свою ідентичність? Звичайно, це відбулося не в перший день повномасштабного. Але потім ти це фіксуєш – чому ми дозволили проникнути усьому цьому в нас? Чому ми спалюємо нашу ідентичність із якоюсь російською, і так активно це робимо? Причому з дитинства, якщо згадати серіали, фільми. «Папіни дочкі» і так далі. Ми просто росли на цьому, не розвиваючи своє.

І: Так, хороше питання. Ми ще до цього повернемося. Зараз я хотіла б тебе запитати: як ти думаєш, чому саме зараз питання національної ідентичності постало дуже гостро в суспільстві?

Р6: Переважно через війну. Через те, що зараз ти не можеш не мати якусь активну свідомість, активну громадянську позицію. Ти не можеш її не мати. Вже другий рік. «Не все так однозначно» не може бути.

І: Ти зараз відчуваєш єдність зі своєю нацією? Якщо так, то в чому вона проявляється?

Р6: Я не хочу одягати рожеві окуляри і думати, що зараз ми 47, 44 мільйони об'єдналися – і всі ми разом. Я розумію, що так не буде. Навіть зараз стрічаю таке розрідження, типу, на тих, хто виїхав; тих, хто залишився; тих, хто перейшов на українську; хто не перейшов. Але, безумовно, якась готовність дуже відчувається. Особливо в мене це проявилось, коли я почала долучатися до волонтерських заїздів в Ірпінь, в Бучу, в Гостомель, щоб допомагати відновлювати постраждалі під час окупації помешкання, будинки. Ти бачиш людей різного віку – студенти, школярі, дорослі. І всі єднаються заради однієї цілі, щоб на вихідних не поїхати кудись відпочивати, а всім разом забруднитися в пилі, поїхати щось робити. Ось в такі моменти я відчуваю єдність. Або коли ти приходиш на волонтерство плести сітки і бачиш бабусів, дідусів, які вже розсипаються, а вони все одно сидять, ріжуть ці сітки. Ти розумієш, що вау!

І: Власне, тоді ще таке запитання: якби тебе запитали перед і після вторгнення, ким ти себе, в першу чергу, вважаєш? Які б це були відповіді? Ось такі варіанти: мешканець міста-села, мешканець свого регіону, громадянка України, представник свого етносу чи нації, громадянка Європи, світу чи колишнього радянського союзу.

Р6: Якщо після, то громадянка України. Стовідсотково. Але я б також ще додавала, що я саме з Києва. Люди питають: що у вас там, безпечно? Наприклад, влітку я працювала в Німеччині. Мене іноземці питали: ой, у вас там безпечно? А я: як вам сказати? У Києві давно вже прильотів

не було, але я не можу те ж саме сказати про Херсон, чи про Донецьку, Луганську область. Тому я уточнювала. До повномасштабного, можливо, теж сказала б «громадянка України», але я би ще якось поєднувала з громадянка Європи або світу. Щось більш загальне. Такого рівня свідомості, як зараз, тоді не було, мені здається.

I: Зараз з твоєю європейською ідентичністю відбулися якісь зміни чи просто фокус більше змістився на українську?

Р6: Фокус змістився. Знову ж таки в мене була ситуація, коли хтось з іноземців в Німеччині пожартував і намагався мене навчити французької, хоча я її знаю. Сказав, щас зробимо з тебе європейку. Я така: вибачте, але я вже європейка. Ви що намагаєтесь зробити? Тому це нікуди не ділося, просто акцент змістився.

I: Зрозуміло. Власне, перейдемо до конкретних атрибутів ідентичності. На твою думку, чим має бути наділена людина, аби її можна було назвати українцем? За якими ознаками?

Р6: Знову ж таки національною свідомістю, і щоб вона сама про себе так заявляла і цього дотримувалися. Хоча навіть люди, які не дотримуються всяких таких штук, як не слухати російське, донатити, вони все одно вважають себе українцями. Важке питання насправді. Я думаю, да, рівень самосвідомості.

I: А якщо поговорити про конкретні ознаки, наприклад, наскільки, на твою думку, важливо народитися в Україні, щоб вважатися українцем?

Р6: Для мене це не важливо насправді, тому що навіть серед мого оточення є люди, які народилися в інших країнах, і відразу батьки переїхали назад в Україну. Тобто в паспорті в них стоїть місце народження: Пітер чи то Москва. Щось таке. Але вона змалечку жила в Україні, і батьки теж українці. Просто я не знаю, чому так сталося, чому вона народжена там. Тому ні, це на мене ніяк не впливає. Є ще такі цікаві випадки. До цього я не знаю, як правильно ставитись, як правильно таких людей назвати. У мене є знайомий, і він переїхав до України після 14-го. Років 7 назад приблизно. Він американець. Вивчив українську мову. Майже вільно нею володіє і робить дуже багато для України, в плані донатів. Він поїхав в Америку, продав все, включаючи кота. І зараз живе в Україні, вважає Україну своїм домом. Тому чи можна, наприклад, його вважати українцем? Тому що по факту він робить дуже багато, і він вивчає мову. Місце народження точно не є показником.

I: А мати українське громадянство наскільки важливо?

Р6: Теж хороше питання, тому що знову ж таки в мене є знайомі, які народилися в росії, і вони не встигли змінити громадянство. Дівчинкі 16 років, десь за тиждень до повномасштабного вона збирала документи, щоб змінити громадянство. Вона з дитинства проживає в Україні і вважає себе повністю українкою, але громадянство у неї російське. Я не ставлюся до неї як до росіянки, тому що вона просто там народилася, вона навіть не звідти. Тому я не думаю, що громадянство впливає, але стати українцем, просто прийнявши громадянство, теж для мене ні.

I: Зрозуміло, а стосовно того, щоб прожити в Україні переважну частину життя. Наскільки це важливо, щоб вважати людину українцем?

Р6: Теж неважливо, тому що людина може жити в Україні і бажати приходу руського міра все життя. І вона буде формально рахуватись, вважатися українцем, тому що в неї український паспорт, українське громадянство, вона живе весь час в Україні. По факту це все одно буде українцем, але рівень національної свідомості нульовий.

I: А знати українську мову наскільки важливо?

Р6: Важливо. Питання мови важливе для мене. Я не за агресивну українізацію. Я за лагідну українізацію. Але, на мою думку, це важливо. Візьмемо мій приклад американця. Він приїхав в нашу країну і вивчив саме українську, а не російську, хоча багато людей на той час спілкувалися російською. Та й зараз також багато. Тому так, я вважаю, що це дуже важливо. Ще до повномасштабного вторгнення, на побутовому рівні я не переходила на українську, але в громадських місцях, з новими людьми, україномовними людьми я старалася говорити українською. Навіть якщо це не завжди дуже виходило. Бо закон про мову для кого писаний?

I: Добре. Така ще альтернатива. Бути віруючим християнином?

Р6: Ні-ні, це абсолютно ні, тому що у нас дуже багато різних віросповідань. Є в тому числі атеїсти. На мене це не впливає. Якщо це церква московського патріархату, то в мене багато запитань до цих людей, а так ні.

І: Поважати українські закони та політичний устрій?

Р6: Так, це важливо, але це не означає, що ми не можемо виступати проти законів чи якось оскаржувати їх.

І: Бути українцем за національністю.

Р6: На власному досвіді скажу, що ні, я не вважаю, що це важливо.

І: В плані національності виходить яка?

Р6: Може, трошки неправильно зрозуміла питання, тому що в мене змішаний тип. Я наполовину білоруска, наполовину українка за кров'ю.

І: А в паспорті в тебе як написано?

Р6: Написано: українка.

І: Все, я зрозуміла.

Р6: Я ж народилася тут, все життя прожила тут. Але я розумію, що є люди, наприклад, змішаних національностей. Що тоді про них говорити?

І: І остання альтернатива: відчувати відповідальність за Україну.

Р6: Так, це важливо, на мою думку.

І: Добре, поговоримо про конкретні атрибути. Про мову ти вже трохи говорила. Власне, розкажи детальніше, як змінилося твоє ставлення до вживання мови, наприклад, в побутовій сфері до та після повномасштабного вторгнення? Або в інших сферах. Змінилося якось взагалі?

Р6: У громадському секторі взагалі не змінилося. Як я й казала, в закладах, кафе, проектах, я як говорила українською мовою, так і продовжую говорити. З новими людьми. Ось зараз я переважно спілкуюся українською. З випадковими попутчиками, людьми в потягу. У мене ще є русизми в словах. Якщо з кимось знайомлюся на волонтерстві, то я кажу українською. Але якщо мене питають, то я чесно кажу, що я в побуті часто використовую російську. Ось до повномасштабного я в побуті використовувала російську набагато частіше, ніж зараз. Зараз п'ятдесят на п'ятдесят приблизно, мікс. Ще соцмережі. До повномасштабної війни, якщо я й вела соцмережі (а це було супер рідко), то я використовувала російську. Зараз, якщо я щось викладаю, то українською.

І: А взагалі ще таке цікаве питання: а як ти ставишся до громадян, які принципово не хочуть переходити на українську мову?

Р6: Для мене це дивно. Є такий вислів. На жаль, російською, бо не знаю українською: «назло бабуське атмарожу уши». Тобто нафіга вони це роблять? Що, кому вони намагаються доказати? Що ось я такий особливий – принципово не переходжу на українську? Кому ці принципи потрібні? Для мене це дивно, але сприймаю це без якоїсь агресії. Для мене лагідна українізація – це топ. Тобто людей треба не заставляти. Метод кнута і пряника. Треба використовувати не кнут, а пряник, щоб люди самі хотіли переходити на українську мову. Тобто створювати більше джерел українською мовою, у публічному просторі використовувати українську мову.

І: Перейдемо до культури. Таке запитання: чи цікавишся ти цілеспрямовано українською культурою, виокремлюєш її якось серед інших? Це може бути музика, кіно, література, кухня – що завгодно.

Р6: Так, я цікавлюсь, як на побутовому рівні, так і прагну про неї розповісти. Наприклад, зараз одна з моїх робот – це фестиваль документального кіно «Докудейс», де будуть, в тому числі українські стрічки. І я дуже, дуже рада такій можливості, тому що це просування українського кінематографу. Також я пам'ятаю, що коли працювала в Німеччині (я працювала там два рази), один з разів на свята новорічні. І коли вимикали «Carol of the bells» в приміщенні, я завжди всім казала, що це українська, а не якась ноунеймівська. Або я хотіла приготувати борщ, але з борщем так і не склалося. А перед цим всім розповідала, чому ми так його любимо; чому вважаємо це нашою стравою; що це не російська страва, як хтось в інеті дума. А ще я, як людина, яка працює в кіно, раніше не супер розбиралася в українських костюмах, та й зараз не дуже розбираюсь. Але зараз я вже відрізняю шароварщину від справжнього, більше ідентичного. У мене крайній проект,

який триває досі, - сцена зйомки весілля в українському стилі. І зараз я дивлюся на все, воно таке етнічно красиво, тому що справжнє. Дивишся на сорочку – і розумієш, що їй вже 100 років. Я дуже рада, що немає цієї шароварщини. Мені здається, що якби така сцена знімалася ще хоча б кілька років тому, було б дуже багато віночків, які не можуть мати заможні дорослі жінки. Ще чогось. Тому я цим цікавлюсь, але не можу сказати, що дуже багато. Якщо щось трапляється, робота чи якась ситуація, ось як з «Carol of the bells», тоді да. Цікавлюся цим. А так, щоб принципово – ні. Принципово було з музикою, тому що, наприклад, в мене є виконавці, які співають російською. Я така: ви хто, ви наші? Ви українці? Наприклад, зараз я знаю більше українських виконавців, ніж знала до повномасштабного. Вони були раніше, я просто їх не слухала. І мені цікаво дізнаватися про нові музичні гурти чи співаків. Не для того, щоб знайти альтернативу російського. Ні. Просто, щоб знати щось класне наше.

І: Тобто можна сказати, що в тебе все ж змінилося ставлення до важливості розвитку національної культури, цікавості нею?

Р6: Да, і знати саме про неї, щоб розповідати іноземцям про те, що ось такими ми є. І знати самим, бо це наша пам'ять, наша культура. Це важливо.

І: Добре. Тоді таке ще запитання по культурі: чи знаєш ти про такий перелік національної нематеріальної культурної спадщини? І ще є такий перелік від Юнеско, куди входять певні українські елементи культури?

Р6: Да, я пам'ятаю, що борщ занесли як елемент української культури. Я така: да-а, нарешті! Тому да, я чула, але знову ж таки небагато, якщо чесно.

І: А як ти вважаєш, чи важливі такі списки з переліком пам'яток, і до якої національної культури вони відносяться? Чи потрібно це фіксувати взагалі?

Р6: Я думаю, що так, потрібно фіксувати такі штуки, щоб було усвідомлення відокремлення культури. Ми живемо в такому мультикультурному середовищі, і про своє пам'ятати треба. І поширювати його світом також треба.

І: Дякую, а ще таке запитання останнє про культуру. Ти вже частково про це говорила. Я так розумію, ти розумієш, що означає шароварщина. Тоді інше питання: як ти вважаєш, чи мають місце бути мотиви в національній культурі України?

Р6: Ти маєш на увазі національні мотиви в плані адаптації вишиванок чи що? Коли я бачу футболки або запальничку із зображенням людини, яка сказала «Слава Україні», і за це її розстріляли, то такі штуки для мене крінж. Я не розумію, як таке можна робити. Або якісь труси, на яких намальовані соняшники та написано: Бахмут. Це треш. Таке не можна робити.

І: Це, до речі, більше до Байрактарщини відноситься. Шароварщина це більше до того, що ти казала про віночки, про мотиви на трусах з вишиванки, але не зовсім автентичні.

Р6: Тоді це для мене трошки дивно, якщо чесно. Проти віночків я нічого не маю, тому що це можуть бути віночки просто як елемент прикрас для волосся. У контексті їх я нічого не маю проти. Але коли це подається як наша культура, на міжнародному рівні чи на всеукраїнському рівні. І тоді люди, які не дуже обізнані, починають думати, що ось це – правильне, а воно не є правильним. Тому я не дуже люблю такі штуки.

І: Якою б взагалі хотіла бачити українську культуру в майбутньому?

Р6: Якщо ми говоримо про сферу, де я працюю – кіно, то хочу, щоб більше українських фільмів потрапляло до списків а-ля рекомендації від Каннського фестивалю, від Оскару. Щось таке. Тобто просувати нашу культуру і україномовні фільми на міжнародному рівні. Зараз ми не знімаємо російськомовні, але все одно. З приводу музики, наприклад, мені дуже подобається, що на Євробаченні кілька разів від нас їздили виконавці з українськими мотивами. Калуж. Як на мене, це дуже класно. Поєднання української культури і сучасності. Я дуже хочу, щоб воно розвивалося й надалі. Щоб людина, з іншої взагалі країни, яка далеко від нас, побачила вишиванку і сказала: «О клас, це ж, українці». Або почула мову, побачила картину Шевченка і впізнала: «Це ж українська». Або побачила мультимедію «Мавка. Лісова пісня», і теж сказала: «Це українська». Хоча там, канешно, від оригіналу нема нічого, крім самих героїв, але все одно.

І: Проговоримо тоді ще про такий аспект національної ідентичності: а чи відчуваєш ти особисто відповідальність за Україну? Якщо так або ні, то чому, і в чому це проявляється?

Р6: Так, відчуваю. Іноді мені здається, що навіть до абсурду. Я тривожна людина і я пам'ятаю, що в мене був якийсь конфлікт з жінкою, яка продавала квитки в Будапешті. Я намагалася купити квиток Будапешт-Чоп чи Будапешт-Мукачево. І вона зрозуміла, що ми українки. І якось грубо послала нас, і в мене було відчуття: може, вона зараз буде погано думати про всіх українців? Подумає, що всі тупі. Щось таке. Я розумію, що це брєд, але мені було трошки лячно, раптом через якусь мою помилку можуть думати по всіх українців погано. Коли я бачу в Польщі українців, які одягають стяги і збирають на допомогу ЗСУ чи гроші діткам з окупованих територій, то я не впевнена, що вони туди реальні гроші відправляють. Я не дуже довіряю таким вуличним людям з контейнерами. І я неодноразово чула, як вони пристають до людей – дайте гроші, дайте гроші. Вимагають, хоча це добровільна штука. За таких людей мені дуже соромно. Може, ти бачила в інстаграмі ширились публікація про українку. Не пам'ятаю, в якому європейському місті це було. На День Незалежності вмикали різні пісні, і вона почула Інстасамку. У неї був шок. Вона підбігає до людини, яка всім цим керує. А він реально не розуміє, в чому проблема, тому що «ну це ж я взяв з українських чартів. Я думав, що ви таке любите». Тобто в мене сором за таких людей. Чому ми досі любимо русняву музику?

І: Ти вже неодноразово згадувала про свою волонтерську діяльність. Зважаючи на це, можливо на інші чинники, чи вважаєш ти себе активною громадянкою України?

Р6: Я волонтеру, так. Я щось доначу. Але я не вважаю, що це якась супер активність. Мені здається, це база, яка має бути. Не в плані в кожного, але дедалі в кожного. Я думаю, що завжди є куди рухатись далі. Це вау, коли ти бачиш усміхнені обличчя господарів, які зі сльозами нас благодарять, дякують, що ми допомогли зламати їм стіни будинку після прильоту (коли треба доламати стіни, щоб побудувати новий). Вони кажуть «ми б без вас це робили тижнями». У такі моменти я пишаюся за людей, які поряд зі мною це роблять. Ну і за себе також. Але я б не назвала це активністю. Я б назвала це базою, яка просто має бути. Коли я знайомлюся з людьми, які їздять в гарячі точки, в окуповані території, розвозити гуманітарку, а я тут сиджу, ці сіточки плету і думаю: я теж хочу поїхати.

І: Власне, перейдемо до наступного, останнього блоку. Майбутнє. Взагалі як ти розумієш, що таке українська національна ідея? Розділяєш її?

Р6: Яке хороше питання. Просто зараз, коли ти зараз живеш в пришвидшеному темпі, а-ля робота-навчання-робота, і волонтерство, про майбутні штуки конкретних думок, якщо чесно, немає. Да, я хочу, щоб була перемога, я роблю до цього те, що можу. Я цього прагну, а ось що далі? А я не знаю, що далі. У якихось рожевих думках я бачу, що далі у нас перемога, активна відбудова країни, ще більший розвиток культури і самосвідомості. Є ще дуже багато куди шагати. І досі залишається дуже багато людей, навіть не на окупованих територіях, в Київській області, щедесь, які готові були здавати позиції наших військових. І з цим всим треба щось робити. Я думаю, що національна українська ідея – це зосередження на подальшому розвитку країни і створенні національної свідомості. На всіх теренах.

І: Якщо говорити саме про тебе, як ти себе бачиш в майбутньому? Громадянкою України, українкою? Можливо, громадянкою Європи, європейкою чи кимось іншим?

Р6: Насправді все разом. Як от ця ситуація в Німеччині. Я все одно себе вважаю європейкою. Але це як підпункт. Найголовніше це те, що я українка. Потім те, що я громадянка України. І потім що я європейка, громадянка Європи. Але найперше це все одно свідчення, що українка. Тобто куди б я не приїхала, де б я не була, я буду вважати себе українкою.

І: Дуже дякую за відповіді.

